

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

.....Gündegül PARLARA.....ait.....Anadolu Selçuklu Sikkelerinde
Yazı Dışı Figüratif Ögeler.....adlı çalışma, jürimiz
tarafından.....Arkeoloji ve Sanat Tarihi.....
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan...Prof. Dr. Hakkı ACUN.....

(İmza)

Üye.....Prof. Dr. Örcün BARIŞTA.....

(İmza)

Üye.....Prof. Dr. Bozkurt ERSOY.....

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

87604

ANADOLU SELÇUKLU SIKKELERİNDE YAZI DIŞI
FİGÜRATİF ÖGELER

MASTER TEZİ

HAZIRLAYAN

GÜNDEGÜL PARLAR

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. H. ÖRCÜN BARIŞTA

Uygundur
Prof. Dr. H. Örcün Barışta
[Signature]
24.5.1999

T 87604

ANKARA 1999

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

Sanat tarihi açısından büyük değere sahip olan sikkeler, ait olduğu uygarlığın tanıtılmasında önemli kaynak ve belge niteliği taşırlar. Özellikle de Türkiye Selçukluları paraları üzerindeki motif ve figürler, hem mimari hem el sanatlarının belgelenmesi ve karşılaştırılmaları yönünden zengin verilerle yüklüdürler. Ancak bu öğelerin yorumu açısından yeterli düzeyde araştırma konusu yapılmamıştır. Bugüne kadar Selçuklu paraları üzerindeki çalışmalarda bulunan değerli numismatlar, katalog yapmışlar ve kronolojik sınıflamalar sunmuşlardır.

Türkiye'de 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bu numismatik çalışmaların çoğu, Fransızca, Osmanlıca, Arapça yayınlanmıştır. Çok az sayıda Türkçe yayın yapılmıştır. Bu değerli çalışmalar da yalnızca, sikkelerin üzerindeki yazıların okunması ve belli bir sistem içinde sınıflama şeklindedir. Bu çalışma ile bir sanat tarihçi olarak, bu zengin motiflerin belgelenmesi yanısıra hangi düşünce sistemi ve sanat etkileşimlerinden doğduğunu araştırıp bu konudaki kaynak ve bilgileri tamamlayan yorumlara ulaşmağa çaba harcamak amaçlanmaktadır.

Çalışmalarımızı, Türkiye'de Selçuklu sikkeleri konusunda en zengin iki kuruluştaki, İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Yapı ve Kredi Bankası Müzesinde bulunan sikkeleri örnek alarak gerçekleştirdik.

Çalışmalarım sırasında, konunun incelenmesinde, araştırmalarım, tezimin hazırlanmasında maddi ve manevi katkı, yardım ve yol gösteren değerli Hocam, Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya ve tezimin yazılmasını üstlenen oğlum M. Kağan Açıköney'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gündegül Parlar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	iv
DÖKÜM TABLOLARI.....	
Tablo 1. Sikkelerde Ölçü Birimi ve Boyut Döküm Tablosu.....	v
Tablo 2. Sikkelerin Malzeme ve Teknik Döküm Tablosu.....	vi
Tablo 3. Sikkelerin Kompozisyon Döküm Tablosu.....	vii
Tablo 4. Sikkelerin Konu Döküm Tablosu.....	viii
FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	
1.1.Konunun Tanımı, Önemi ve Amacı.....	4
1.2.Konuyla İlgili Araştırmalar.....	5
1.3.Araştırmada İzlenen Yöntem ve Sının.....	12
1.4. Selçuklu Sikkelerinin Tarihsel Gelişimi.....	14
1.4.1. Adına Sikke Basılan Sultanlar.....	16
1.4.2. Darp Merkezleri.....	27
BÖLÜM II	
ÖRNEKLER.....	32
BÖLÜM III	
ANADOLU SELÇUKLU SİKKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	

3.1. Sikkenin Ölçü Birimi.....	114
3.2. Sikkelerde Boyutlar.....	115
3.3. Sikkelerde Malzemeler.....	116
3.4. Sikkelerde Teknik.....	117
3.5. Sikkenin Kompozisyonu.....	118
3.6.Sikkelerdeki Konular ve Farklı Malzemelerde Taş, Ahşap, Çini, Seramik, Maden ve Minyatürlerdeki Örnekleri.....	125-148
3.6.1. Figürlü Bezemeler.....	125
3.6.1.a. İnsan Figürü.....	125
3.6.1.b. Hayvan Figürü.....	126
3.6.1.c. Fantastik Figürler.....	132
3.7. Bitkisel Motifler.....	135
3.8. Geometrik Motifler	138
3.9. Yazı Motifi.....	142
3.10. Nesneli Motifler.....	144
3.11. Kanşık Motifler.....	147
SONUÇ.....	149
FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER.....	159
KAYNAKÇA.....	197
ÖZET.....	208
SUMMARY.....	210

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AAM.	: Afyon Arkeoloji Müzesi
ADM.	: Adana Müzesi
AEM.	: Ankara Etnografya Müzesi
AKAKÇE.	: Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Şevket Pamuk, : Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.
BB.	: Behzad Butak, XA, XII, XIII, yüzyıllarda Resimli Türk Paraları.
BİM.	: Bursa İnebay Medresesi.
ED.	: Elena Davidovic, Hourd of Ancient and Medical Coins From Tajikistan.
İAM.	: İstanbul Arkeoloji Müzesi.
İAMTİSK	: İstanbul Arkeoloji Müzesi Teşhirdeki İslami Sikkele Katoloğu Cilt I
İTSM.	: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi
İTİEM.	: İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi
KİMM.	: Konya İnce Minareli Medresesi
KKMM.	: Konya Karatay Medresesi Müzesi
LBM.	: Londra Biritish Museum
LM.	: Louvre Museum
MHTL.	: Musée Historique des Tissus, Lyon
NEJAT.	: Nejat Diyarbakirli, Hun Sanatı.
ÖGEL.	: Semra Ögel, Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı
ÖZDEN.	: Özden Süslü, Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri
PBN.	: Paris Bibliotheque Nationale
SUSAM.	: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi
TSMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
VAML.	: Victoria Albert Museum Londra
YKBM.	: Yapı ve Kredi Bankası Müzesi

Tablo 1

SİKKELERİN ÖLÇÜ BİRİMİ VE BOYUT DÖKÜM TABLOSU

ÖRNEKLER	SULTANLAR	SİKKENİN ÖLÇÜ BİRİMİ			BOYUTLARI	
		Dinar	Dirhem	Fels	Çapı (mm.)	Gramajı
1	Mesud I.			x	22	4,25
2	II. Kılıçarslan			x	18	3,85
3	Gıyaseddin Keyhüsrev I			x	19	2,05
4	Süleymanşah II. (Tokat)			x	29	7,20
5	Süleymanşah II. (Tokat)			x	29	7,60
6	Süleymanşah II. (Tokat)			x	29	7,20
7	Kaysersah (Malatya)			x	31	11,10
8	Melikşah (Aksaray)			x	18	2,95
9	Tuğrulşah (Erzurum)			x	24	3,60
10	Kaysersah (Malatya)			x	32	11,90
11	Süleymanşah II. (Sultan)	x			23	4,25
12	Süleymanşah II. (Sultan)		x		24	2,70
13	Süleymanşah II. (Sultan)		x		23	3,05
14	Süleymanşah II. (Sultan)		x		23	2,85
15	Süleymanşah II. (Sultan)			x	28	7,65
16	I. Gıyaseddin Keyhüsrev			x	21	3,40
17	Keykubad (Tokat) Melik			x	24	2,95
18	I. Alaeddin Keykubad		x		22	2,75
19	I. Alaeddin Keykubad	x			23	4,10
20	I. Alaeddin Keykubad	x			24	4,45
21	I. Alaeddin Keykubad		x		23	2,95
22	I. Alaeddin Keykubad		x		22	2,95
23	I. Alaeddin Keykubad		x		23	2,90
24	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		23	2,95
25	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		22	2,85
26	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		24	2,75
27	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x			23	3,35
28	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x			27	4,42
29	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		23	2,85
30	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		23	2,74
31	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		22	2,95
32	II. İzzeddin Keykavus		x		22	2,98
33	IV. Kılıçarslan	x			23	2,85
34	IV. Kılıçarslan		x		22	2,68
35	IV. Kılıçarslan		x		22	2,95
36	IV. Kılıçarslan		x		22	2,52
37	IV. Kılıçarslan-II. Keykubad		x		22	2,80
38	Siyavuş b. Keykavus (Cimri)	x			28	8,65
39	Siyavuş b. Keykavus	x			27	8,90
40	Keyhüsrev III.		x		22	3,00
41	Keykubad III.		x		24	2,32

Tablo 2

**SİKKELERİN MALZEME VE TEKNİK
DÖKÜM TABLOSU**

ÖRNEKLER	SULTANLAR	MALZEMESİ			TEKNİK
		Altın	Gümüş	Bakır	Dövme
1	Mesud I.			x	x
2	II. Kılıçarslan			x	x
3	Gıyaseddin Keyhüsrev I			x	x
4	Süleymanşah II. (Tokat)			x	x
5	Süleymanşah II. (Tokat)			x	x
6	Süleymanşah II. (Tokat)			x	x
7	Kaysersah (Malatya)			x	x
8	Melikşah (Aksaray)			x	x
9	Tuğrulşah (Erzurum)			x	x
10	Kaysersah (Malatya)			x	x
11	Süleymanşah II. (Sultan)	x			x
12	Süleymanşah II. (Sultan)		x		x
13	Süleymanşah II. (Sultan)		x		x
14	Süleymanşah II. (Sultan)		x		x
15	Süleymanşah II. (Sultan)			x	x
16	I. Gıyaseddin Keyhüsrev			x	x
17	Keykubad (Tokat) Melik			x	x
18	I. Alaeddin Keykubad		x		x
19	I. Alaeddin Keykubad	x			x
20	I. Alaeddin Keykubad	x			x
21	I. Alaeddin Keykubad		x		x
22	I. Alaeddin Keykubad		x		x
23	I. Alaeddin Keykubad		x		x
24	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
25	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
26	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
27	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x			x
28	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x			x
29	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
30	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
31	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x		x
32	II. İzzeddin Keykavus	x			x
33	IV. Kılıçarslan		x		x
34	IV. Kılıçarslan		x		x
35	IV. Kılıçarslan		x		x
36	IV. Kılıçarslan		x		x
37	IV. Kılıçarslan-II. Keykubad				x
38	Siyavuş b. Keykavus (Cimri)	x			x
39	Siyavuş b. Keykavus	x			x
40	Keyhüsrev III.		x		x
41	Keykubad III.		x		x

Tablo 3

SİKKELERİN KOMPOZİSYON DÖKÜM TABLOSU

ÖRNEKLER	SULTANLAR	Düz	Daire Formu			Kare	Yıldız	Altı Dilimli Gül Yaprağı	Yonca
			İnci Dizisi	Çift	İkiden Fazla				
1	Mesud I.		x						
2	II. Kılıçarslan		x						
3	Gıyaseddin Keyhüsrevi	x							
4	Süleymanşah II. (Tokat)		x						
5	Süleymanşah II. (Tokat)		x						
6	Süleymanşah II. (Tokat)		x						
7	Kaysersah (Malatya)	x							
8	Melikşah (Aksaray)		x						
9	Tuğrulşah (Erzurum)		x						
10	Kaysersah (Malatya)		x						
11	Süleymanşah II. (Sultan)	x							
12	Süleymanşah II. (Sultan)	x							
13	Süleymanşah II. (Sultan)	x							
14	Süleymanşah II. (Sultan)	x							
15	Süleymanşah II. (Sultan)		x						
16	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
17	Keykubad (Tokat) Melik	x							
18	I. Alaeddin Keykubad		x						
19	I. Alaeddin Keykubad	x							
20	I. Alaeddin Keykubad			x					
21	I. Alaeddin Keykubad		x						
22	I. Alaeddin Keykubad		x						
23	I. Alaeddin Keykubad		x						
24	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
25	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
26	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
27	I. Gıyaseddin Keyhüsrev			x					
28	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
29	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
30	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x						
31	I. Gıyaseddin Keyhüsrev						x		
32	II. İzzeddin Keykavus								
33	IV. Kılıçarslan		x						
34	IV. Kılıçarslan								
35	IV. Kılıçarslan								
36	IV. Kılıçarslan		x						
37	IV. Kılıçarslan-II. Keykubad		x						
38	Şıyavuş b. Keykavus (Cimri)								
39	Şıyavuş b. Keykavus				x				
40	Keyhüsrev III.								
41	Keykubad III.								

Tablo 4

**SİKKELERİN KONU DÖKÜM
TABLOSU**

ÖRNEKLER	SULTANLAR	KONULAR							
		Figürlü Bezemeler			Bitkisel Motifler	Geometrik Motifler	Yazı Motifi	Nesneli Motifler	Karışık Motifler
		İnsan	Hayvan	Fantastik					
1	Mesud I.	x	x				x	x	x
2	II. Kılıçarslan	x	x				x	x	x
3	Gıyaseddin Keyhüsrevi	x	x				x	x	x
4	Süleymanşah II. (Tokat)	x	x			x	x	x	x
5	Süleymanşah II. (Tokat)	x	x		x	x	x	x	x
6	Süleymanşah II. (Tokat)	x	x			x	x	x	x
7	Kaysersah (Malatya)	x	x			x	x	x	x
8	Melikşah (Aksaray)	x	x	x			x	x	x
9	Tuğrulşah (Erzurum)	x	x			x	x	x	x
10-	Kaysersah (Malatya)	x	x			x	x	x	x
11	Süleymanşah II. (Sultan)	x	x			x	x	x	x
12	Süleymanşah II. (Sultan)	x	x		x	x	x	x	x
13	Süleymanşah II. (Sultan)	x	x		x	x	x	x	x
14	Süleymanşah II. (Sultan)	x	x			x	x	x	x
15	Süleymanşah II. (Sultan)	x	x			x	x		x
16	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x	x		x	x	x	x	x
17	Keykubad (Tokat) Melik	x	x			x	x	x	x
18	I. Alaeddin Keykubad	x	x				x	x	x
19	I. Alaeddin Keykubad				x		x	x	x
20	I. Alaeddin Keykubad					x	x		x
21	I. Alaeddin Keykubad				x	x	x		x
22	I. Alaeddin Keykubad				x	x	x		x
23	I. Alaeddin Keykubad	x	x			x	x	x	x
24	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x			x	x		x
25	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x			x	x		x
26	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x	x				x	x	x
27	I. Gıyaseddin Keyhüsrev					x	x		x
28	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	x	x				x		x
29	I. Gıyaseddin Keyhüsrev		x			x	x		x
30	I. Gıyaseddin Keyhüsrev					x	x		x
31	I. Gıyaseddin Keyhüsrev					x	x	x	x
32	II. İzzeddin Keykavus						x		x
33	IV. Kılıçarslan	x	x				x		x
34	IV. Kılıçarslan					x	x		x
35	IV. Kılıçarslan				x		x		x
36	IV. Kılıçarslan				x	x	x		x
37	IV. Kılıçarslan-II. Keykubad					x	x		x
38	Siyavuş b. Keykavus (Cimri)					x	x		x
39	Siyavuş b. Keykavus				x	x	x		x
40	Keyhüsrev III.				x	x	x		x
41	Keykubad III.				x	x	x		

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf	1.	I.Mesud'un Sikkesi, YKBM.
Fotoğraf	2.	II.Kılıç Arslan'ın Sikkesi, IAM.
Fotoğraf	3.	I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
Fotoğraf	4.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), IAM.
Fotoğraf	5.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), YKBM.
Fotoğraf	6.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), YKBM.
Fotoğraf	7.	Kayserşah'ın Sikkesi.(Malatya Meliki), IAM.
Fotoğraf	8.	Melikşah'ın Sikkesi,(Aksaray Meliki), IAM.
Fotoğraf	9.	Mugis El-Din Tuğrulşah'ın Sikkesi (Erzurum Meliki),
IAM.
Fotoğraf	10.	Kayserşah'ın Sikkesi (Malatya Meliki), YKBM.
Fotoğraf	11.	II.Süleyman Şah'ın Sikkesi, YKBM.
Fotoğraf	12.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, YKBM.
Fotoğraf	13.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, YKBM.
Fotoğraf	14.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, IAM.
Fotoğraf	15.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, IAM.
Fotoğraf	16.	I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
Fotoğraf	17.	Keykubad'ın Sikkesi (Tokat Meliki, Melik-i Mansur),
YKBM.
Fotoğraf	18.	I.Alaeddin Keykubad'ın ve Hetum'un müşterek sikkesi,

IAM.

- Fotoğraf 19. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 20. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 21. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 22. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 23. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 24. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
- Fotoğraf 25. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
- Fotoğraf 26. II.Gıyaseddin Keyhüsrev ile Hetum'un müşterek sikkesi,
IAM.
- Fotoğraf 27. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 28. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 29. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 30. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 31. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 32. II.Izzeddin Keykavuş'un Sikkesi, YKBM.)
- Fotoğraf 33. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi , YKBM.
- Fotoğraf 34. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 35. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 36. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 37. IV.Kılıçarslan ve II.Keykubad'ın müşterek Sikkesi,

YKBM.

- Fotoğraf 38. Siyavuş Bin Keykavus (CİMRİ), YKBM.
- Fotoğraf 39. Siyavuş Bin Keykavus (CİMRİ), YKBM.
- Fotoğraf 40. Keyhüsrev 111.'ün Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 41. Keykubad 111.'ün Sikkesi, YKBM.
- Fotoğraf 42. Eyyubi Dinarı, El-Kamil Muhammed, Kahire, 1231,
YKBM.
- Fotoğraf 43. II. İonness (1118-1143), Altın Hyperpyron, YKBM.
- Fotoğraf 44. Artuklu Sikkesi, Hüsameddin Yoluk Arslan (1184-
1200), YKBM.
- Fotoğraf 45. Roman İmparatoru Commodus'un Sikkesi (AD.177-
192)Roma.
- Fotoğraf 46. Abbasi Dinarı, Harun Reşid (789), YKBM.
- Fotoğraf 47. Artuklu Bakır Sikkesi. Nasıreddin Mahmud (1200-
1222), Hasankeyf, 1213, YKBM.
- Fotoğraf 48. Orta Asya Tacikistan parası, 13.yüzyıl, ED.
- Fotoğraf 49. Eyyubi Dinarı, El-Kamil Muhammed, Kahire, 1231,
YKBM.
- Fotoğraf 50. Fatimi Dinarı, El-Amir Bi-Abkamillah (1101-1130) Mısır,
1102, YKBM.
- Fotoğraf 51. Eyyubi Dinarı, Salahaddin Yusuf (1174-1193),

Kahire,1187, YKBM.

- Fotoğraf 52. İonia Bölgesi Gümüş Sikkesi, Athena'nın Başı, (İ.Ö. 5.yy.)
- Fotoğraf 53. Abbasi Dinarı,Ahmed al-Nasir li-Din Allah, 1225, YKBM.
- Fotoğraf 53. Pazırık Halısı, Altay Dağlarının Pazırık vadisindeki V.nolu Hun Kurganında bulunmuştur. M.Ö.V-III. Yüzyıllara tarihlenmektedir.
- Fotoğraf 55. Eyyubi Dinarı,Salahaddin Yusuf ,Halep,13.yüzyıl, YKBM.
- Fotoğraf 56. Fatimi Dinarı,Abu Tamim Ma'add Al-Muntasır Billah, Sicilya, 1036, YKBM.
- Fotoğraf 57. Pencikent ve Vrahşa'da bulunan alçı süslemelerive altı kollu yıldız.
- Fotoğraf 58. Kubbetüssahra süslemelerinde, hilal içinde altı kollu yıldız, (K.A.C. Creswell).
- Fotoğraf 59. Fatimi devri müzisyenlerinden birinin kıyafetinde altı kollu yıldız, (Lewis)
- Fotoğraf 60. Malatya Ulu Camii Kubbesinde altı kollu yıldız.
- Fotoğraf 61. Diyarbakır Ulu Camii avlusunda revakda altı kollu yıldız.

- Fotoğraf 62. Memluklu Sikkesi, Nasır Urdin Muhammed,
Kudüs, 1299, BB.
- Fotoğraf 63. Eyyubi Bakır Sikkesi, Salahaddin Yusuf, Nusaybin
1282, YKBM.
- Fotoğraf 64. Gazne Sarayında mermer kabartmada süvari figürü,
KM.
- Fotoğraf 65. Konya, Alaeddin Köşkü duvar çinilerinde minai
tekniğinde yapılmış, süvari motifi, KKMM.
- Fotoğraf 66. Konya, Alaeddin sarayında minai tekniği ile yapılmış
çinide süvari figürü, KKMM.
- Fotoğraf 67. Afyon, Boyalıköy mezar taşında süvari figürü, 13.yüzyıl,
ADM.
- Fotoğraf 68. Kubadabad sarayında alçı kabartmada süvari figürü,
KKMM.
- Fotoğraf 69. Karahan'lılara ait bronz bir aynada süvari figürü.
ÖZDEN.
- Fotoğraf 70. Artuklulara ait çelik aynada süvari figürü, 13.yüzyıl,
ITSM.
- Fotoğraf 71. Konya Alaeddin Köşkü çinilerinde süvari figürü, KKMM.
- Fotoğraf 72. Rey veya Sava'da bulunmuş seramik, 12.veya
13.yüzyıl, LM.

- Fotoğraf 73. Varka ve Gülşah'ta yer alan süvariler, ITSM.
- Fotoğraf 74. II.Aleksios'un atlı figürlü gümüş sikkesi(1297-1330),
YKBM.
- Fotoğraf 75. Orta Asya Tacikistan sikkesi, 13.yuzyıl.
- Fotoğraf 76. Kayseri Döner Kümbette koruyucu aslan figürü.
- Fotoğraf 77. Antalya yolunda Alara Han'da konsol aslan.
- Fotoğraf 78. Karatay Han'da aslanlı çörten.
- Fotoğraf 79. İncir Han'ın taçkapısında Şir-i Hurşid kabartması.
- Fotoğraf 80. Karatay Han'da insan ve aslan figürlü çörten.
- Fotoğraf 81. Ankara Hacı Hasan Camii'nin aslan figürlü ahşap
kapısı, 13.Yüzyıl, AEM.
- Fotoğraf 82. Nigda Alaeddin Camii'nde aslan çörten.
- Fotoğraf 83. Diyarbakır Ulu Camii kapısında Aslan-boğa
mücadelesi, 12. Yüzyıl.
- Fotoğraf 84. Diyarbakır Burçları'nda aslan figürü.
- Fotoğraf 85. Sivas Şifahanesi taçkapısında aslan motifi, 13. Yüzyıl.
- Fotoğraf 86. Alaeddin Keykubad dönemine ait kitabeli ve madalyon
içinde çift aslan işli ipek kumaş,13. Yüzyıl, MHTL.
- Fotoğraf 87. Kubadabad Sarayı'nda aslanlı çini, MMM.
- Fotoğraf 88. Acaibü'l Mahlukat (Kazvini), aslan burcunun güneşle
özdeşleşmesi, ITSM.

- Fotoğraf 89. Metaliü'l Saade'de Burc-i Şir, PBN.
- Fotoğraf 90. Moğol Sikkesi.Ebu Bahadır Han, YKBM.
- Fotoğraf 91. Olcaytu Hudabende Muhammed Han sikkesi, 1305, YKBM.
- Fotograf 92. Konya Kalesinde melek figürü, 1229, KIMMM.
- Fotoğraf 93. Antalya-Burdur yolu üzerinde Susuz Han'ın taç kapısında melek figürü.
- Fotoğraf 94. Artuklu bakır sikkesi, Fahreddin Kara Arslan, 1148-1174, YKBM.
- Fotoğraf 95. Artuklu bakır sikkesi, Nureddin Muhammed,1175, YKBM.
- Fotoğraf 96. Pasendo Galen'in Kitab-el Tiryak eserinde melek figürü, 1194, PBN.
- Fotoğraf 97. Keşan seramiğinde melek figürü,12-13.yüzyıl, VAML.
- Fotoğraf 98. Kubadabad Sarayı'nda alçı kabartmada melek , KKMM.
- Fotoğraf 99. Aziz Gevargüs'ün taş kabartmada melek ile tasviri, 1301, ADM.
- Fotoğraf 100. Göreme,Çarıklı kilisesinde "İbrahim'in Misafirperverliği" sahnesinde melek figürleri, 12. yüzyıl
- Fotoğraf 101. Artuklu Gümüş Sikkesi,Nasıraddin Artuk Arslan, Dünyasır, 1227,YKBM.

- Fotoğraf 102. Hamidoğullarına ait gümüş sikke, Felekdin Dünder
Olçaytu Muhammed adına kestirmiştir, Eğridir, 1314,
YKBM.
- Fotoğraf 103. Tokat Gök Medrese Çinilerinde yıldız
- Fotoğraf 104. Erzurum Çifte Minareli Medrese taç kapısı minaresinde
yıldız çiniler.
- Fotoğraf 105. Konya Alaeddin Camii'ye ait Selçuklu halısı, 13. yüzyıl,
ITIEM.
- Fotoğraf 106. Bizans Anonim Follisi, 1092, YKBM.
- Fotoğraf 107. Bizans Haçları.Tufan Karasu koleksiyonu.
- Fotoğraf 108. Mengüçükoğullarına ait bakır sikke, Fahreddin
Behramşah, 1167, YKBM.
- Fotoğraf 109. Artuklu bakır sikkesi, Necmeddin Alpi, 1152-1167
YKBM.
- Fotoğraf 110. Memlûklü Dirhemi, I. Baybars, 1260, YKBM.
- Fotoğraf 111. Sivas Gök Medrese taç kapısında süsleme.
- Fotoğraf 112. Orta Asya, ahşap grif figürü, Tüekta Kurganından
çıkarılmış at koşum süsü, Diyarbekirli.
- Fotoğraf 113. Erzurum Çifte Minare kapısında hayatağacı.
- Fotoğraf 114. Aydınoğulları'na ait dirhem, Cüneyd b. Abraham,
1405-1426, YKBM.

- Fotoğraf 115. Aydınoğulları'na ait gümüş sikke, Fahreddin İsa.b.Mehmed, 1360, YKBM.
- Fotoğraf 116. Germiyanogulları gümüş sikkesi.Süleymanşah, 1361?-1387, YKBM.
- Fotoğraf 117. Denizli Beyleri (İnançoğulları)ne ait gümüş sikke, Murad b.Inanç.1334 ?-1360 ?, YKBM.
- Fotoğraf 118. Menteşogullarına ait gümüş sikke, Ahmed Gazi, Balat , 1391, YKBM.
- Fotoğraf 119. Eşrefoğulları'na ait.isimsiz dirhem sikke, Beyşehir, YKBM.
- Fotoğraf 120. Isfendiyaroğulları'na ait gümüş sikke,Adil b.Süleyman, 1345 ?-1361?,Beyşehir, YKBM.
- Fotoğraf 121. Karamanoğulları'na ait gümüş sikke, Mehmed 11.b.Ali, 1402-1419, Larende, YKBM.
- Fotoğraf 122. Bayıl Kasrından taş kabartmalar.Şirvanlılar kompleksi açık hava müzesi.
- Fotoğraf 123. Divriği Ulu Camii portalinden detaylar.
- Fotoğraf 124. Divriği Ulu Camii mihrabı.
- Fotoğraf 125. Uzgend Nasr bin Ali Türbesi.
- Fotoğraf 126. Formad Camii , detay.
- Fotoğraf 127. Kayseri-Sivas Sultan Hanı Köşk Mescidi.

- Fotoğraf 128. Diyarbakır çevresinden sırsız küp, 13.yüzyıl.
- Fotoğraf 129. Sırçalı Medrese çinilerinden .
- Fotoğraf 130. Artuklulara ait gümüş kemer tokaları, 13.yüzyıl, LBM.
- Fotoğraf 131. Ankara Poyracı Mescidi'nden ahşap üzerine kalem işleri.
- Fotoğraf 132. Parşömen kağıdına yazılmış kufi yazı, IX. yüzyıl, BİM.
- Fotoğraf 133. Kufi yazı, örneği.
- Fotoğraf 134. İnce Minareli Medrese'sinin taç kapısında kufi yazı.
- Fotoğraf 135. Tercan Mama Hatun Türbesi'nde sülüs yazılı sanatçı kitabesi.
- Fotoğraf 136. Diyarbakır V. burcunda sanatçı kitabesinde kufi yazı.
- Fotoğraf 137. I.Keykavus Şifahanesi'nde çini kufi yazı örneği.
- Fotoğraf 138. I.Keykavus Şitahanesi, türbenin renkli sırlı tuğla yazı panosu.
- Fotoğraf 139. Sultan Alp Arslan'ın gümüş tepsisinde kufi yazı, BMFA.
- Fotoğraf 140. Kastamonu.Pervaneoğlu Ali/Yılanlı Şifahanesi'nde sanatçı kitabesinde sülüs yazı.
- Fotoğraf 141. 16.yüzyıl başına ait altın yaldızlı alem, TSMA.
- Fotoğraf 142. Miletos Vergilius Capitos Bath Portico, M.Ö.41-54.

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim	1.	I.Mesud'un Sikkesi, YKBM.
Çizim	2.	II.Kılıç Arslan'ın Sikkesi, IAM.
Çizim	3.	I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
Çizim	4.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), IAM.
Çizim	5.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), YKBM.
Çizim	6.	Süleyman Şah'ın Sikkesi (Tokat Meliki), YKBM.
Çizim	7.	Kayserşah'ın Sikkesi.(Malatya Meliki), IAM.
Çizim	8.	Melikşah'ın Sikkesi,(Aksaray Meliki), IAM.
Çizim	9.	Mugis El-Din Tuğrulşah'ın Sikkesi (Erzurum Meliki),
IAM.
Çizim	10.	Kayserşah'ın Sikkesi (Malatya Meliki), YKBM.
Çizim	11.	II.Süleyman Şah'ın Sikkesi, YKBM.
Çizim	12.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, YKBM.
Çizim	13.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, YKBM.
Çizim	14.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, IAM.
Çizim	15.	II.Süleymanşah'ın Sikkesi, IAM.
Çizim	16.	I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
Çizim	17.	Keykubad'ın Sikkesi (Tokat Meliki, Melik-i Mansur),
YKBM.
Çizim	18.	I.Alaeddin Keykubad'ın ve Hetum'un müşterek sikkesi,

IAM.

- Çizim 19. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 20. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 21. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 22. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 23. I.Alaeddin Keykubad'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 24. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
- Çizim 25. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, IAM.
- Çizim 26. II.Gıyaseddin Keyhüsrev ile Hetum'un müşterek sikkesi,
IAM.
- Çizim 27. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Çizim 28. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Çizim 29. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Çizim 30. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Çizim 31. II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkesi, YKBM.
- Çizim 32. II.Izzeddin Keykavû'un Sikkesi, YKBM.)
- Çizim 33. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi , YKBM.
- Çizim 34. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 35. IV.Kılıçarsla'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 36. IV.Kılıçarslan'ın Sikkesi, YKBM.
- Çizim 37. IV.Kılıçarslan ve II.Keykubad'ın müşterek Sikkesi,

YKBM.

- Çizim 38. Siyavuş Bin Keykavus (CİMİRİ), YKBM.
- Çizim 39. Siyavuş Bin Keykavus (CİMİRİ), YKBM.
- Çizim 40. Keyhüsrev 111.'ün Sikkesi, YKBM.
- Çizim 41. Keykubad 111.'ün Sikkesi, YKBM.
- Çizim 42. Sikke basımında kullanılan aletler
- Çizim 43. Selçuklu sikkelerinde kompozisyon formları
- Çizim 44. Tacikistan sikkesi ,13.yüzyıl, ED.
- Çizim 45. Moğol gümüş sikkesi.Abaka Han,1265-1283, AKAKÇE.
- Çizim 46. Hulagu Han'ın gümüş sikkesi, Cezire,1256-1265,AKAKÇE.
- Çizim 47. Tacikistan sikkesinde altı kollu yıldız, ED.
- Çizim 48. Karahanlı paralarında altı kollu yıldız.(E.Esin)
- Çizim 49. Olcaytu Muhammed Han'ın Sikkesinde altı gül yaprağı formu, 1305, AKAKÇE.
- Çizim 50. Tacikistan parasında gül yaprağı formu, 13.yüzyıl, ED.
- Çizim 51. Tacikistan parasında yonca formu,13.yüzyıl, ED.
- Çizim 52. Ulu Moğol Ulus Begi Turakine'ye ait gümüş sikke Nahcivan, 13.yüzyıl, AKAKÇE.
- Çizim 53. Sikkelerde görülen rumi bezemeler.
- Çizim 54. Sikkelerde görülen rumi bezemeler, (Çizim Selçuk

Mülayim)

- Çizim 55. Argun Han'a ait gümüş sikke, 1284-1291, AKAKÇE.
- Çizim 56. Gazan Mahmud Han'ın gümüş sikkesi, 1295-1304, AKAKÇE.
- Çizim 57. Orta Asya Birinci Tüekta Kurganından çıkarılmış
usluplaşmış horoz motifleri, NEJAD.
- Çizim 58. İncir Han'ın kapısında tas pano.
- Çizim 59. Erzurum Çifte Minareli Medrese'de palmet ve rumiler, ÖGEL.
- Çizim 60. Palmet motifi, ÖGEL.
- Çizim 61. Selçuklu sikkelerinde yıldız ve rozet örnekleri, (Çizim
Selçuk Mülayim)
- Çizim 62. Ahmed Tekedir Han'ın gümüş sikkesi, 1282-1284, AKAKÇE.
- Çizim 63. Tataristan sikkesinde yıldızlar, 13.yüzyıl, ED.
- Çizim 64. Selçuklu sikkelerinde görülen geometrik motifler.
- Çizim 65. Türklerde mutluluk sembolü (Saadet düğümü)
- Çizim 66. Altınorda, 13. yüzyıl, ED. Orta Asya Tacikistan
sikkelerinde saadetdüğümü,
- Çizim 67. Gazan Han'ın gümüş sikkesinde saadet düğümü,
1295-1304, AKAKÇE.

- Çizim 68. Artukoğulları, Muzaffer Davud'un sikkesinde
saadetdüğümü Mardin, 1375.
- Çizim 69. Orta Asya Karayüs Podkomanya'da mezar taşında av
sahnesi
- Çizim 70. Orta Asya Karayüs Süliek Resimlerinde zırlı süvari ve
ok atan avcı
- Çizim 71. Seyit Battal Türbesi'nde ok atan süvari, Piring ibrik,
Eskişehir, 13.yüzyıl, ÖZDEN.
- Çizim 72. Çatal ve lale biçiminde alemler.

GİRİŞ

Türk ve İslam Dünyasında büyük bir dönüm noktası olan 1071 "Malazgirt Meydan Muharebesi" yalnızca Türk-İslam aleminin değil, Hristiyanlar için de aynı anlamı taşımaktadır. Bizans mücadeleleri ile yıpranmış Türk-İslam alemi 10. Asırda bu olayla tarihin seyrini değiştirmiştir.

1071 Tarihi Anadolu'nun Fethi için başlangıç tarihi sayılmakla birlikte, Türkistan, Horasan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan'da yaşayan Türkler, 1017'den itibaren devamlı olarak Anadolu'ya keşif akınları yapıyorlardı. Ancak bu akınlardan sonra tekrar geri dönüyorlardı. Türklerin Anadolu'ya kesin yerleşme ve şehirleşmeleri Malazgirt ile başlamıştır. Bizans İmparatoru'nun bu savaşa esir edilmesi, İslam aleminde büyük sevinç ve yankı uyandırmıştır. Türklerin ne kadar önemli olduğunu bütün dünya öğrenmiştir. Süleymanşah (1075-1086), Selçuklu Devleti'ni kurarak Anadolu'daki, Sivas'ta Danişmendlileri, Erzincan'da Mengüçkoğulları'nı, Erzurum'da Saltukluları, Diyarbakır'daki Artukoğulları'nı da zamanla bu birliğin içine almıştır. Süleymanşah'tan itibaren on sekiz sultan saltanat sürmüştür, 1318'de tarih sahnesinden silinmişlerdir.

İlk başkent İznik, ikinci ve son başkent Konya olmuştur. I.Kılıç Arslan (1092-1107) döneminden başlayarak Anadolu'nun fethi ile uğraşmış, I.Mesud (1116-1155) döneminden itibaren de imar faaliyetleri başlamıştır. Konya, Sivas, Kayseri gibi şehirlerden Marmara'ya kadar uzanan geniş bir bölgede yerleşim ve imar görülmüştür. Anadolu Selçukluları en parlak ve altın çağını, I.Alaeddin Keykubad (1220-1237) döneminde yaşamışlardır.

Selçuklular 13.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ilimde medeniyette, kültürde, ekonomide en yüksek dereceye erişmişlerdir. Selçuklular ile Milli Türk kültürü, Anadolu'da diğer kültürlerle kaynaşmış, birbirlerinden etkileşimlerde bulunmuş, sentezlerle kendine has bir biçimde doğmuştur. Bu dönemde Anadolu'da geniş bir hoşgörü ve sevgi ortamı oluşmuştur. Doğu ile

Batının ticaret merkezi durumuna gelinmiş, tarihi ipek yolunun Azerbaycan-Erzurum üzerinden, Mezopotamya Diyarbakır-Malatya üzerinden ve Halep-Elbistan güzergahından olmak üzere üç koldan Anadolu'ya akmıştır. Kayseri yakınlarında ise, Milletlerarası meşhur "Yabanlu Pazarı" adı verilen panayır bulunuyor, çevre ülkelerden gelen tüccarlar, yılın belirli zamanlarında burada alış veriş yapıyorlardı. Kırsal alanlardan gelen mallar, buradan pazarlanıyor, dolayısıyla da ticaret hayatı çok aktif bir şekilde devam ediyordu. Akıllı devlet adamları sayesinde Selçuklular düşman sayılan Hristiyan ve diğer milletlerle de sıkı bir ticari ilişki içindeydiler Sultanları ticari faaliyetlerin güven içinde yürütülmesi için gerekli tedbirleri almış bulunuyorlardı. Anadolu'yu baştan başa kervansaraylarla donatmışlardı. Yaz ve kış ticaret aktif bir şekilde devam ederken; yapılan akıllı fetihlerle liman şehirlerinin alınması da, deniz ticaretini ellerinde tutmalarını sağlamışlardır. Selçuklular, Akdeniz, Karadeniz, kısmen de Ege Denizi'nde ticari amaçlı liman şehirlerinin güvenliklerini de sağlamak üzere filolar kurmuşlardı. Alaiye Antalya, Yumurtalık(Ayaz), Sinop, Trabzon liman ticaret merkezlerindendir. Venekdiklilerin, Cenevizlilerin ticari koloniler kurmalarına izin vermişlerdir ve ilk ticari antlaşmayı da 1207 yılında yapmışlardır. Anadolu'nun malları bu ticari limanlarla dışarıya gönderilmiş, gümrük vergilerini %10 dan %3 seviyelerine düşürmek suretiyle Avrupa'nın mallarını Türklerden almalarını sağlamışlardır.(1)

Selçukluların ekonomik güçlerinin çok yüksek seviyeye çıkması, ticaretin bu denli bilinçli ve sistemli yapılmasından kaynaklanmıştır. Ekonomik gücün artması nedeniyle darp merkezleri çoğalmıştır. Sağlam bir oto kontrol sistemi ile esnaf loncaları teşekkül etmiştir. Bu teşkilatlar kendi nizamnameleri ile, malların kalitelerini ölmüşler, dolayısıyla da haksız rekabeti önlemişlerdir. Bu dönemde esnaf ve sanatkarların kurduğu Ahi teşkilatı, Abdallar Teşkilatı, Gaziler Teşkilatı, Türkmen kadınların kurduğu Bacılar Teşkilatı tarihçilerce övülerek anlatılmaktadır. Bu tarikatlar Selçukluların Anadolu'ya yerleşmelerinde ve varolan halkla kaynaşmalarında önemli rol oynamışlardır. Hiç mezhep farkı gözetmeden sosyal dayanışma

kurmuşlardır.(2) İnsan kaynaklarını çok iyi kullanmaları da Selçukluda ekonomik ortamın güçlü kalmasını sağlamıştır. Moğolların istilasından sonra bile altmış yıla yakın bir süre güçlü ekonomi devam etmiştir.

Bu devrede yetişen güçlü devlet adamları da böylesine parlak bir dönem yaşanmasına sebep olmuşlardır. Celalettin Karatay, Şemseddin Altunaba, Şemseddin Yaltaş, Şemseddin Toruntay, Alaeddin Kayser bu değerli devlet adamlarından birkaçıdır.

Ekonomide, mimaride, sosyal yapıda kültürel faaliyetlerde çok parlak bir devreye sahip olan Selçuklular, Türk tarih ve uygarlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Anadolu'nun bir Türk vatani haline gelebilmesi şüphesiz Selçukluların eseridir. Böylesine güçlü uygarlığın önemli bir bölümü ekonomik ve sosyal hayatlarının göstergesi sikkelerdir. Sikkeler, yalnızca kıymet mübadele aracı olamayıp, bir uygarlığın dini inançlarını, tarihini, coğrafyasını, kültürünü, sosyal yaşantısını ortaya koyan belgelerdir. Özellikle de figürlü olanları o dönemin, inanç sistemini, resim anlayışını sanat etkileşimlerini anlatan özel bir guruptur. Figürlü sikkeler üzerinde yapacağımız araştırmalarla, sultanların saltanat sürelerini, inançlarını, sosyal yapıyı aydınlatmayı dolayısıyla da, İstanbul Arkeoloji ve Yapı Kredi Bankasının Müzeleri'nde bulunan 41 adet örnekle, geçmişimiz için olduğu kadar geleceğimiz için önemli bir yer tutan Selçuklu Tarihine sikkeleriyle katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

BÖLÜM I.

1.1. KONUNUN TANIMI , ÖNEMİ VE AMACI

Yalnızca kıymet mübadele aracı olmayan sikkeler, Sanat Tarihi açısından çok zengin belgeler niteliğinde belgelerdir. Bu kaynak incelenen uygarlığın, devlet şekillerini, hükümdarların saltanat sürelerini, o uygarlığın inanç ve düşünce sistemlerini, hükümdarların unvanlarını, bugün kaybolmuş bir şehri veya bir bitkiyi tarihsel olayları, o uygarlığın dilini ve coğrafi konumunu tanıma imkanı vermektedir. Sikkeyle uğraşan bu dal Numismatik ilmidir. Numismatik Yunanca Nomisma (Para), Latince Nummus (para) kelimelerinden oluşmuştur. Milletlerarası bir terimdir. Bu ilim, Tarihe, Din Tarihine, Sosyal Tarihe kaynak olmaktadır.

Sikkelerin sıhhatli tanımının yapılabilmesi için, Paleografiye (Yazıların okunabilmesi), Filolojiye (Yazılara mana verebilmek), Tarih ve Coğrafyaya, Din Tarihine ve Mitolojiye Kronolojiye (Sikkenin tarihini tespit etmek için), Metrolojiye (Sikkenin ağırlık ve şekli) ve de Ekonomi Tarihini bilmeye ihtiyaç vardır. Sikkenin tarihinin bir belge niteliğini taşıdığını Numismat İbrahim Artuk'un 1995 tarihinde 5.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerinde (Bkz. SÜSAM S.19) sunduğu tebliğinde, "Harunabat" şehrinin Van yakınlarında, Bahçekale kazası olduğunu yazılardan tespit ettiğini bildirmiştir. Bunun dışında sikkelerin malzemelerinin incelenmesiyle, kullandıkları malzemeye göre (altın, gümüş, bakır) o uygarlığın ekonomik yapısını tanımak da mümkün olabilmektedir.

Anadolu'da 10-14. yüzyıllarda parlak bir medeniyet yaratan Selçukluların figürlü sikkelerini inceleyerek o dönemin inançlarını, resimleme anlayışını, sanat etkileşimlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

1.2. KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Numismatik konusunda çok sayıda olmasa da eserler tespit edebildik. fakat bu eserler, tasnif mahiyetinde olup, sikkelerin üzerindeki yazıların okunması şeklinde hazırlanmıştır. Ancak bulabildiğimiz hiçbir eserde sikkelerin üzerinde bulunan figürlerin, plastik yönden ele alınmadığını, yalnızca Prof. Dr. Selçuk Mülayim'in Antalya Sempozyumu'nda sunmuş olduğu bildirisinde kısaca bu konuya değindiğini gördük. Sikkeler ile Selçuklu Tarihi hakkında bir kısım kaynakları kısaca sunmaktayız.

BAHADDİN ÖGEL,

Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayını, I. ve II. Cilt Ankara,1993. Türk mitolojisinde hayvan tasvirlerinin menşei, destanlar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

BEHZAD BUTAK

XI.XII.XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları, Pulhan Matbaası İstanbul, 1947.

Behzad Butak'ın kendi koleksiyonunda bulunan, Artukoğulları, Zengiler, Atabekler ve Furuğu, İldeniz Oğulları, Saldıkoğulları, Mengüçoğulları, Danişmendler'e ait sikkelerin kataloğu verilmiştir. Ayrıca Miyafarikin Eyyubileri ile Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait şiri-hurşid motifli bir sikke üzerinde çalışmaları mevcuttur. Daha sonra bu koleksiyon Yapı Kredi Bankası Müzesine satılmıştır.

İBRAHİM VE CEVRIYE ARTUK

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, Cilt.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978. Çok değerli çalışmalar yapan Artukların bu eserinde islami Sikkelerin tamamı kronolojik olarak hükümdarlara göre tasnif edilmiş, yazılar kitaba aynen geçirilmiş, ancak türkçeye çevrilmemiştir. Kitabın girişinde islami sikkeler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ancak sikkelerdeki motiflerle ilgili yani plastik özelliklerinden söz edilmemiştir.

- Artuk Oğulları Sikkeleri, Sümer Kitapevi, İstanbul, 1993.

Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk'un çok değerli çalışmaları olan bu yayında, Artukoğullarının üç kolunda tarih ve kültürleri ele alınmış, başa geçen beylerin kestirdikleri sikkeleri kronolojik olarak verilmiştir.

İ.GALİB EDHEM

Catalogue Des Monnaies Turcomanes, Constantinople, Mihran Imprimeur, 1894. Numismatik ilmi ait bilgiler ile Artuklu sikkeleri hakkında katalog bilgileri içermektedir.

MALAZGİRT ARMAĞANI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Tarih Kurumunun yayınlamış olduğu bu kitapta Gönül Öney, İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk'un makalelerinden yararlanılmış olmakla birlikte, diğer Selçuklu bildirilerinden de faydalanılmıştır.

NEJAT DİYARBEKİRLİ

Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

İlk göçebe Türk İmparatorluğu kurucusu Hunların, kurganlarından çıkan malzemelerin fotoğraflarla anlatımı yapılmıştır.

OĞUZ TEKİN

Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1997.

Sikkenin tarihinin, tanımının, metallerin cins ve ağırlıklarının belirtildiği, ilk sikkeler ile yayıldığı ülkeler ve Anadolu'daki arkaik ve klasik çağdaki sikkelerin tanıtıldığı bir yayın.

OSMAN TURAN

Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1996.

Osman Turan bu eserinde Büyük Türk muhaceretini. Anadolu'nun Türkleşmesini, Selçuklu Devletinin Kuruluşunu, Siyasi istikrarını, iktisadi gelişimini, yükselme ve refah dönemlerini, Moğol istilalarını, iç çatışmaları, devletin çöküşünü belgelerle anlatmaktadır.

-Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.5.Baskı.Selçukluların, tarihini, Sosyal yapılarını, İslam ülkeleriyle münasebetlerini belgeleriyle anlatmaktadır.

ÖZDEN SÜSLÜ

Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 35, Ankara,1989.

Özden Süslü bu eserinde ,değişik malzemelerde kıyafetleri ve özelliklerini anlatmıştır. Bu arada bazı sikkelerdeki figürler kıyafetlerde ele alınmıştır.

SEMRA ÖGEL

Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VI.Seri.sa.6, Ankara,1966. Anadolu Selçuklu Taş oyma sanatının özellikleri ve görülen mimari eserler ile, tezyinatın örnekleri, teknikleri, çağdaş sanat çevrelerinin karşılaştırmaları verilmiştir.

-Anadolu'nun Selçuklu Çehresi, Akbank'ın Kültür Sanat Yayınlarından, İstanbul,1994.

Anadolu Selçuklu Sanatında mimari çevre,yaratıcıları,yapı alanları, banı ve sanatçı etkileşimleri, evrenin anlatımı, yapılarda görülen kosmik diyagram ve örnekleriyle evren imgelerinin, yani Selçuklunun sanata yansıyan düşünce ve inançlarının anlatıldığı bir eserdir.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Selçuklu Araştırmalar Merkezi Yayınları,

Konya, 1993, I.-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminer Bildirileri ,

Konya,1994, IV.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,

Konya,1993, Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı.

Konya,1995, Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Şerare Yetkin'e Armağan.

Konya,1996, Prof. Dr. Emin Bilgiç'in Armağan Kitabı,

Selçuklu Araştırmalar Merkezince hazırlanan bu seminerlerde sunulan Selçuklu Tarihi ve Sanatı ile ilgili bildiriler araştırmalarımıza çok yardımcı olmuştur. Bu bildiriler tez içinde dipnotları ile verilmiştir.

SELÇUK MÜLAYİM

Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi 1, Ankara,1982.

Anadolu Selçuklularında değişik malzemelerde görülen, geometrik süslemelerin kronolojik gelişmesi, bölge özellikleri, tipolojik ayrımları anlatılmıştır.

- Değişimin Tanıkları, Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, Kaktüs Yayınları,1999.

Süslemenin tarihi, tanımlar ve kavramsal tartışmalar, Selçuklu türevi, Araştırma ve yayınlar, yöntem ve çözümler, temaların ayrışması ve değişimin oluşumunu anlatan başlıkları ihtiva etmektedir.

TATAPCKAP APXEOARNR

Nhctntyt Nctopnn Atij, kA3 Ahb.1998. 13.Yüzyıl Tacikistan ve Özbekistan sikkelerinin tanıtıldığı katalog mahiyetinde bir yayındır.

ÜLKER ERGİNSOY

İslam Maden Sanatının Gelişmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları İstanbul, 1978.

Madenlerin türlerinin geniş bir anlatımının yapıldığı eserde ayrıca teknikler, hem yapım hem de süsleme açısından verilmiş, Erken İslam sanatından başlayarak, Selçuklu Dönemi'nin sonuna kadar, dış ülkelerdeki müze ve özel koleksiyonlardaki örneklerini de vermek kaydıyla anlatılmıştır.

WILLIAM F. SPEENGLER and WAYNE G. SAYLES

Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography, Lodi, Visconsin, CLIO'S CABINET, 1992. Artuklu sikkelerinin figürleri üzerinde çalışma yapılmış bir yayındır.

YAPI KREDİ BANKASI KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

- Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Şevket Pamuk ve Tuncay Alkut, İstanbul, 1992.

Doğu-Batı Arası Gök Kuşağı, İstanbul, 1994.

Anadolu Selçuklu Sikkelerinden 19 figürlü sikke tanıtılmaktadır. Ancak bu araştırmalarda tasnif mahiyetinde ve yazılarının bazılarının okunması şeklinde olup, plastik açıdan sikkeler ele alınmamıştır.

- Kudret ve Hüner, İstanbul, 1994.

Eser Arap-Bizans-Sasani sikkeleri hakkında örnekleriyle kronolojik bir sınıflama yapmış, Emevi, Endülüs Emevileri, Abbasi, Tolunoğulları, Fatimi, Memlük, Küçük Devletler ve Şerifliklere ait sikkelere örnekler vermiştir.

- Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar, İstanbul, 1994.

Yapı ve Kredi Bankasının 3. kitabı olarak neşredilen bu eserde de kronolojik olarak Beylikler Dönemi ele alınmış ve örnek sikkeler verilmiştir.

- Akdeniz'in Mor Binyılı, İstanbul, 1999.

Yapı ve Kredi Bankasının Bizans Sikkeleri koleksiyonunun sergilenmesi dolayısıyla hazırladığı bu yayında da, kronolojik bir sınıflama ile Bizans Sikkeleri gösterilmiştir.

1.3. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM VE SINIRI

Anadolu Selçuklu figürlü sikkeleri üzerindeki araştırmalarımızı İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Yapı ve Kredi Bankası Müzesi gibi iki büyük koleksiyona sahip kuruluş üzerinde yoğunlaştırdık. Bu iki kuruluş Türkiye'deki meşhur nümizmatların koleksiyonlarına sahip bulunmaktadır.

Yapı ve Kredi Bankası Müzesi 1953 yılından itibaren koleksiyonlarını oluşturmaya başlamış, Behzat Butak, Ekrem Humbaracı, Şerafettin Erol, Hüseyin Kocabaş, Osman Ferit Sağlam, Cüneyt Ölçer gibi çok zengin koleksiyonları satın almışlardır.(3)

İstanbul Arkeoloji Müzesi ise, Demonsten Bey Baltacı, Miralay Üsküdarlı Ali Bey, Reşat Bey, Mahruki-zade Cafer Bey, Şanlı Yahya Bey ve Behzat Butak'a ait koleksiyonları satın almışlardır.(4)

Türkiye'deki en zengin Selçuklu Koleksiyonu bu iki kuruluşun elinde bulunmaktadır. Çalışmalarımızı yaparken Selçuklu Başkenti olması dolayısıyla Konya'da bulunana Koyunoğlu Müzesi ile Şehir Müzeleri'ne de başvurduk. Ancak her iki müzede de birkaç figürlü sikke bulunduğunu, İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Yapı ve Kredi Bankası Müzesi'ndekilerinden farklı olmadığını tespit ettik. Aynı figürlerin tekrarlanmaması için kataloğumuza almadık. Tezimizde, mümkün olduğu kadar her sultanın kestirdiği figürlü sikkeleri kataloğumuza dahil ettik. Bu çalışmalarımızı yaparken Roma, Bizans, Sasani, Emevi, Abbasi, Memlük, Büyük Selçuklu, Tacikistan, Özbekistan, Saltukoğulları, Mengüçükoğulları, Danişmend-oğulları, Artukoğulları, Karasioğulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Germiyanogulları, İnanoğulları, Hamidoğulları, Menteşoğulları, Eşrefoğulları, Alaiye Beyliği, İsfendiyaroğulları, Karamanoğulları, Moğol, İlhanlı ve

Osmanlıların ilk dönemi olmak üzere teşhirde bulunan binin üzerinde sikke incelenmiş ortak özellikler tespit edilerek bu araştırmalar sonucu Anadolu Selçuklu Sikkeleri'ndeki figürler ve formlar ortaya konulmuştur.

1.4. SELÇUKLU SIKKELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Para, çok erken tarihlerden itibaren toplumlarda, alışveriş ve değer saklanması düşüncesi ile kullanılmıştır. Önceleri metal taş, mercanlar bu görevi yapmış, Anadolu'da, Hindistan'da, Çin'de ortaya çıkan sikkeler, aşamalarla bugünlerine gelmiştir. İlk sikkeler, Akdeniz havzasında Eski Yunan'da görülmüştür. M.Ö.VII. yüzyılda Lidyalılar tarafından icat edilen sikke, altın-gümüş karışımı bir maddeden yapılmıştır. Krezüs (Kroisos) altın ve gümüşü ayırarak ilk sikkeyi kestirmiştir. (5) İslamiyetten önce Arapların Cahileye devrinde, İranın, Bağlıye, Sevdâyı Vafiye, Taberiye; Utk ve Bizansın Herakliye yahut Kayseri'ye adını alan sikkeleri ile Himyeriye ve Mağribiye sikkeleri kullanılmış, (6) Hazreti Muhammed zamanının da sikke basılmamış, tedavülde bulunan sikkeler kullanılmaya devam edilmiştir.

Sikke kestirmek hükümrânlığın en önemli simgesi olmuştur. Bunun içinde başa geçen her hükümdar, güç ve kudret alametlerinden biri olan sikkeleri adlarına darp ettirmişlerdir. Her hükümdar sikkelerinde farklı farklı unvanlar kullanmışlardır. Bu unvanlar, Sultanü'l azam (En büyük Sultan), Sultanü'l muazzam (Büyük Sultan), Gıyasüdüniya ve'd Din (Din ve Dünyanın yardımcısı), Sultanü'l Kahir (Düşmanları kahreden sultan), Sultanü'l Galib (Muzaffer sultan), İzzezidünya Ve'd-din (Din ve Dünyanın direği), Ebülfeth (Fetih babası) Yardım eden Melik, Dinin ve Dünyanın Yardımına Koşan, Allah'ın rızası ile Sultan, Allah'ın emri ile galip gelen, Din ve Dünyanın Kıymeti, Muzafferlerin babası, Din ve Dünyanın Yücelticişi, Allah'ın yardımıyla galip gelmiş Melik, Müminlerin Emîrinin yardımcısı, Allah'ın dünyadaki gölgesi, Allah'ın alemleri üzerindeki gölgesi, İzzet İktidar Allah'ındır, Din ve Dünyanın temel direği, Müminlerin Emir'inin tanığı, Minnet Allah'ındır, Mülk Allah'ındır, Din ve Dünyanın yücüsü, Ululuk Allah'a Mahsustur, ibareleri sikkelerde okunmaktadır. Bunun yanı sıra müşterek basılan sikkelerde bu unvanlarla birlikte, halifelerin isimleri de yer almıştır.

Abbasi Halifesi en-Nasır , Eyyubiler'den Selahattin Yusuf ile El-Aziz Muhammed, Ebu Cafer el-Mustansır gibi halife isimleri sikkelerde kullanılan isimlerdendir. Selçukluların gayrimüslim komşuları ile bastırdıkları sikkelerde ön yüzde Hristiyan resimleri, arka yüzde sultanın adının verildiği kufi ve sülüs yazılar, beraberce kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devletinin kurucusu, Süleymanşah'ın(1075-1096), I.Kılıç Arslan (1092-1107) ve Şehinşah (1110-1116) 'ın sikkelerine henüz rastlanmamıştır. Üç değerli tarihçimiz, Osman Turan, Ali Sevin, M. Altan Köymen, Anadolu Selçuklu devletinin kuruluşu hakkında kesin tarih veremediklerini, sikkelerin kestirilme tarihlerine göre 1075-1081 tarihleri arasında kurulduğunu kabul etmektedirler. Sikkelerin nedenli ehemmiyetli olduklarını gözler önüne seren bu tarihleme belirsizliği, Süleymanşah'ın şu ana kadar kestirilmiş herhangi bir sikkesinin bulunamamış olmasından kaynaklanmaktadır. (7) Osman Turan, Türkiye Selçuklularının üçüncü Sultanı Şehinşah adına kitabe ve sikke bastırılmadığını zikretmektedir.(8) Yazılı kaynaklarda üç hükümdara ait sikke kestirildiğine dair bir belge bulunamamıştır.

Selçuklu sikkeleri hakkındaki bilgiler, “darp yapan sultanlar” bölümünde detaylandırılacaktır.

1.4.1. ADINA SİKKE BASILAN SULTANLAR

I. MESUD (1116-1155)

Anadolu Selçuklularında ilk sikke I.Mesud'a aittir. Mesud'un sikkeleri Bizanslılarla müşterek kestirilmiş sikkeler olup, bir yüzü Bizans Kralının tasvirine, diğer yüzünde de Selçuklu Sultanın unvanına yer verilmiştir. Mesud döneminde Büyük Selçuklu Devleti ile Metbu-tabî ilişkisinin aynen devam etmesi nedeniyle, Selçuklu Sultanları Sultanü'l Muazzam (Büyük Sultan) unvanını kullanırken, Büyük Selçuklular ise Sultanü'l Azam (En Büyük Sultan) unvanlarını kullanıyorlardı. (9) Bu dönemlerde Melik unvanı alabilmek için Sultan Sancarın taltifini beklerken, Sultan Mesud Anadolu'yu vatan yapabilmek için büyük çabaları dolayısıyla "Sultan" unvanını almıştır.(10) Suttan Mesud döneminde kestirilen sikkeler bakırdır.(Ömek 1)

II.KILIÇ ARSLAN (1155-1192)

Selçuklularda, ilk dinar yani altın ve ilk dirhem yani gümüş sikke II.Kılıç Arslan döneminde basılmıştır. (11) I.Kılıç Arslan sikkelerinde "Sultanü'l Muazzam", "es Sultanü'l Kerim" unvanlarını kullanmıştır. Aynı zamanda Abbasi Halifesinin "en-Nasır lidin'illah" unvanını da sikkelerine koydurmuştur. Kılıç Arslan dönemine kadar Anadolu'da Bizans ve İslam ülkelerinin sikkeleri kullanılırken, bu tarihten itibaren yüksek ayarlarından dolayı Selçuklu dinar ve dirhemleri kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki Osmanlı döneminde ortadan kalkan bu sikkelerin Beyliklerce yurt dışına çıkışları yasaklanmıştır.(12) II.Kılıç Arslan döneminde Danişmendliler kurulu iktisadi ananelerine uygun olarak rumca ibareli paralar bastırmışlardır. (13) II.Kılıç Arslan kitabelerinde ve mektuplarında, sikkelerinde "Türk, Ermeni ve Süryanilerin, Rum, Ermeni,

Frenk ve Şam memleketlerinin Büyük Sultanı İzzeddin Ebu 'l Feth Kılıç Arslan " unvanlarını kullanmıştır. Ancak II.Kılıç Arslan'ın dirhemlerinde , hem de Altun Aba Vakfiyesi'nde, bu dirhemlere, dinar denildiği kaydedilmiştir. Bir yanlışlıkta, ilk dinarın I.Keykavusun döneminde basılmadığı, II.Kılıç Arslan tarafından bastırıldığıdır. II.Kılıç Arslan sikkeleri hem figürlü, hem figürsüz olarak kestirilmiştir. Bakır sikkelerinde tarih ve darp yeri yazılmamıştır. Sikkelerinde yalnızca kendi ismiyle, babasının ismini unvan olarak koydurtmuştur.(14) (Örnek 2)

I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1192-1296 ,1205-1211)

İki defa tahta çıkan Keyhüsrev, sikkelerinde " Sultanü'l Muazzam, Ebu'l Feth unvanlarını kullanmıştır. Keyhüsrev'in başarılı saltanatı dolayısıyla, Selçukluların hakimiyeti bütün Doğu Anadolu'da yayılmıştır. Artuklu ve Eyyubi melikleri tabiyet alameti olarak, hem sultanın adını hutbelerinde okutmuşlar hem de sikkelerine darp ettirmişlerdir.(15) Keyhüsrev'in bakır ve dirhem sikkelerine "El Minnetalla" kelimeleri de yazdırılmıştır. Bu dönemde sultanların isimlerinin yanı sıra mahlasları da yazılarak kullanılmış, ayrıca isimlerine "Ed-din" kelimesi ilave edilmiştir. Keyhüsrev döneminde dirhem'in ağırlığı yüksek dereceden biraz aşağılara düşürülmüş, yani " Dirhem Şer'i " derecesine indirilmiş, bazen de biraz daha aşağılara düşürülmüştür.(16) Hem dirhem hem de bakır sikkelerinde döneminde çok rağbet gören süvari figürleri kullanılmıştır. Keyhüsrev'in ölüm tarihi ile ilgili olarak tarihçilerin tereddütleri, Alaeddin Keykubad'ın bastırması olduğu sikkenin tarihi ile açıklığa kavuşmuştur. Tarihçiler Keyhüsrev'in ölüm tarihini 1219 veya 1220 tarihlerini vermişler,buna sebep de Alaeddin Keykubad'ın bazı sikkelerinde 1220 (H.617) tarihinin bulunduğunu göstermişlerdir. Ancak 1220 tarihinin son iki ayında Alaeddin'in Sultanlığının başladığı, 1220 yılının içinde Keyhüsrev'in taht bulunduğunu tesbit edilmiştir. (17)

II.RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH (1196-1204)

II. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine, yerine geçen I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i kardeşleri tanımamışlardır. Bir müddet sonrada bertaraf ederek Rükneddin Süleyman Şahı tahta çıkarmışlardır. Süleymanşah adına 1196 (M.597) tarihinde basılan bir sikke üzerindeki tarih ile tahta çıkışındaki tarih anlaşmazlığı da çözülmüştür. Anonim Selçuk name Süleymanşah'ın tahta çıkışını 7 Birinci Teşrin 1196 senesi olarak kaydetmekte böylece Keyhüsrev ile ilgili Menderes havalisinde yapılan savaşın Bizanslı tarihçilerin söylediği gibi 1198 olmadığını,1196 senesinde vuku bulduğu, göstermektedir. (18) SüleymanŞah'ın Ermenilerle yaptığı savaşlarda kazandığı zaferleri gösteren ve Ermeni Kralının tabiyeti de iki sikkede bulunan yazılarda tespit edilmiştir. Sikkelerin birinin önyüzünde, İslam harfleriyle "Sultanul-Kaahir Ebu'l-Fetih Süleyman bin Kılıç Arslan, Nasır ul-Emir ul-Mu'minin" diğerinde " Sultanü'l Muazzam" ibareleri bulunmaktadır.(19)

Bu sikkeler sayesinde ki SüleymanŞah'ın Ermenileri yalnızca Toroslardan aşağıya sürmekle kalmamış, onları uzun bir sürede tabiyetinde bulundurduğu görülmektedir. Bu sikkeler bu nedenle değerli kaynak belgelerdir. Erzincan Hükümdarı Mengüçükoğlu BehramŞah (1158-1225) ve Mardin Artukoğullarından, Artuk Arslan (1200-1239) sikke bastırmış, Eyyubilerden Sümeysat Hükümdarı Melik Efdal da, Eyyubi Hükümdarı Melik Adil'in saldırılarından korunmak için SüleymanŞah'tan yardım istemiş, onun adına hutbe okutup, sikke bastırmışlardır.(20) Halife SultanŞah döneminde, Klikeya Ermeni Krallığı'na, Mehgüçikliler'e, Artuklular'a ve Eyyubiler'e metbuluğunu kabul ettirdiği için "Sultanü'l Kaahir " unvanını vermiştir. Yazılarla birlikte süvari figürlerinin de kullanıldığı sikkelerden birden fazla örneğin kataloğumuza alınması nedeni, hem Melik, hem de Sultan olarak tahtta bulunmasındandır. Katalogumuzun içinde bulunan (Örnek 11) dinar Yapı Kredi Bankası Müzesi'nde ilk defa yayınlanmakta olup, muhtemelen şu

ana kadar da hiç bir yerde görülmediği, belirtilmektedir.(21) (Örnekler, 4, 12, 13, 14, 15)

II. KILIÇARSLAN 'IN OĞULLARI

Kılıç Arslan'ın yaşlanması dolayısıyla oğulları arasında saltanat kavgaları başlamıştır. Göktürklerden bu tarafa yürürlükte olan, Türklerdeki Feodal Devlet sistemi gereği Kılıç Arslan ülkesini 11 oğlu arasında pay etmiştir. Bu Meliklerden Tokat Meliki Süleyman Şah, Malatya Meliki Kayserşah, Engüriye (Ankara) Meliki Mesud, Erzurum Meliki Tuğrul Şah adlarına sikke bastırmıştır. İbn Bibi'nin bu konudaki beyanına göre. Kılıç Arslan'ın oğulları babalarına tabi olmakla beraber, her Melik. kendi eyaletinde yarı müstakil bir hükümdar durumunda olup, kendi adlarına para kestirip hutbe okutturuyorlardı.(22) Buna rağmen bu Melikler Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra bile meşruiyet hukukuna bağlı kalarak Sultan unvanı almamışlardır.

Her yıl bu Melikler Konya'ya giderek babalarına tâbiyetlerini bildirmişlerdir. Daha sonraları bu ananenin bozulduğu tahmin edilmektedir.(23)

Melikşah (Örnek 8), Kayserşah(Örnek 7, 10), Tuğrul Şah (Örnek 9), Süleymanşah (Örnek 8, 9) meliklerinde kestirdikleri sikkelerinde sūvari figürü kullanmışlardır. Malatya Meliki Kayser Şah 'ın sikkelerinde " Din ve Dünyanın Yardımına Koşan" unvanları bulunmaktadır.

I.İZZEDDİN KEYKAVUS (1211-1220)

Genç yaşta tahta çıkan, için Keykavus saltanat çekişmelerini tamamladıktan sonra fütihat işlerine girilerek Türkler çok önemli olan Sinob'u Ermenilere karşı büyük uğraşlar vererek almıştır. Ermenilerle yapılan antlaşmalarla ticari yollar açılarak, müşterek sikkeler bastırılmıştır. Bin yüzünde islami yazılarla Selçuklu Sultanı'nın adı diğer yüzünde Ermeni Kralının resmi bulunan bu sikkelerle Ermeniler tâbiyetleri belirtiyorlardı. Bu savaşlar sırasında alınan ganimetler o kadar fazlaydı ki, Kayseri'de her şeyin fiyatı çok düşmüş; bir sığır iki dirheme, birkaç koyunda bir dirheme alınmaya başlamıştı.(24) Osman Turan, o tarihlerde bir dirhemin, dinarın onda biri olduğunu belirtmektedir. Keykavus'un kazanmış olduğu bu başarılarından dolayı yabancılarca da kendisine " Sultanü'l Galib" unvanı verilmişti. Ayrıca sahil şehirlerinin alınmasındaki büyük fetihleri, kendisine " es-Sultanü'l Berr ve'l Bahreyn ", yani "Karanın ve İki Denizin Sultanı " unvanlarını getirmiştir.(25) Ancak I.İzzeddin Keykavus'un bastırdığı sikkelerinde figürlü sikke olmadığı için katalogumuza alınmamıştır. Ancak sikke bastırdığı için kronolojik olarak bahsedilmektedir.

I.ALAEDDİN KEYKUBAD (1220-1237)

Alaeddin Keykubad döneminde Türkiye Selçukluları en görkemli devrini yaşamıştır. Alaeddin Keykubad yapmış olduğu başarıları dolayısıyla, sikkelerinde " el-Sultani el-a'zam el-Sultan el-Muazzam, Ebu'l -Feth, " unvanları ile Akdeniz ve Karadeniz'de önemli fetihleri dolayısıyla da (I.İzzeddin Keykavus'a verildiği gibi) " es-Sultanü'l -Berr ve'l -Bahreyn" da sikke ve kitabelerinde kullanılmıştır.(26) Mardin Artukluları'ndan Nasıreddin ArtukArslan Siste hüküm süren Hetum, Eyyubi Melikleri Alaeddin Keykubad'a tabi olduklarından müşterek sikke kestirmişlerdir.(27)

Alaeddin Keykubad dönemine gelinceye kadar, Selçuklu sikkelerinde tarih yazı ile yazılırken, bundan sonra , binler, yüzler, onlar haneleri divanı rakamlarla yazılmaya başlanmıştır.(28) Ayrıca metbu olan Musul Atabekleri Zengilerden, Nasıreddin Mahmud Musul'da bastırıldığı iki adet sikkesinde, Alaeddin Keykubad'ın adını zikretmiştir.(29) Keykubad dönemindeki sikkelerin ağırlığı "Dirhem Şeri'i " yani 14 kırat tutulmuştur. Alaeddin Keykubad'ın sikkeleri Sikke-i Alai veya Sikke-i Keykubadiye denecek kadar değerli olup ölümünden sonrada aynı değeri, Anadolu'da ve dışarda da korumuştur.(30) Bu sikkelerle ilgili olarak Osman Turan kayıtlarında Sultanın tahta çıkışı nedeniyle, Halife tarafından gönderilen Şeyh Şehabeddin Ömer Bin Muhammed Sühraverdi'yi uğurlarken hediye olarak 50.000 adet Sikke-i Alai altın dinar verildi" diye bahseder.(31) Keykubad döneminde dirhemler dinarın onda birine eşitti.(32)

Sultan Alaeddin'in sanata olan düşkünlüğü nedeniyle zamanında çok değerli sanat eserleri meydana getirilmiştir. Şehrin surlarının 12 kapısını heykellerle süsletmiş, Konya ve Kubadabad Saraylarının duvarını rum tesirinden uzak, tamamiyle Türkistan ve Uygur üslubunda resimlerle donatmıştır. Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra milli kültür üslubunun doğmuş olması sebebiyle resimde bu süsleme özellik arzemektedir.(33) Türkiye Selçuklu sanatındaki özellikleri, insan, hayvan figürleri, bitkisel motifler, aynen sikkelerde de yer almıştır.(Örnek 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23). Katalogda, hem Melik hem de Sultan olarak sikkelerine yer verilmiştir.

II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1237-1246)

Gıyaseddin Keyhüsrev Aleddin Keykubad'dan sonra tahta çıkınca, Halep Hükümdarı hutbe okutup Sultanın adına sikke bastırmıştır. Keyhüsrev Harranı, Melik Muzafferre, Harputu Hums Hükümdarı Melik Mücahid'e,

Nusaybin ve Sincar Beldelerini de Mardin Artuklu Hükümdarı ArtukArslan'a tahsis ettiğinden, adına buralarda sikke basılmıştır. Döneminde devletin büyük sarsıntı geçirmesine sebep olan Sadettin Köpeğin ölümü üzerine, tekrar toparlanan Selçuklu Devleti'ne tabiyetlerini bildiren, Eyyubi Melikleri, Trabzon Rum ve Sis Ermeni Hükümdarları, İznik Bizans Devleti Keyhüsrev adına sikke bastırarak tabiyetlerini devam ettirmişler ve ayrıca Diyarbekirin fethi ile de, Mardin Meyafekin, Hisn Kefya, Cezire ve Musul Hükümdarları da tabiyetlerini göstererek hutbe okutup sikkelerinde Sultanın adından bahsetmişlerdir.(34) Selçuklu Devleti bu tarihten itibaren sarsıntı geçirerek çöküş dönemine gitmeye başlamıştır. Keyhüsrev Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızı ile evlenmiş, eşine duyduğu sevgi yüzünden bastırdığı paralara, kendisini arslan karısının da onun üzerine doğan güneş tasviri ile Şir-i Hurşid motiflerini kullanmıştır. Sikkelerinde " el-A'zam, es-Sultanü'l A'zam, Gıyas' ed Dünya ve'd -Din Ebu'l feth Keyhüsrev, es-Sultanü'l -Azam Zill Allahu li'l a'lem " unvanları görülmektedir. Sikkeleri kufi yazılı olup, ayrıca arapça yazılı Erman-ı Divaniniyye ve Erman-ı Hindiyye sene darplı sikkeleri de bulunmaktadır.(35) (Ömek,24,25,26,26,28,29,30,31)

II. İZZEDDİN KEYKAVUS (1246-1249 ,1249-1254, 1257-1259, 1259-1262)

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN (1254-1257, 1259-1262,1262-1266)

II. ALAEDDİN KEYKUBAD (1249-1254)

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra, üç oğlundan büyük olanı, İzzeddin Keykavus başa geçirilmiş, üç yıl süren bir dönemden sonra, Devlet büyükleri üç kardeşin birlikte hükümranlığını uygun görmüşlerdir. Celalettin Karatay bu birliktelik ile Selçuklu prestijini ve Moğollara karşı birliği korumayı amaçlamıştır. Böylece üç kardeş tahta geçirilmiş, ve adlarına sikke bastırılmıştır. Üç kardeş adına basılan en eski sikke 1249 tarihlidir. Sikkelerin

basımı 1259 yılına kadar devam etmiştir.(36)

Alaeddin Keykubad II.nin saltanata iştiraki yalnızca sikkelerde olmuştur. Rükneddin Kılıç Arslar'la, Alaeddin Keykubad II, İzzeddin Keykavus'tan ayrılarak, iki kardeş Kayseri ve Sivas'ta müştereken sikke bastırmışlardır. Aleddin'in ölümünden sonrada 1254-1259 yılına kadar bu müşterek sikke basımı devam etmiştir. Aynı şekilde Konya'da 1259 yılında basılan bir sikke üzerinde Abbasi Halifesi el-Musta'sım Billah'ın ismi bulunmaktadır.(37)

Ancak halifenin 1258 yılında olmuş olmasına rağmen hala sikkelere isim koyulması, Hilafet makamına karşı duyulan saygıdan kaynaklandığı düşüncesini gösterdiği tahmin edilmektedir.

Rükneddin Kılıç Arslan hem müşterek hem de müstakil, İzzeddin Keykavus II, hem müşterek hem müstakil, Alaeddin Keykubad II, ise yalnızca müşterek sikke kestirmişlerdir.

İzzeddin Keykavus'un sikkelerinde " Allah'ın Alem Üzerindeki gölgesi, İzzet İktidar Allah'ındır." unvanlarını kullanmıştır. (Örnek 32) Teşhirdeki sikkelerden figürlü sikkesine rastlanmamıştır.

Rükneddin Kılıç Arslan IV." Din ve Dünyanın Temel Direği Müminlerin Emirinin Tanığı, Minnet Allah'ındır, Mülk Allah'ındır", unvanlarını sikkelerinde görülmektedir. (Örnek 33, 34, 35, 36). Sikkelerinde hem süvari figürü, hem yazı motifi ile birlikte bitkisel bezemeler işlenmiştir.

Alaeddin Keykubad II, müstakil sikkesi kesilmemiştir. Kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan IV. Müşterek sikkesinde ise Kılıç Arslan "Sultanü'l Azam", Alaeddin Keykubad II, "Sultanü'l Mu'azzam" unvanları ile anılmışlardır. (Örnek 37), Üç kardeşin sikkelerinin darbında "Erkam-Divaniyye kullanılmış, ilk olarak ta "Burhan" "Birahin" unvanlarına rastlanmıştır.(38)

Bakır Sikkeler bu tarihten itibaren artık kesilmemiştir. Üç kardeşin sikkeleri gümüş olarak kesilmiştir.

III.GIYASEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284)

Sultan Kılıç Arslan'dan sonra tahta geçen Keyhüsrev sikkelerinde " Es Sultanü'l A'zam Gıyased-Dünya ve'd Din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan burhan Emir'ül mü'minin, Ebu'l Feth" unvanlarını kullanmıştır. Yazılı ve bitkisel bezemeli sikkeler Dirhem ve Dinar olarak kesilmiştir. III.. Keyhüsrev dönemindeki sikkelerde Bağdat Hilafetine duyulan saygı ve sadakatten Halife " el-Mustansım B'illah " namını " el masum" şekline çevirmişlerdir.(39) Keyhüsrev dönemindeki sikkelerin yazılarının hal bakımından güzelliğinin kaybedildiği izlenmektedir. Keyhüsrev'in ölüm tarihi ile ilgili olarak tarihçilerin, 1282 veya 1283 olabileceği tereddütlerine (40), 1283 yılında adına, Luluda kestirilen sikkesi ile açıklık getirilmiştir.(41) (Örnek 40)

SAHTE SELÇUKLU SULTANI CİMRÎ (1276-1277)

III. Keyhüsrev'in Sultanlığı döneminde ortaya çıkan sahte Selçuklu

Sultanı Cimri tahta çıkararak adına hutbe okutup sikke kestirmiştir. Yakın zamanlarda bulunan, bu sikkelerden birisinin üzerinde " Sultan Ala ud-Dünya ve'd -Din Ebu'l Feth Siyavus bin Keykavus" ibareleri yer almakta ve kesim olarak ta 1277 Mayıs Konya tarihini taşımaktadır.(42)

Siyavuşa ait ilk gümüş sikke O.Ferit Sağlam tarafından 1943 yılında bulunmuştur. Kesim tarihi 1277'dir.(43) İlk defa I.Keyhüsrev döneminde kullanılan Tevki'ler, Siyavuş'un sikkelerinde " El-Lineneti li'lâh (Lütuf ve İhsan Allah'a mahsustur) ibareleri ile kullanılmıştır, seneler arabi ibare ve rakamlıdır. Ayrıca divani rakamların da kullanıldığı görülmüştür.(44) Cimri'nin sikkelerinde kesim tarihi olarak 1276 ve 1277 tarihlerinin bulunması, saltanatının bir yıl sürdüğünü göstermektedir.(45)

Siyavuş'un Konya'da kestirilen sikkeleri, resmi Selçuklu dinarlarının ağırlığının iki katı olduğundan " Çite Dinar" olarak kabul edilmiştir.(46)(Örnek 38, 39)

II. SULTAN MESUD (1284-1296 , 1302-1310)

III.Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine II.Gıyaseddin Mesud geçmiştir. Tarihçilere göre tahta çıkışında tarihi tereddüt mevcut olup, 1282 veya 1283 olabileceği düşüncesine, 1283 tarihli sikkelerinin oluşu bu soruna açıklık getirmiştir. Mesudu sikkelerinin Cevriye Artuk'a göre 1283, Osman Turan'a göre 1284 olması gerektiğidir. Ancak Osman Turan Sultan Mesud'un Sivas'ta bulunduğu sırada, 1282 yılında sikke bastırdığını, bu sikkenin de Keyhüsrev ile Mesud arasında, Abaga'nın Türkiye'yi taksimi döneminde olduğunu belirtmiştir. Sikkelerinden yazı motifi bulunması dolayısıyla, kronolojik olarak sikke bastıran Sultan diye bahsedilmektedir.(47)

III.ALAEDDİN KEYKUBAD (1298-1302 , 1302-1310)

Alaeddin Keykubad'ın Selçuklu Sultanı olduğunu,iki defa tahta çıktığını, adına kesilen sikkelerinden öğrenmekteyiz. Maden Luluda kesilen 1298 tarihli sikke ile, 1299 yılında Süleymanşehir ve Eğridir'de kesilen sikkeleri tahta olduğu dönemleri göstermektedir. Ayrıca 1300 tarihinde Konya'da Gazan Mahmud Han'la müşterek sikkeleri bulunmaktadır.(48)

Sikkeleri yazı motifli ve dirhem olarak darbedilmiştir. (Örnek 41) Yonca formu dolayısıyla, katalogumuza alınmıştır.

1.4.2 DARP MERKEZLERİ

Ansiklopedik anlamıyla "Darp" vurmaktan, "Hane" de ev kelimesinden gelerek, "Darphane" yani para basılan ev anlamında kullanılmıştır. İlk paralar M.Ö. VII. yüzyılda Anadolu'da Lidya'lılar tarafından kestirilmiştir. Sikkenin basımı ise, birbirinden bağımsız bir halde, Çin'de, Hindistan'da ve Anadolu'da ortaya çıkmıştır.(49)

İlk para altın gümüş karışımı bir elektron olup, Krezüs (Kroisos) tarafından ayrıştırılarak sikke haline getirilmiştir. Bütün ülkelerde kullanılan altın, gümüş, bakır paraların yerine geçmek üzere, Çin'den örneği alınan kağıt para tedavüle çıkarılmışsa da, Horasan'dan, Karadeniz'e kadar hiç bir yerde rağbet görmemiştir. Hatta tarihçi Vassaf, "İlhanlı Hükümdarı Hülagu Han, Çin'den gelen Çeng-san'ın tavsiyelerine uyarak, halkın elindeki, altın gümüş yani madeni paraları toplatarak, kağıt parayı yani "Çav"ı yerine piyasaya sürdüğünü, ancak halk ve tüccarlar bu kağıt paraya hiç itibar etmediğini hatta ticaretin durma noktasına geldiğini, bunu görünce Hülagu Han'ında kağıt parayı kaldırdığını" anlatmaktadır.(50)

Bu olay ise halkın sikkenin metaline önem verdiğini göstermiştir. Sikkeler darp yöntemi ile kesilmesine rağmen Çin'de ve Roma'da dökme işlemi de kullanılmıştır.(51)

Sikkelerin üretildiği darphaneler, devletin kontrolü altındadır. Çünkü sikke basımı hükümlerlik simgesidir, tahta çıkan hükümdar hutbe okutup sikke bastırarak egemenliğini ele almaktadır. İlk dönemlerden beri bu töre devam etmiştir. Abbasiler döneminde Halife Harun Reşid darphanesinin kontrolünü vezirine vermiştir. Hem altının, hem de gümüşün ayarındaki en

ufak bir sahtecilik, devletin gücünün azalması olarak nitelendirilmiştir. Nitekim, III.Keykubad dönemindeki isyanlar sırasında Kemaleddin Tiflis'in idaresi sırasında halka ağır vergiler koyulmuş, bozulan düzeni toparlayabilmek için, Samsun Darphanesi'nde mevcut gümüşler toplatılarak, yerine ayarı bozuk dirhemler çıkartılmış, ancak halk bu dirhemlere itibar etmemiştir.(52)

Halife Mümin döneminde, sikkeleri nakşedecek sanatçı olmaması dolayısıyla, ilk defa darphanelere ad koyulmuş, çünkü sikkeler elde kazılarak yapılmıştır.(53)

Anadolu Selçuklular döneminde, Anadolu Doğu ile Batı arasında ticari ve kültürel faaliyetlerin en yoğun olduğu merkez durumunda olmuş, İpek yolu, Azerbaycan Erzurum üzerinden, Mezopotamya Diyarbakır-Malatya üzerinden, Halep-Elbistan istikametinden akmıştır. Kayseri yakınlarında milletlerarası meşhur Yabanlu pazarında içerden ve dışardan olmak üzere her çeşit mal gelmiş ve pazarlanmıştır. Dolayısıyla da refah seviyesi özellikle de Alaeddin Keykubad döneminde çok yükselmiştir. Bunların sonucu olarak da Anadolu baştan başa kervansaraylarla donatılmıştır. Refah seviyesinin artması, para sirkülasyonunu artırmış, darphaneler çoğalmıştır. Selçuklular döneminde 45 yerde para darp edilmiştir. Bunun 18 mahalinde Selçuklular bizzat kendileri darp yapmış, 4 merkezde Şehzade Sancağı olarak ve 23 yerde de yerel olarak müesseseler kurulmuştur.

Selçuklu hükümdarlarını bizzat darp yaptığı yerler, Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Ermenek, Develi, Tokat, Erzincan, Malatya, Dina, Sandıklı, Beyşehir, Bayburt, Hasangazi, Altınhisar, Velveren, Yabanlu, Gümüşhacıköy'dür.

Şehzade Sancağı olarak darp yapılan merkezler ise; Tokat, Malatya, Ankara, Erzurum'dur.

Bunların dışında 23 yerel darp merkezlerinde faaliyette bulunulmuştur. Tarımsal üretimin daha ziyade Batı Anadolu'da yoğun olmasından dolayı Milas, Denizli, Eğridir, Uluborlu, Burdur ve Manisa'da, Liman şehirleri olmalarından dolayı da, Ankakya, Alanya, Sinop, Samsun, Bafra, Kastamonu ve Bartın darp yapılan merkezlerdendir. Ayrıca Kikya'da Ermeni devletleriyle müşterek olarak, Sis'te ve Antikoğulları ile Diyarbakır, Dünaysır, Meyafarıkın, Maden'de, Zengilerle Cizre ve Musul'da, Eyubiler'le, Şam'da ve Halep'te sikke darp ettirmişlerdir.

NOTLAR

1. Osman TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1995, s. 45-76
2. Halil CİN, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri'ni Açış Konuşması, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmalar Merkezi, Konya, 1994 s.III
3. Yapı ve Kredi Bankası, Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar, İstanbul, 1994, I
4. İbrahim ARTUK, Numismatik Koleksiyoncular, Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Şerare Yetkin' e Armağan, Konya, 1995, 19.
5. İbrahim ve Cevriye ARTUK, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, Cilt 1, İstanbul, 1970, XXXI.
6. İbrahim ve Cevriye ARTUK, a.g.e.XXXIII.
7. Coşkun ALPTEKİN, Selçuklu Paraları, Selçuklu Araştırmalar Dergisi, Ankara, 1971, 127.
8. Osman TURAN, Selçuklular Tarihi, İstanbul, 1996, 154.
9. Salim KOCA, Türkiye Selçuklu Devletinde Hükümdarların Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri, Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1993, 150.
10. Osman TURAN, a.g.e.195.
11. Osman TURAN, a.g.e.235.
12. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LI.
13. Osman TURAN, a.g.e.236.
14. Yaşar YILMAZ, Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Gelişimi, Müze Dergisi, Konya, 1984, 30.
15. Osman TURAN, a.g.e.277.
16. Yaşar YILMAZ, a.g.m.31.
17. Osman TURAN, a.g.e.319.
18. Osman TURAN, a.g.e.247.
19. Osman TURAN, a.g.e.251.
20. Osman TURAN, a.g.e.280.
21. Yapı ve Kredi Bankası, a.g.e.26.
22. Osman TURAN, a.g.e.218.
23. Osman TURAN, a.g.e.218.
24. Osman TURAN, a.g.e.218.

25. Salim KOCA, a.g.m.150.
26. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LII.
27. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LII.
28. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LII.
29. Mehmet ÇAYIRDAĞ, I. Alaeddin Keykubad Sikkeleri, Alsev, Alanya, 1996, 82.
30. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LII.
31. Osman TURAN, a.g.e.330.
32. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e.LII.
33. Osman TURAN, a.g.e.394.
34. Osman TURAN, a.g.e.415.
35. Yaşar YILMAZ, a.g.m.31.
36. İbrahim ARTUK II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler, Malazgirt Armağanı, Ankara, 1993, 284.
37. İbrahim ARTUK,a.g.m.285.
38. Yaşar YILMAZ, a.g.m.32.
39. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e. İstanbul, 1970, LV.
40. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e. İstanbul, 1970, LV.
41. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e. İstanbul, 1970, LVI.
42. Osman TURAN, a.g.e.562.
43. Nezihi AYKUT, Cimrini Sikkeleri, Belleten, C.LIII. Ankara, 1988, 475.
44. Nezihi AYKUT, a.g.m.481.
45. Cevriye ARTUK, III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Adına Kesilen Sikkeler, Malazgirt Armağanı, Ankara 1993, 287.
46. Nezihi AYKUT, a.g.m. Belleten, 483.
47. Osman TURAN, a.g.e.583.
48. İbrahim ve Cevriye ARTUK, İstanbul, 1970, LVI.
49. Şevket PAMUK, Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, 9.
50. Osman TURAN, a.g.e.615.
51. Şevket PAMUK, a.g.e.11.
52. Osman TURAN, a.g.e.621.
53. İbrahim ve Cevriye ARTUK,a.g.e. İstanbul, 1970, XXXIII.

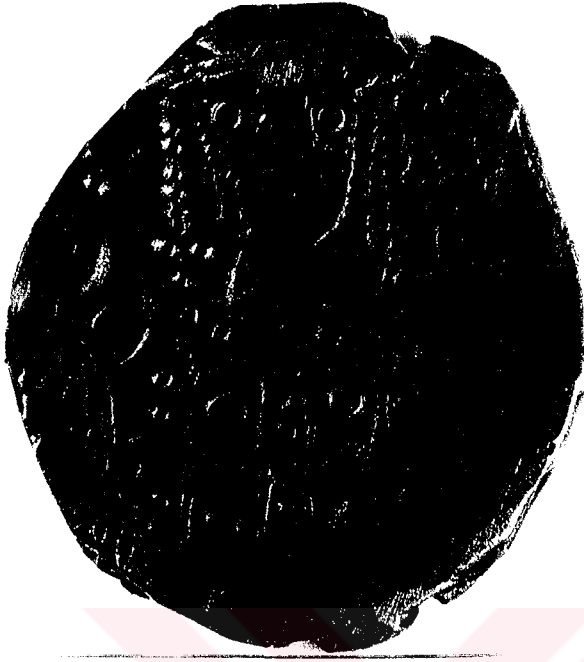
BÖLÜM II

ÖRNEKLER

Örnek No	: 1
Fotoğraf No	: 1
Çizim No	: 1
Darp Yapan Sultan	: MESUD I.
Saltanat Dönemi	: 1116-1156
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8202
Koleksiyona Gelişi	: Belli Değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli Değildir.
Basıldığı Yer	: Belli Değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 22 mm., 4.25 gr.
Malzemesi	: Bakır
Sikkenin Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: İnsan Figürü
Arkayüz	: Yazı Motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı boncuk haleli, Bizans İmparatoru I. Alexius Comneno'ur figürü bulunmaktadır. İçi dolgulu, kare bölmeli, elbise giymiş olan İmparator, bir elinde dünyayı simgeleyen küre, diğer elinde hakimiyet esasını tutmaktadır. İnci dizisi daire bordürle ile figür çevrelenmiştir.
Arkayüz	: I.Mesud'un unvanı olan " Sultanü'l Muazzam yazısı yer almıştır.
Notlar	: Bizans ve Selçuklu özellikleri taşıyan, müşterek kestirilen sikkelerdendir. Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.22)

Örnek : 1

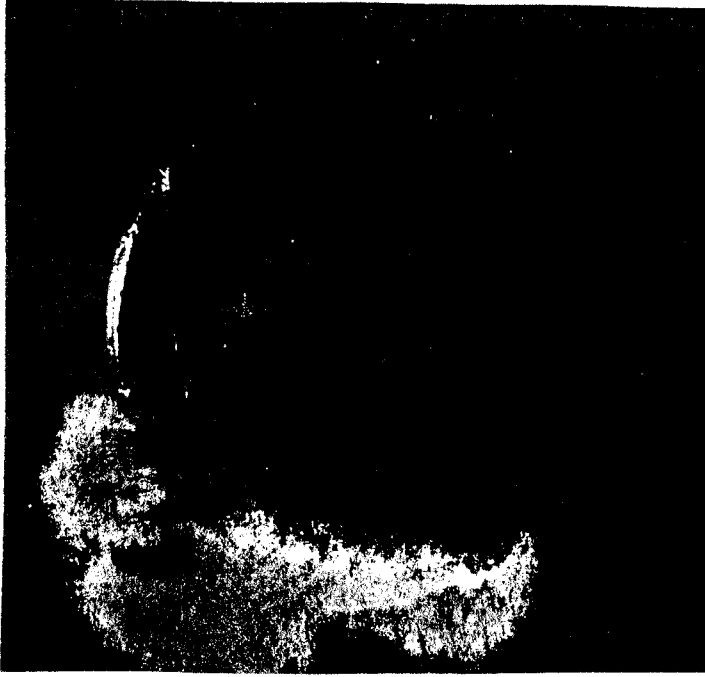
Fotoğraf : 1 Ön

Arka

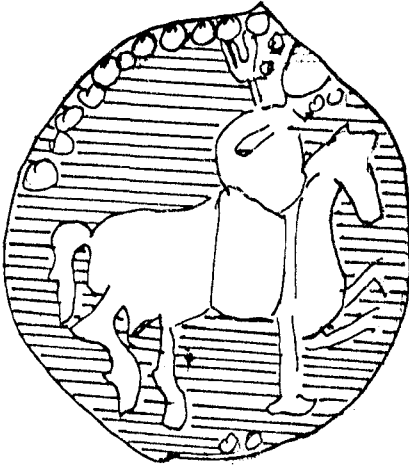

Çizim : 1 Ön

Örnek No	: 2
Fotoğraf No	: 2
Çizim No	: 2
Darp Yapan Sultan	: II.KILIÇ ARSLAN
Saltanat Dönemi	: 1155-1192
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1062
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Basıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	:18 mm., 3.85 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı boncuklu haleli süvari atın üzerinde görülmekte, elinde üç çatalı mızrak tutmaktadır. Atın kuyruğu geleneklere uygun biçimde bağlanmıştır. Kompozisyon inci dizisi daire ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: Sultanın unvanın belirtildiği yazı motifi yer almıştır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır.(Bkz. İAMTISK, s.351)

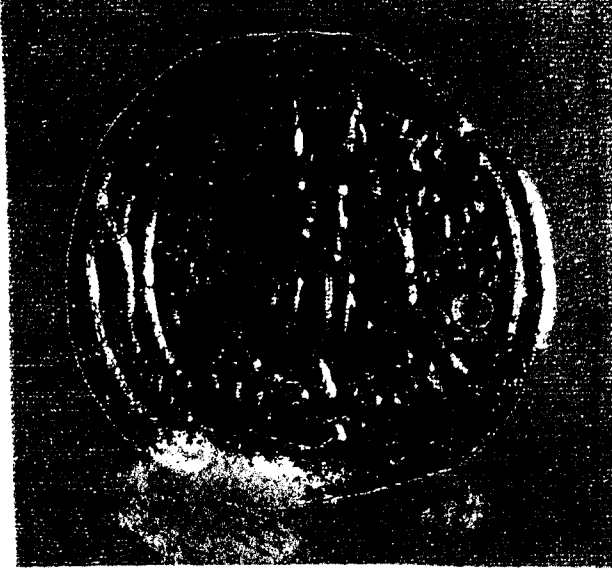

Fotoğraf : 2 , Ön

Çizim : 2 , Ön

Örnek No	: 3
Fotoğraf No	: 3
Çizim No	: 3
Darp Yapan Sultan	: I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1192-1196, 1205-1211
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1065
Koleksiyona Gelme Tarihi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Malatya
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 19 mm., 2.05 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari figürü at üzerinde görülmektedir. Atın kuyruğu bağlıdır. Elinde üç çatallı mızrak tutmaktadır. Figürün sağın da ve solunda yazılar mevcuttur. Kompozisyon düz ve inci dizisi iki daire bordürle çevrilmiştir.
Arkayüz	: Yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar numizmat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunmuştur.(Bkz. İAMTISK, s.351)

Fotoğraf : 3 Ön

Çizim : 3 Ön

Örnek No	: 4
Fotoğraf No	: 4
Çizim No	: 4
Darp Yapan Sultan	: TOKAT MELİKİ SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir. (II. Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1066
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Basıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 29 mm., 7.20 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb).
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı boncuklu haleli süvari ,elinde üç çatallı mızrak tutmaktadır. Atın kuyruğu düğümlüdür. Son derece muntazam resmedilen at dört nala koşar vaziyettedir. Süvarinin arkasında altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi daire bordür ile çevrilmiştir.
Arkayüz	: Süleyman Şahın adının verildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunmuştur. (Bkz. İAM TISK, s.352)

Fotoğraf : 4 Ön

Çizim : 4 Ön

Örnek No	: 5
Fotoğraf No	: 5
Çizim No	: 5
Darp Yapan Sultan	: TOKAT MELİKİ SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir.(II.Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8313
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 29 mm., 7.60 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Dörtnala koşan at üzerinde süvari figürü görülmektedir. Atın kuyruğu bağlıdır. Süvarinin elinde üç çatalı bir mızrak, arkasında da altı kollu yıldız bulunmaktadır. Atın ayakları arasında palmete benzer bitkisel bir motif yer almış kompozisyon inci dizisi daire bordür ile tamamlanmıştır.
Arkayüz	: Süleyman Şah'ın " Kahredici Melik " unvanının verildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.25)

Fotoğraf : 5 Ön

Çizim : 5 Ön

Arka

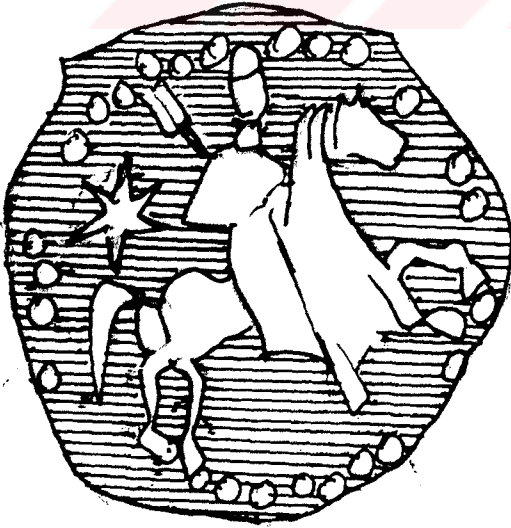
Örnek No	: 6
Fotoğraf No	: 6
Çizim No	: 6
Darp Yapan Sultan	: TOKAT MELİKİ SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir. (II. Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8314
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 29 mm., 7.20 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Dört nala koşan at üzerinde süvari görülmektedir. Elinde üç çatalı bir mızrak arkasında da altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi daire bordür ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: Yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Sikke Yapı ve Kredi Bankası Müzesi'nce, "Doğu-Batı Arası Bir Gökkuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.25)

Örnek : 6

43

Fotoğraf : 6 Ön

Çizim : 6 Ön

Örnek No	: 7
Fotoğraf No	: 7
Çizim No	: 7
Darp Yapan Sultan	: MALATYA MELİKİ KAYSERŞAH
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir.(II.Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1068
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 31 mm., 11.10 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Avlanan Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari at üzerinde resmedilmiştir. Elinde mızrağı, başının üzerinde de yıldız motifi bulunmaktadır. Atın ağzının önünde belirlenemeyen bir kıvrımlı motif bulunmaktadır. İnci dizisi daire bordür ile kompozisyon tamamlanmıştır.
	Arkayüz : Kayserşah'ın unvanının belirtildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır.(Bkz. İAINTISK, s.352)

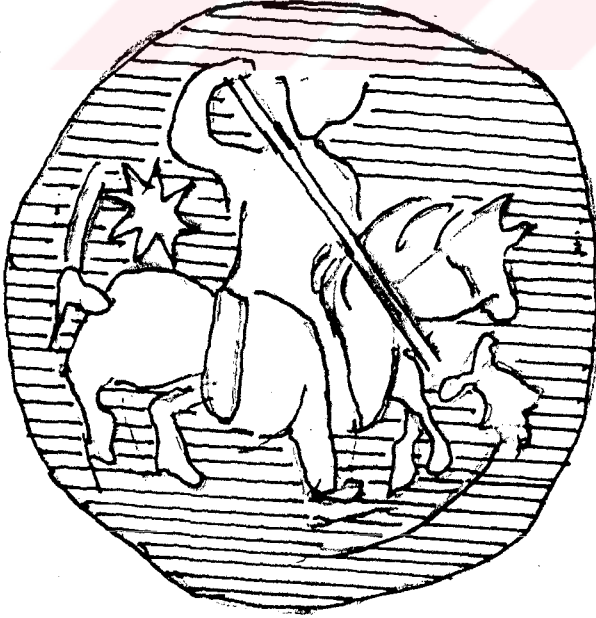
Örnek : 7

45

Fotoğraf : 7

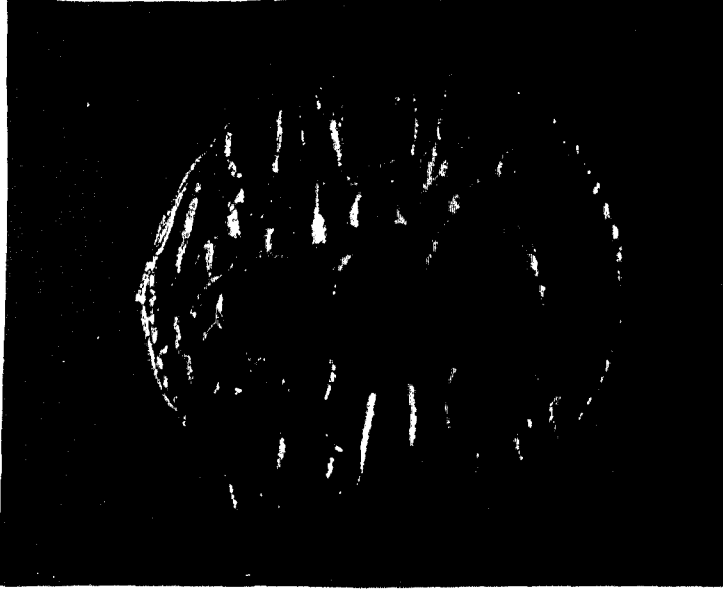
Ön

Çizim : 7

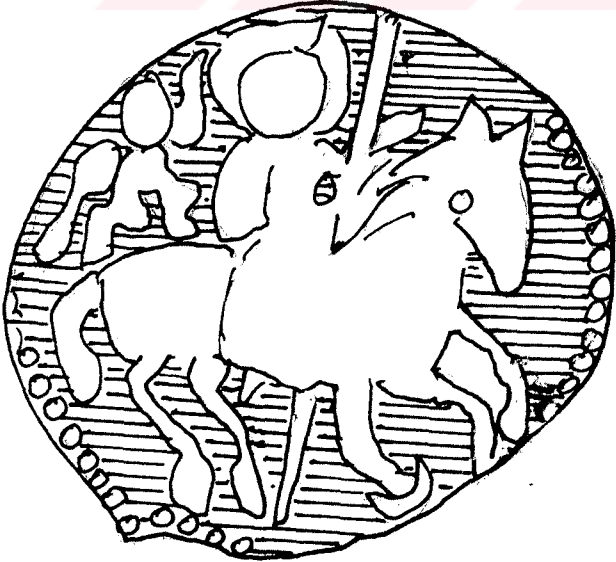
Ön

Örnek No	: 8
Fotoğraf No	: 8
Çizim No	: 8
Darp Yapan Sultan	: AKSARAY MELİKİ MELİKŞAH
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir.(II.Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1067
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 18 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari avlanırken resmedilmiştir. Süvari- nin elinde mızrağı, arkasında melek figürü bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi bordür ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: Melikşah'ın unvanın belirtildiği yazılar bulunmakta- dır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafın- dan okunmuştur.(Bkz. İANTISK, s.352)

Fotoğraf : 8

Ön

Çizim : 8

Ön

Örnek No	: 9
Fotoğraf No	: 9
Çizim No	: 9
Darp Yapan Sultan	: ERZURUM MELİKİ MUGİS EL-DİN TUĞRULŞAH
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir. (II. Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1072
Koleksiyona Gelişi	: Reşat Bey Koleksiyonundan.
Sikkenin Tarihi	: Belli Değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli Değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 24 mm., 3.60 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari at üzerinde resmedilmiştir. Elinde mızrağı, başının üzerinde de yıldız motifi bulunmaktadır. Atın ağzının önünde belirlenemeyen bir kıvrımlı motif bulunmaktadır. İnci dizisi daire bordür ile kompozisyon tamamlanmıştır.
Arkayüz	: Melikin unvanının belirtildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Bkz. İAMTİSK, s.353)

Fotoğraf : 9 Ön

Çizim : 9 Ön

Örnek No	: 10
Fotoğraf No	: 10
ÇizimNo	: 10
Darp Yapan Sultan	: MALATYA MELİKİ KAYSERŞAH
Saltanat Dönemi	: Meliklik dönemi belli değildir.(II.Kılıç Arslan'ın oğlu)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8325
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 32 mm., 11.90 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb) ,(Çift Darblı)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde mızrağı ile avlanan at üzerinde süvari figürü , atın önündeki hayvanı avlamaktadır. Süvarinin arkasında ve atın ayakları arasında altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi çift daire bordür ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: Melikin " Yardım eden Melik " ünvanlı yazısı bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. İANITISK, s.25)

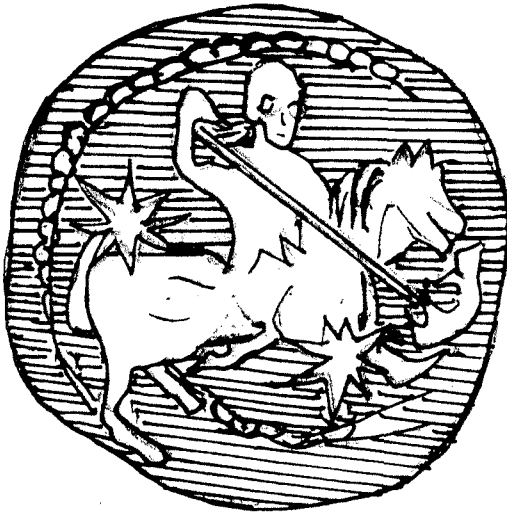
Örnek: 10

51

Fotoğraf : 10

Ön

Çizim : 10

Ön

Örnek No	: 11
Fotoğraf No	: 11
ÇizimNo	: 11
Darp Yapan Sultan	: SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: 1196-1204
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8355
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 597 H.(1201-2)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 23 mm., 4.25 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde üç çatallı mızrağı ile süvari ^ figürü at üzerinde resmedilmiştir. Atın kuyruğu bağlı olup, çok ince bir işçilik göstermektedir. Süvarinin arkasında ve atın ayakları altında uçları üçlü çatallı yıldız motifi bulunmaktadır. Ayrıca süvarinin önünde de yıldız motifi bulunmakta, atın örtüsünün üzerinde rozet motifi görülmektedir. Kompozisyon, aralarında yazı motifinin yer aldığı düz ve inci dizisi daire bordür ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: "Allahın rızası ile Sultan,Allah'ın emri ile Galib gelen,Din ve Dünyanın kıymeti" unvanlarının belirtildiği yazı bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.26)

Örnek : 11

Fotoğraf : 11

Ön

Çizim : 11

Ön

Örnek No	: 12
Fotoğraf No	: 12
Çizim No	: 12
Darp Yapan Sultan	: SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: 1196-1204
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8357
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 597 H.(1201-2)
Bastırıldığı Yer	: Kayseri
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 24 mm., 2.70 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde çatallı mızrak tutan süvari at üzerinde resmedilmiştir. Atın kuyruğu bağlıdır. Süvarinin önünde ve arkasında yıldız motifi yer almaktadır. Atın ayaklarının altında palmet motifi görülmektedir. Düz ve inci dizisi iki daire bordür arasında, "Kelime-i Tevhid" ile birlikte Abbasi Halifesi en-Nasır'ın adı okunmaktadır.
Arkayüz	: Darp yeri ve tarihinin belirtildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. S.28)

Örnek : 12

Fotoğraf : 12

Ön

Çizim : 12

Ön

Örnek No	: 13
Fotoğraf No	: 13
Çizim No	: 13
Darp Yapan Sultan	: SÜLEYMAN ŞAH II.
Saltanat Dönemi	:1196-1204
İlgili Koleksiyon	:Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8366
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 598 H.(1202-3)
Basıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 3.05 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde üç çatallı mızrağı ile at üzerinde süvari figürü resmedilmiştir. Süvarinin arkasında ve önünde altı kollu yıldız motifi ile atın ayakları arasında palmet motifi yer almaktadır. Atın kuyruğu boğumlu olup, kompozisyon içte düz, dışta inci dizisi iki daire arasında yazıların yer aldığı bordür çevrelemektedir.
Arkayüz	: Çevresinde ve ortasında "Kahredici Sultan-Fetihler'in Babası" ünvanları bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.29)

Örnek : 13

57

Fotoğraf : 13

Ön

Çizim : 13

Ön

Örnek No	: 14
Fotoğraf No	: 14
Çizim No	: 14
Darp Yapan Sultan	: SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: 1196-1204
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1074
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 593 H.(1196-7)
Bastırıldığı Yer	: Medinet Ankara
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.85 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Son derece özenle çizilmiş olan at üzerinde, başı haleli süvari, elinde üç çatallı mızrak tutmaktadır. Süvarinin arkasında uçları sivri, ortaları boğumlu altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Atın kuyruğu boğumlu olup, ayakları arasında üçlü geçmeli geometrik motif yer almaktadır. Kompozisyonu içte düz, dışta inci dizisi iki daire ve arasın da yazı motifinin bulunduğu bordür çevirmektedir.
Arkayüz	: Yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Bkz. İAİTİSK, s.354)

Fotoğraf : 14 Ön

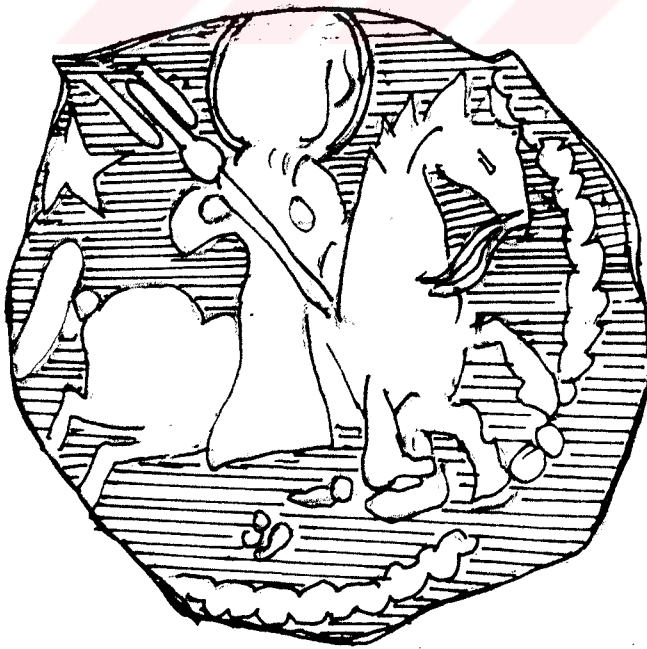
Çizim: 14 Ön

Örnek No	: 15
Fotoğraf No	: 15
Çizim No	: 15
Darp Yapan Sultan	: SÜLEYMANŞAH II.
Saltanat Dönemi	: 1196-1204
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1078
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 28 mm., 7.65 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari figürü at üzerinde resmedilmiştir. Elinde üç çatallı mızrağı ve arkasında 5 kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Atın kuyruğu bağlıdır. Kompozisyon inci dizisi daire bordür ile tamamlanmaktadır.
Arkayüz	: Yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Bkz. İANITISK, s.355)

Fotoğraf : 15

Ön

Çizim : 15

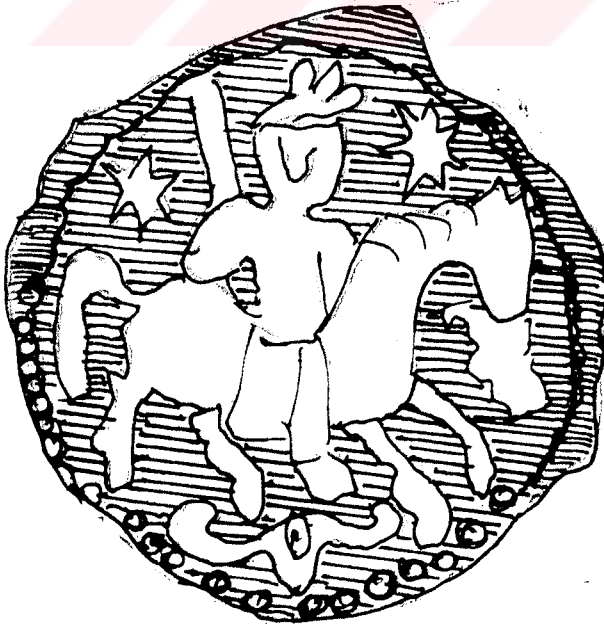
Ön

Örnek No	: 16
Fotoğraf No	: 16
Çizim No	: 16
Darp Yapan Sultan	: I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1192-1196, 1205-1211
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1086
Koleksiyona Gelişi	: Reşat Bey koleksiyonundan.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Fels
Boyutları	: 21 mm., 3.40 gr.
Malzemesi	: Bakır
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde mızrağı ile at üzerinde süvari figürü görülmektedir. Süvarinin arkasında ve önünde altı kollu yıldız motifi ile atın ayakları arasında rumi motifi yer almaktadır. inci dizisi daire bordür ile tamamlanmaktadır.
	Arkayüz : Yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Bkz. İAMTISK, s.357)

Fotoğraf : 16

Ön

Çizim : 16

Ön

Örnek No	: 17
Fotoğraf No	: 17
Çizim No	: 17
Darp Yapan Sultan	: TOKAT MELİKİ KEYKUBAT (MELİK-İ MANSUR)
Saltanat Dönemi	: 1210-1213 ?
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8441
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 608 H.(1211-12)
Bastırıldığı Yer	: Tokat
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 21 mm., 3.40 gr.
Malzemesi	: Dirhem
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Başı haleli süvari at üzerinde, elinde mızrağı ile avlanırken resmedilmiştir. Atın önündeki hayvan başını arkaya doğru çevirmiştir. Avlanan hayvanın cinsi tespit edilememektedir. Süvarinin önünde ve arkasında beş kollu yıldız motifi ile atın ayakları arasında birbirine geçmeli geometrik motif yer almaktadır. Kompozisyon inci dizisi dairevi bordür ile çevrilmiştir.
Arkayüz	: "Din ve Dünyanın Yücelticisi, Muzaferrelerin Babası " gibi unvanların bulunduğu yazı motifi görülmektedir.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.30)

Örnek : 17

Fotoğraf : 17

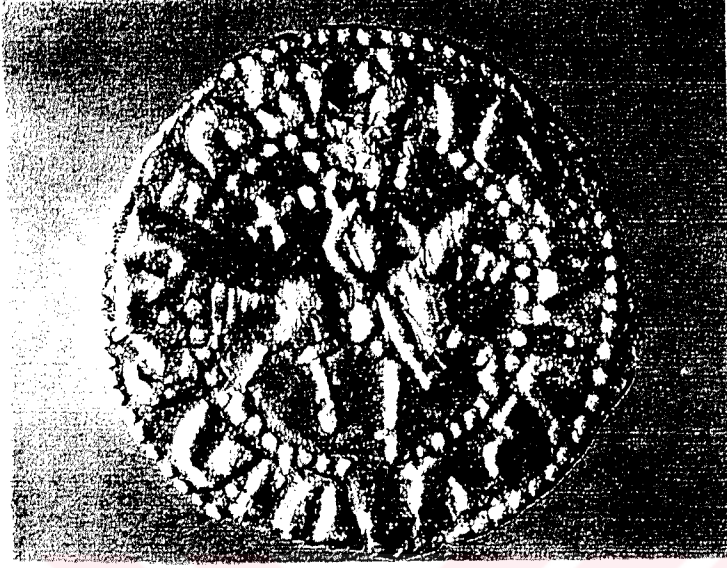
Ön

Çizim : 17

Ön

Örnek No	: 18
Fotoğraf No	: 18
Çizim No	: 18
Darp Yapan Sultan	: I.ALAEDDİN KEYKUBAD İLE SİS'TE HÜKÜMET EDEN UPENİANLARDAN HETUM'UN MÜŞTEREK SİKKESİ
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1106
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.75 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde üç. çatalı mızrağı ile at üzerinde süvari figürü görülmektedir. Süvarinin başında boncuklu hale, elinde üç dilimli alem tutan süvarinin arkasında haç motifi yer almaktadır. Kompozisyonu akalarında yazı motifinin bulunduğu, iki inci dizisi daire bordür tamamlanmaktadır.
Arkayüz	: Arkayüzde arapça yazılar yer almaktadır.
Notlar	: İbn Bibi, Siste Hetum adına basılan paraların bir yüzünde İslami harflerle, Sultan Alaeddin ve oğlu Keyhüsrev'in adlarının yazıldığını bahseder. Sikke- deki yazılar numizmat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır. (Bkz. İAŞTISK, s.363)

Fotoğraf : 18

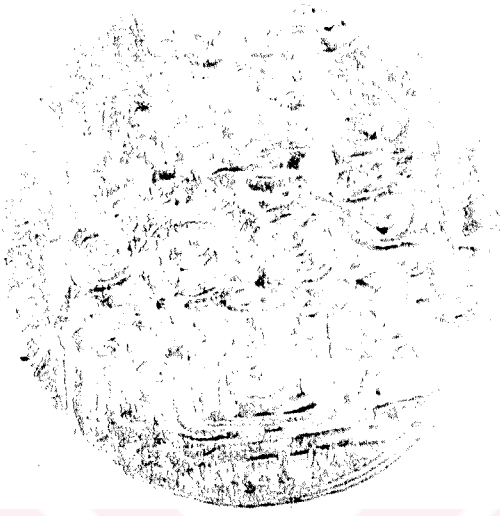
Ön

Çizim : 18

Ön

Örnek No	: 19
Fotoğraf No	: 19
Çizim No	: 19
Darp Yapan Sultan	: 1.ALAEDDİN KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8447
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 619 H.(1222-3)
Basıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 25 mm., 4.10 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Sikkenin on yüzündeki yazıların ortasında, yazıları bölücü mahiyette çifte rumi motifi yer almaktadır. Zemini ayrıca yıldız motifleri süslemektedir.
Arkayüz	: Yazılar ve aralarında yıldız motifleri yer almaktadır.
Notlar	: Yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.30)

Fotoğraf : 19

Ön

Çizim : 19

Ön

Örnek No	: 20
Fotoğraf No	: 20
Çizim No	: 20
Darp Yapan Sultan	: 1.ALAEDDİN KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8457
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 630 H.(1233-4)
Basıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 24 mm., 3.45 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Çift Daire
Konu Önyüz	: Yazı ve fantastik figür
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyon içte çift düz daire bordür ile dışta tek bir bordürden oluşmaktadır. İç ve dış bordür arasında yazı motifi yer almaktadır. Yazıların arasında zeminde yıldız motifi görülmektedir.
Arkayüz	: Önyüzle aynı kompozisyona sahip olan arkayüzde, çift bordürler içinde yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.31)

Örnek : 20

71

Fotoğraf : 20

Ön

Çizim : 20

Ön

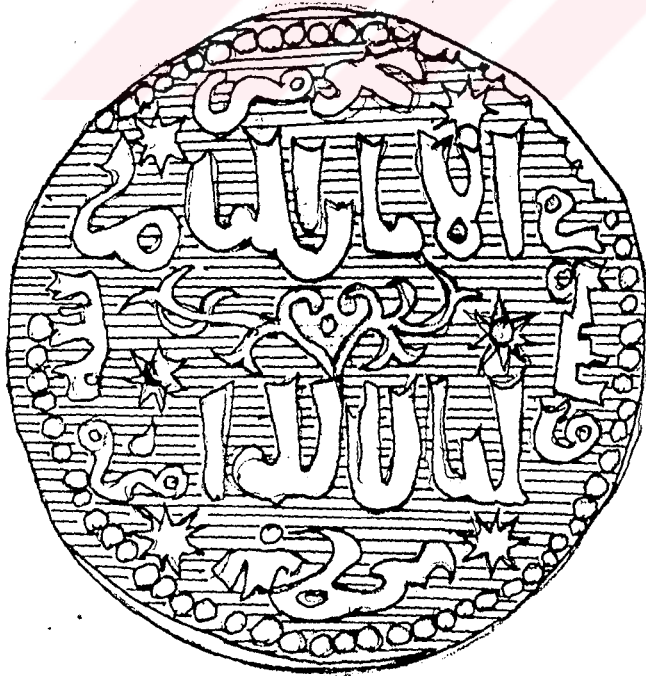
Örnek No	: 21
Fotoğraf No	: 21
Çizim No	: 21
Darp Yapan Sultan	: 1.ALAEDDİN KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8456
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 617 H.(1220-1)
Basıldığı Yer	: Kayseri.
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: inci dizisi daire bordürle çevrili kompozisyonun ortasında, yazılar ve rumi motifleri yer almaktadır. Rumiler natüralist bir biçimde olup, zemini altı kollu yıldız motifi süslemektedir.
	Arkayüz : Yazı motifi ve zeminde yıldız motifi yer almaktadır.
Notlar	: Yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.31)

Örnek : 21

Fotoğraf : 21

Ön

Gizim : 21

Ön

Örnek No	: 22
Fotoğraf No	: 22
Çizim No	: 22
Darp Yapan Sultan	: 1.ALAEDDİN KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8653
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 634 H.(1236-7)
Basıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: inci dizisi bordürlü kompozisyonun ortasında, Halife el-Mustansır'billah'ın adını taşıyan yazılar mevcut olup, yazıların üstünde, tepelikte simetrik rumi motifi yer almaktadır.
Arkayüz	: Yazı ve simetrik rumi motifleri ve uçları bombeli yıldız motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılarda 1226-1243 tarihlerinde Halifelik yapan Mustansır'ın ismi zikredilmiştir. Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.32)

Örnek : 22

Fotoğraf : 22

Ön

Arka

Çizim: 22

Ön

Arka

Örnek No	: 23
Fotoğraf No	: 23
Çizim No	: 23
Darp Yapan Sultan	: I.ALAEDDİN KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1220-1237
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8653
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: Belli değildir.
Basıldığı Yer	: Sis
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.90 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde üç dilimli alemler ile at üzerinde süvari figürü resmedilmiştir. Atın kuyruğu bağlıdır. Süvarinin arkasında haç motifi, başının üstünde yıldız motifi yer almaktadır. Kompozisyon aralarında ermenice yazı motifinin bulunduğu iki inci dizisi daire bordür ile çevrelenmiştir.
Arkayüz	: " En büyük Sultan, Dinin Yücelticisi " gibi unvanların verildiği yazı motifi görülmektedir.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.32)

Fotoğraf : 23

Ön

Çizim : 23

Ön

Örnek No	: 24
Fotoğraf No	: 24
Çizim No	: 24
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1112
Koleksiyona Gelişi	: Reşat Bey koleksiyonundan.
Sikkenin Tarihi	: 638 H.(1239-40)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Şir-i Hurşid
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: inci dizisi daire bordür içinde Şir-i Hurşid motifi yer almaktadır. Güneşin yüz çevresi ve aslanın yeleleri boncuklu olarak süslenmiştir. Aslanın ayakları arasında üç adet, beş kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Güneşin etrafında yazılar yer almaktadır.
	Arkayüz : Keyhüsrevin unvanlarını belirten yazılar mevcuttur.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır.(Bkz. İAMTISK, s.365)

Fotoğraf : 24

Ön

Çizim : 24

Ön

Örnek No	: 25
Fotoğraf No	: 25
Çizim No	: 25
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1115
Koleksiyona Gelişi	: Reşat Bey koleksiyonundan.
Sikkenin Tarihi	: 638 H.(1239-40)
Bastırıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.85 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Şir-i Hurşid
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyonun ortasında güneş ve aslan figürü yer almaktadır. Aslanın ayakları altında altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Güneşin etrafında yazılar sıralanmakta inci dizisi dairevi bordür motifleri çevrelemektedir.
	Arkayüz : Kare kompozisyon içinde yazılar bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunarak yayınlanmıştır.(Bkz. İAMTISK, s.366)

Fotoğraf : 25

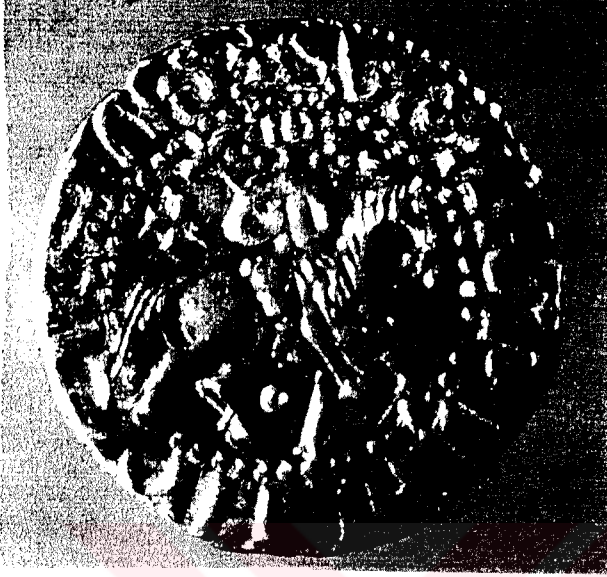
Ön

Çizim :

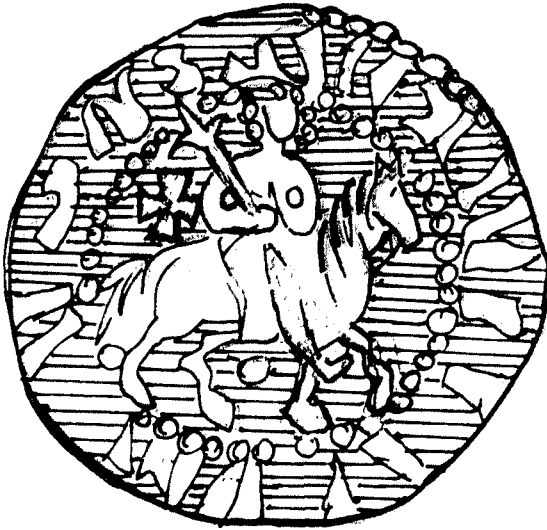
Ön

Örnek No	: 26
Fotoğraf No	: 26
Çizim No	: 26
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV İLE ERMENİ KRALI HETUM'UN MÜŞTEREK SİKKESİ
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1120
Koleksiyona Gelişi	: Reşat Bey koleksiyonundan.
Sikkenin Tarihi	: 637 H.(1238-9)
Bastırıldığı Yer	: Sis
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 24 mm., 2.75 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde üç çatalı mızrak tutan süvari at üzerinde görülmeaktadır. Süvarinin arkasında haç motifi bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi dairevi bordür ile çevrelemektedir. Bordürün dışında ermenice yazılar yer almaktadır.
	Arkayüz : İslami yazılar bulunmaktadır.
Notlar	: Yazılar Numismat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafın- dan okunarak yayınlanmıştır.(Bkz. İAMTISK, s.367)

Fotoğraf : 26

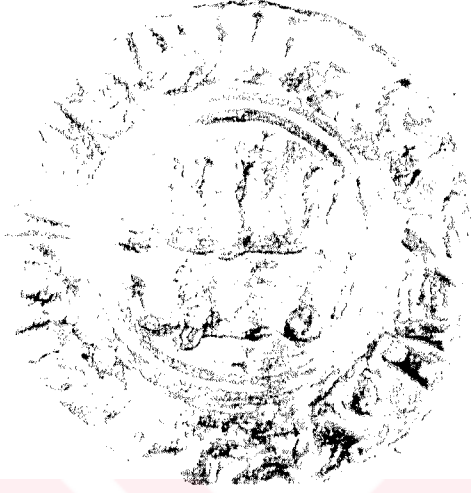
Ön

Çizim : 26

Ön

Örnek No	: 27
Fotoğraf No	: 27
Çizim No	: 27
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8743
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 635 H.(1247-8)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 23 mm., 3.35 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Çift Düz Daire
Konu Önyüz	: Yazı ve fantastik figür
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyon çift düz daire bordürlü olup ortasında yazı ve yıldız motifleri yer almaktadır. İçteki bordür ile bitiş arasındaki bölümde yazı motifi görülmektedir.
Arkayüz	: Ön yüzle aynı kompozisyona sahip olan arka yüzde darp yerini belirten yazılar bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır. (Bkz. s.33)

Fotoğraf : 27

Ön

Çizim : 27

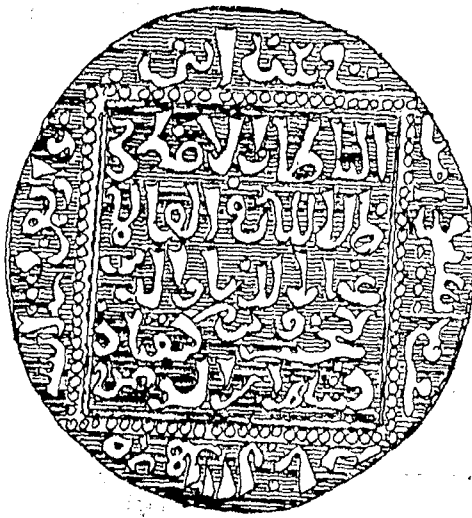
Ön

Örnek No	: 28
Fotoğraf No	: 28
Çizim No	: 28
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8746
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 642 H.(1244-5)
Bastırıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 27 mm., 4.42 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Kare
Konu Önyüz	: Yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyon için alınan bu örnekte, yazılar karenin içinde ve dışında bulunmaktadır.
Arkayüz	: Önyüzle aynı kompozisyona sahip olan sikkede "En büyük Sultan, Allah'ın Dünyadaki Gölgesi, Müminlerin Emirinin Ortağı" ibarelerinin verildiği yazılar bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.34)

Fotoğraf : 28

Ön

Çizim : 28

Ön

Örnek No	: 29
Fotoğraf No	: 29
Çizim No	: 29
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8979
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 637 H.(1239-40)
Bastırıldığı Yer	: Sis
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.85 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Süvari figürü
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Elinde dilimli (lale biçimli) alem tutan başı inci dizisi haleli süvari at üzerinde tasvir edilmiştir. Süvarinin arkasında haç motifi ile bordürle bitiş arasında ermenice yazılar yer almaktadır.
Arkayüz	: Darphanenin adının ve tarihinin belirtildiği yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.36)

Fotoğraf :29

Ön

Çizim : 29

Ön

Örnek No	: 30
Fotoğraf No	: 30
Çizim No	: 30
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8940
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 640 H.(1242-3)
Bastırıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 23 mm., 2.74 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Çift aslanlı, Şir-i Hurşid
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyon, inci dizisi dairevi bordürle çevrilmiş çift aslanlı Şir-i Hurşid motifi ve güneşin etrafını çeviren yazılardan meydana gelmiştir. Sırt sırta duran aslanların kuyrukları birbirine dolanarak rumi motifi meydana getirmiştir. Aslanların ayakları altında altı kollu yıldız bulunmaktadır. Aslanların başlarından başlayarak sikkeyi yay gibi çeviren kufi yazı motifi kompozisyonu çevrelemiştir.
Arkayüz	: Düz kare bordür içinde kufi yazılar yer almış zincirli dairevi bordür ile kompozisyon tamamlanmıştır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.38)

Örnek : 30

91¹

Fotoğraf : 3.0

Ön

Çizim : 30

Ön

Örnek No	: 31
Fotoğraf No	: 31
Çizim No	: 31
Darp Yapan Sultan	: II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV
Saltanat Dönemi	: 1236-1246
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8987
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 637 H.(1239-40)
Bastırıldığı Yer	: Halep
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Yıldız motifi
Konu Önyüz	: Altı kollu yıldız motifi içinde yazı
Arkayüz	: Altı kollu yıldız motifi içinde yazı
Kompozisyon Önyüz	:Ortası inci dizisi altı kollu yıldız bordür kompozisyonlu sikkenin, yıldızın içinde ve yıldızın kolları dışında bulunan bölgelerde yazılar bulunmaktadır.
Arkayüz	: Ön yüzle aynı kompozisyona sahip olan arkayüzde, Eyyubilerden Selahattin Yusuf ile el-Aziz Muhammed'in adları ve basım yeri ile yılını belirten yazılar yer almaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.40)

Fotoğraf : 31

Ön

Çizim : 1

Ön

Örnek No	: 32
Fotoğraf No	: 32
Çizim No	: 32
Darp Yapan Sultan	: İZZEDDİN KEYKAVUS II.
Saltanat Dönemi	: 1246-1249, 1249-1254, 1257-1259, 1259-1262
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9088
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 647 H.(1249-50)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.98 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Kare
Konu Önyüz	: Fantastik figür ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: İnci dizisi kare bordur içinde yazılar yer almakta bordürün dışında kalan kısımlardaki yazılar içinde yıldız motifleri görülmektedir.
Arkayüz	: Sikkenin arkayüzü de ön yüzle aynı kompozisyona sahip yazılar ve divani tarih bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.40)

Örnek : 32

Fotoğraf : 32

Ön

Çizim : 32

Ön

Örnek No	: 33
Fotoğraf No	: 33
Çizim No	: 33
Darp Yapan Sultan	: IV. KILIÇARSLAN
Saltanat Dönemi	: 1254-1257, 1259-1262, 1262-1266 (müşterek ve müstakil)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9211
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 646 H.(1248-9)
Bastırıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 23 mm., 2.85 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Yonca formu
Konu Önyüz	: Yonca ve yazı motifi
Arkayüz	: Yonca motifi içinde süvari figürü
Kompozisyon Önyüz	: Düz ve inci dizisi bordürün yanyana meydana getirdiği yonca kompozisyonunun içinde yazı motifi yer almaktadır. Yazılarda "Din ve Dünyanın Temel Direği, Müminlerin Emirinin Tanığı" gibi unvanlar bulunmaktadır .
Arkayüz	: Düz bordürlü yonca içinde, elinde ok ve yayı olan süvari at üzerindedir. Atın kuyruğu düğümlü olup, ayakları altında uçları boğumlu yıldız motifi görülmektedir. Yoncanın dışında yazılar yer almaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.41)

Fotoğraf : 33

Arka

Çizim : 33

Arka

Örnek No	: 34
Fotoğraf No	: 34
Çizim No	: 34
Darp Yapan Sultan	: IV. KILIÇARSLAN
Saltanat Dönemi	: 1254-1257, 1259-1262, 1262-1266 (müşterek ve müstakil)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9328
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 656 H.(1258)
Bastırıldığı Yer	: Sivas
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.68 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Uçları bonbeli yıldız ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Kompozisyonda uçları bombeli, altı kollu yıldızlar, yazıları ikiye bölmektedir. Zaman zaman bu tür motifler yazıları bölücü görev üstlendiği görülmektedir. Kompozisyon inci dizisi bordürle tamamlanmaktadır.
	Arkayüz : Sikkenin Eylül ayında basıldığını belirten yazı motifi bulunmaktadır.
Notlar	: İlk defa bu sikkede, kesim ayının belirtildiği görülmektedir. Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.42)

Fotoğraf : 34

Ön

Çizim : 34

Ön

Örnek No	: 35
Fotoğraf No	: 35
Çizim No	: 35
Darp Yapan Sultan	: IV. KILIÇARSLAN
Saltanat Dönemi	: 1254-1257, 1259-1262, 1262-1266 (müşterek ve müstakil)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9272
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 663 H.(1265-6)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.95 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Altı dilimli gül yaprağı
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Sikkenin ortasında düz bir daire içinde inci dizisi altı dilimli bordür yer almaktadır. İnci dizisi bordürün uçları içeride rumi motifine dönüşmektedir. Ortada "Minnet Allah'ındır" ibaresi ile bordürün dışında darp yeri ve tarihini gösteren yazılar bulunmaktadır. Kompozisyon inci dizisi dairevi bordürle tamamlanmaktadır.
Arkayüz	: Yazı motifi yer almaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.44)

Fotoğraf : 35

Ön

Çizim : 35

Ön

Örnek No	: 36
Fotoğraf No	: 36
Çizim No	: 36
Darp Yapan Sultan	: IV. KILIÇARSLAN
Saltanat Dönemi	: 1254-1257, 1259-1262, 1262-1266 (müşterek ve müstakil)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 21540
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 640-50 H.(1242-1252)
Bastırıldığı Yer	: Belli değildir.
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.52 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Altı dilimli form
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Geometrik figür ve yazı
Kompozisyon Önyüz	: Sikkenin ortasında düz bir daire içinde altı dilimli ikinci bir bordür bulunmakta, bu bordürün üste ve altta uçları içeri doğru simetrik rumi motifi ile son bulmaktadır. En ortada "Mülk (Ülke) Allah'ındır" ibaresi okunmaktadır. Dairelerin dışında da yazılar yer almaktadır.
Arkadüz	: Yazıların olduğu kompozisyonda, ortada sekiz gözlü geometrik motif bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.44)

Fotoğraf : 36

Ön

Arka

Çizim : 36

Ön

Örnek No	: 37
Fotoğraf No	: 37
Çizim No	: 37
Darp Yapan Sultan	: IV. KILIÇARSLAN – II. KEYKUBAD
Saltanat Dönemi	: 1254 (İki kardeşin müşterek saltanatı)
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9623
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 652 H.(1254-5)
Bastırıldığı Yer	: Kayseri
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 2.80 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Yıldız motifi ve yazı
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Sikkenin ortasında küçük düz bir daire bordür içinde uçları bombeli sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Etrafındaki yazılarda " Kılıç Arslan, Sultanü'l Azam, Keykubad'da Sultanü'l m'azzam unvanları belirtilmiştir. Ayrıca zemini üçlü bombeli boncuk motifleri süslemektedir.
Arkayüz	: Yazıların bulunduğu arkayüzde zeminde yıldız motifi de yer almaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.47)

Fotoğraf : 37

Ön

Çizim : 37

Ön

Örnek No	: 38
Fotoğraf No	: 38
Çizim No	: 38
Darp Yapan Sultan	: SİYAVUŞ BİN KEYKAVUS (CİMRİ)
Saltanat Dönemi	: 1276-1277
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9626
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 675 H.(1276-7)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 28 mm., 8.65 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Daire
Konu Önyüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Arkayüz	: Yazı ve bitkisel motifler
Kompozisyon Önyüz	: Ortada düz daire bordür içinde " Minnet Allah'ındır " ibaresinin yer aldığı yazı ile altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bordürün dışında yazılar ve dört yapraklı yonca biçiminde bitkisel bezeme yer almaktadır. Kompozisyon inci dizisi bordür ile düz bordür çevrelemektedir
	Arkayüz :Yazı motifi ile tepede rum motifi görülmekte, kompozisyonu inci dizisi bordür tamamlamaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.48)

Fotoğraf : 38

Ön

Arka

Çizim : 38

Ön

Arka

Örnek No	: 39
Fotoğraf No	: 39
Çizim No	: 39
Darp Yapan Sultan	: SİYAVUŞ BİN KEYKAVUS (CİMRİ)
Saltanat Dönemi	: 1276-1277
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9627
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 675 H.(1276-7)
Bastırıldığı Yer	: Konya
Ölçü Birimi	: Dinar
Boyutları	: 27 mm., 8.90 gr.
Malzemesi	: Altın
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: İkiden fazla daire
Konu Önyüz	: Fantastik figür ve yazı motifi
Arkayüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Sikkenin ortasında " En büyük Sultan, ibaresi, bordürlerin içinde ise " Din ve Dünyanın Yücesi Fatihlerin Babası " gibi unvanların belirtildiği yazı motifi yer almaktadır. İçte düz bir inci dizisi daire bordür kompozisyonu tamamlamaktadır. En ortada yazının altında yıldız motifi görülmektedir.
Arkayüz	: İki düz aralarında inci dizisi daire bordürün meydana getirdiği kompozisyonun ortasında yazı motifi ve tepede simetrik rumi motifi bulunmaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.49)

Fotoğraf : 39

Ön

Arka

Çizim : 39

Ön

Arka

Örnek No	: 40
Fotoğraf No	: 40
Çizim No	: 40
Darp Yapan Sultan	: KEYHÜSREV III.
Saltanat Dönemi	: 1266-1284
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9853
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 670 H.(1201-2)
Bastırıldığı Yer	: Madenşehir-Erzincan
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 22 mm., 3 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Altı dilimli gül yaprağı
Konu Önyüz	: Bitkisel motif ve fantastik figür
Arkayüz	: Yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Ortada yazı, etrafında uçları simetrik rumi motifiyle biten altı dilimli düz bordür bulunmaktadır. Yazıların altında da iki yıldız motifi görülmektedir. Dilimli bordürden sonra düz daire bordür, bunun dışında da yazılar sıralanmaktadır. Bu yazılarda darp yeri ve tarihi belirtilmiştir.
Arkayüz	:Yazı motifi bulunmakta," Erzincanda basıldı" ibaresi yer almaktadır.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.51)

Fotoğraf : 40

Ön

Çizim : 40

Ön

Örnek No	: 41
Fotoğraf No	: 41
Çizim No	: 41
Darp Yapan Sultan	: KEYKUBAD III.
Saltanat Dönemi	: 1298-1302
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 10224
Koleksiyona Gelişi	: Belli değildir.
Sikkenin Tarihi	: 700 H.(1301)
Bastırıldığı Yer	: Ladik
Ölçü Birimi	: Dirhem
Boyutları	: 24 mm., 2.32 gr.
Malzemesi	: Gümüş
Tekniği	: Dövme (Darb)
Kompozisyon	: Dört yapraklı yonca
Konu Önyüz	: Yonca ve yazı motifi
Arkayüz	: Bitkisel ve yazı motifi
Kompozisyon Önyüz	: Çift bordürlü dört kollu yonca kompozisyonu içinde yazı yer almaktadır. Yazılarda Kelime-i Tevhid ile darp tarihi bulunmaktadır.
	Arkayüz : Oluşturulan, süslemesiz kompozisyonun içinde yazılar ve yazıların üst tepesinde simetrik rumi motifi görülmektedir.
Notlar	: Sikkede yer alan yazılar Yapı ve Kredi Bankası Müzesince, "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kuşağı" kitabında yayınlanmıştır.(Bkz. s.55)

Örnek : 41

Y13

Fotoğraf : 41

Ön

Arka

Çizim : 41

Ön

BÖLÜM III

ANADOLU SELÇUKLU SIKKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1-2-3 SIKKENİN ÖLÇÜ BİRİMİ-BOYUTLARI-MALZEMESİ

Anadolu Selçuklularda Dinar, Dirhem ve Fels olmak üzere üç cins sikke görülmektedir.

Dinar kelimesi Denarius'dan gelmiş ve altın sikkelere de dinar denmiştir. Ancak Arapların bu altın sikkelere ne sebeple dinar dedikleri kayıtlarda bulunamamıştır.(1) Türkiye Selçukluları'nın resmi dinar ağırlığı 24 karat ve 4.81 gramdır. Bu karat Mısırın Örfi miskalinden daha ağır olmakla beraber, genellikle, 3.72 gr. ile 5.40 gr. arasında değişebilen ağırlıklarda seyretmiştir. Fakat daha ziyade 4.40 gr. ile 4.45 gr. arasında kesilmiştir.(2) Sadece Sahte Selçuklu sultanı (Cimri) Siyavuşun Konyada kestirmiş olduğu üç adet dinar sikkeleri 8.65 (Örnek 38), 8.90 (Örnek 39) ve 8.85 gr. ağırlıklarında olup, bunlar "Çifte Dinar" olarak adlandırılırlar.(3) Umumiyetle çapları 24 mm. civarında olan altın sikkelerin yanısıra Siyavuşunkiler 28 mm. olarak çap bakımından da üstünlük göstermektedir. İlk Selçuklu döneminde kesilen sikkelerin ayarı ekonomik hayatın yükselmesi ile paralel olarak altın sikkelerin de ayarı yükselmiş, öyle ki Beylikler döneminde bunların ortadan kalkması dolayısıyla yurt dışına çıkışları yasaklanmıştır.(4) Anadolu Selçuklularında ilk dinar sikke II.Kılıç Arslan döneminde(1155-1192) kesilmiştir.

Anadolu Selçukluları'nın esas para sistemi ölçüsü dirhem yani aded denilen gümüş sikkelerdir. Bu dirhemler aynı zamanda Akça-i Rum adıyla da anılmaktadır.(5) Selçukluların dirhemlerine "Örfi Dirhem" denir. Ayarları %80 ile %90 arasında değişir. Resmi ağırlıkları 3.086 gramdır ve örfi dirhemler 16

karattır. Karat ölçüsü ise keçiboynuzu çekirdeği karşılığıdır, dört buğday tanesi 1 karat olmaktadır.(6) Ancak El-Makrizi'nin El-Nuked el Kadime ve 'l-İslamiyyesi, İbrahim Hakkı Konyalı, İbrahim Artuk, Seleyman Sudi, Halil Sahillioğlu ise, Şer'i sistemde üç arpa tanesinin 1 karat ettiği görüşünü paylaşırlar.(7) Selçuklular kendilerine Abbasi dirhemlerini örnek almışlar, ancak Abbasilerin dirhemlerinin karatı 16 olmakla beraber ağırlığı da 3.125 gramdır. Emevilerde Derahim i Hübeyriye denilen dirhemler kestirilmiş, bunların ağırlıkları ise altı danak ağırlığına eşittir. Aynı dönemleri paylaşan İlhanlı Hükümdarı Gazan Han, döneminde bütün ülkedeki sikkeleri bir ağırlık altında toplamıştır.(8) (1296) Tebriz miskali 24 karatlık ve 4.608 gr. ağırlığındadır. Gazan Han Tebriz miskalinin yarım miskal olan 2.304 gr. gümüşü 1 dirhem addetmiş bunun altı misli olan 3 miskal gümüşü, 1 gümüş dinar olarak kabul etmiştir. Karat da 12 olmuştur.

Anadolu Selçukluları Dinar ve Dirhem'in dışında küsur ihtiyaçlarını karşılamak için bakır felsleri de kullanmışlardır. İslamların ve Hristiyanların bu bakır sikkeleri çokça kullanmalarına rağmen, Araplar bu sikkelere rağbet etmemişlerdir.(9) İslamlar daha sonra Bizans tarzındaki bu bakır sikkelerin yeri ne, üzerlerinde arapça yazılarla bakır felsleri kestirmişlerdir. Ancak bunlar her ülke için değişik tarz ve şekillerde darbedilmiştir. El-Makrizi'nin kayıtlarına göre, el-Velid bin Abd el-Melik fels bastırabilmek için İskenderiye'de büyük bir bakır heykeli erittirmiştir.(10)

Tablo (1) 'in incelenmesinde de görüldüğü gibi Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında, bakır sikkelerin kullanıldığını daha sonra, altın ve gümüş sikkelerin yaygınlaştığını (teşhirdeki sikkelerin incelenmesinden) tesbit edebiliyoruz. Kazılarda altın sikkeler fazla bulunmamıştır. Sebebi de, Moğol akınları sırasında (diğer değerli eşyalarla birlikte) bütün altın değerlerin, ganimet olarak götürülmüş olmasından kaynaklandığını tarihi belgeler göstermektedir.

II.Alaeddin Keykubad döneminden itibaren felsler çok az sayıda bastırılmış, ancak üzerlerindeki divani rakamları ihtiva eden tarihler çok bozuk ve okunamayacak duruma gelmiştir.(11)

Sikkelerin malzemeleri yani altın, gümüş gibi değerli metallerinin yanı sıra, ağırlıkları da çok önemlidir. Sikkenin değeri, metalin ağırlığı ile ölçülmektedir. Dönemlere ülkelere göre metallerin ağırlıkları değişiklikler göstermektedir. Metalin cinsi ve biriminin kalitesi, sikkenin alım gücünü göstergesidir.

Selçuklu altın yani dinar sikkelerinin boyutları 23 mm.- 28 mm. Arasında değişmektedir. Ağırlık birimi ise 4 gr. ile 4.5 gr. arasında kesilmiştir. Ancak Karamanoğullarının Konya'yı alarak Türkiye Selçuklu tahtına çıkardıkları, sahte Selçuklu sultanı Siyavuş'un sikkeleri, hem boyutları hem de ağırlıkları açısından Selçuklu sikkeleri arasında nadir sikkelerden olup, çifte dinar adını almıştır.(Tablo 1) Görüldüğü gibi Cimrinin sikkeleri 27 mm.- 28 mm. boyutlarında, 8.65 ile 8.90 gr. ağırlığında kesilmiştir.(Tablo 1)

Selçuklu meskukatındaki Dirhem yani gümüş sikkeleri ise 21 mm. ile 24 mm. arasında boyutlarda, 2.52 gr. ile 2.95 gr. arasında ağırlıklarda bulunmaktadır.(Tablo 1)

Selçukluların ilk dönemlerinde kullandıkları bakır felsler ise boyutları 18 mm. ile 32 mm. arasında değişmekte, ağırlıkları ise bir hayli olup, 2.05 gr. ile 11.90 gr. arasındadır.(Tablo1)

3.4 SİKKELERDEKİ TEKNİK

Sikkelerin basıldığı yer olan darphaneler, ilk zamanlarda küçük bir ev şeklinde, basit bir atölye niteliği taşırdı. Buralarda bütün işlemler el ile yapılır dı. Bu teknik çok az değişikliklerle 17. Yüzyılda, darp makinasının Avrupa'da yapılmasına kadar devam etmiştir.(12)

Sikkelerde iki teknik uygulanmıştır. Dökme tekniğı ve darp tekniğı. Dökme tekniğı daha ziyade erken dönemlerde, Roma'da, Çin'de bronz veya çeşitli sikkelerde özellikle de büyük boydaki metallerde uygulanmış, ancak esas kullanılan yöntem ise darp tekniğı olmuştur.(13)

Darphanede bulunan malzemeler, darp işinin yapıldığı örs, sikke pulu nu ısıtan ocak, pulların tartıldığı tartı, maşa, üst kalıp ıstampası, çekiç ve hak kak kalemi vb.dir.(Çizim 42) Sikke kesilecek değerli sikke çubuğı pul şeklin de kesilerek örs üzerinde bulunan önyüz kalıbının üzerine konur, arka yüz ka lıbının bulunduğu üst kalıp ıstanpası, pulun üzerine konularak çekiçle vurulur ve kalıptaki formların pula darbedilmesi sağlanır. Örs kalıbı önyüzü, ıstampa kalıbı ise arka yüzü oluşturur. Darp işleminin işleyiş şekline bakılırsa burada dört kişinin çalışması gerektiğı düşünülebilir.(14)

Birkişinin ısıtılan pulu alıp örsün üzerinde tutması, ikinci kişinin üst ısı tanpayı tutması, üçüncü kişinin çekiçle vurması, dördüncü kişinin de basılı sikkeyi kaldırması gibi. Sık sık eskiyen kalıpların değiştirildiğı muhakkaktır.

Darp yönteminin yaygın olmasının bir nedeni de kolayca taklit edile memesidir. Bu yöntem M.Ö. altıncı yüzyıldan itibaren devam etmektedir.(15)

Sikkenin yapıldığı kalıplar bronz, demir ve çeliktendir.(16) İbrahim Artuk'un bahsettiğı Pompei'deki duvar tezyinatındaki bir resimde, darp işlemi bütün safhalarıyla anlatılmaktadır.(17)

3.5 SİKKENİN KOMPOZİSYONU

Ünlü filozof Aristoteles, sikkede en son adımın üzerine konulacak tip olduğunu söyleyerek, sikkenin en önemli özelliklerinden birini dile getirmiştir. (18)

Sikkenin ilk ortaya çıktığı yıllarda antik sikkelerde banker veya tüccarlar bastırma işini üstlendikleri için, kendilerini tanıtacak arma veya onların seçtikleri tipleri sikke üzerine koydurtmuşlardır. Ancak Türklerde sikke basma işi devlet simgesi olduğu için bu tipler sultanın veya ülkenin özelliğini aksettirmektedir.

Sikkeye yapılan resimlerin ve nesnelerin hangi ustanın elinden çıktığını maalesef bilememekteyiz. Diğer sanat eserlerini yapan ustalar, isimlerini eserlerine koymalarına rağmen, sikkenin sanatçı ustaları böyle bir iz bırakmamışlardır. Ancak sikkenin basıldığı dönemlerdeki sanat yapılarında çalışan ustaların ekolünden oldukları varsayımından hareket edebiliriz.

Sikke üzerinde, mensub olduğu ülkeyi tanıtıcı bir motif, bir özellik olduğu gibi, bazen mitolojik olaylar da yer alabilmektedir. Örneğin Keyhüsrev II., sembolize eden şîr-i hurşid sikkeleri, bunlardan biridir. Sikkelere koyulan sembollerin manalarını kesin olarak bilmemiz söz konusu değildir. Ancak ait olduğu dönemlerdeki, mimari yapılarda, çinilerde, ahşap işçiliklerinde kullanılan motiflerden, minyatürlerden, sevilen kullanılan, özellik gösteren konuların ay nısının sikkelerde de kendini gösterdiğini izliyebiliyoruz. Çift başlı kartallar, aslanlar, rumi motifleri, süvariler, sembolik figürler bunların birkaç örneğidir.

Selçuklu figürlü sikkelerinde, daire, kare, yıldız, yonca, bazen de sade formlar karşımıza çıkmaktadır.(Tablo 1)

Daireyi meydana getiren çizgiler, düz ve inci dizisi bordür olmak üzere sikkede yer alır. Bu çizgiler, sikkenin ortasında bulunduğu gibi bitiş noktasına da yakın olabilir.

Düz Daire Formu

En yaygın form bu tiptir. Bu tip yalnız Selçuklu sikkelerinde değil, aşağı yukarı ilk sikke basımından itibaren, her devlette ve her ülkede kullanılmıştır. Bazen ortada büyükçe bir çizgi ile bitiş noktasında bir dairevi çizgiden oluşur, dairelerin içinde ve dış bölümlerinde yazı veya motifler sıralanır.

Selçuklu sikkelerinde daire formu (Tablo 1) de görülmektedir. Tek veya çift daire formu, ilk İslam ülkelerinde, ayrı dönemi paylaşan, Bizansta, Artuklularda kullanılmıştır.(Fotoğraf 42, 43, 44), (Örnek 3, 7, 11, 12, 13, 14, 17, 38).

İnci Dizisi Bordür Daire

İnci dizisi daire formu sikkelerde en sevilen ve de çok fazla kullanılan şekildir. İnci dizisi form hem sikkenin bitiş kenarında, hem de sikkenin ortasında motifleri çevreleyen fonksiyonel bir biçimde kullanılmıştır. Bu form, antik Bizans ve Roma Sikkelerinde kullanıldığı gibi (Fotoğraf 45), İslam

lkelerinde de (Fotoğraf 46), Artuklularda (Fotoğraf 47), Orta Asya devletlerinde (Fotoę raf 48), Anadolu'da ve Selęuklularda (Tablo 1) hem sikkenin içinde yeralmış hem de bitiş kenarı inci dizisi bordür olarak tezyin edilmiştir. (rnek 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 15, 16,18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 34, 37,38).

Çift Daire

Bu formda, sikkenin ortasında birbirine paralel iki çizginin daire oluşturduğunu, (rnek 20, 27) görüyoruz. Selęuklu sikkelerinde az sayıda görülen bu form daha ziyade İslam lkelerinde, Emevilerde, Abbasilerde kullanılmıştır. Anadolu Selęuklular ise etkileşim nedeniyle kullanmışlardır. (Fotoğraf 49).

İkiden Fazla Daire Formu

Figürlü sikkelerimiz arasında iki örnekte (rnek 39) birden fazla düz paralel dairelerle yapılmış sikke de bulunmaktadır. Bu birden fazla dairelerle süslenmiş sikke örnekleri daha ziyade Fatimi, Abbasi, Eyybilerde kullanılmıştır. (Fotoğraf 50, 51).

Kare Formu

Sikke zerindeki kare formu, örneklerimizden tespit ettięimize göre ya inci dizisi kare ya da, hem inci dizisi bordür hem de düz çizgi kare birlikte

kullanılmıştır. (Örnek 28, 32). Ancak sikkelerdeki bu kare formunun tesadüfi seçilmediği, kökenin Orta Asya'dan gelen kutsal kare motifi, yani "dört bulung" çağrıştırdığı düşünülebilir. Orta Asya halk biliminde dünya dört köşe ve dört kenarlıdır. İran budunlarında da, İskit yurdunun kare olduğunu düşündüklerini, yakın zamanlara kadar (inançlarını bin yıldan fazla koruyan)Yakut Türklerinin "dört köşeli bir dünyaya " inandıklarını, Türkbilimciler de yazmaktadırlar.(19) Ülkemizde de hala "Dünyanın dört bucağı" deyiminin kullanılması da bu inançtan gelmelidir. Çeşitli bilim adamları F. Köprülü, R. Arat, S. Çağatay, A. Doruk, S. Tezcan, W. Bang, A. von le Coq, G. Durand, W. Eberhard, A. von Cabain, G. R. Thomson gibi isimler de, 1931 yılından bu yana yaptıkları çalışmalarında, Eski Orta Asya kültüründe karenin oturulan yer, simgesel dilde ise kent veya yurt, surlarla çevrili kale anlamına geldiğini saptamışlardır.(20)

İskitlerin, Göktürklerin, Hunların, Uygurların bu çalışmalar ışığında, yurtlarını kare biçiminde düşündüklerini, Göktürk yazıtlarında o dönemdeki toplumlardan bahsedilerek dört kötedeki "dört bulung" daki budunlardan söz edilir.(21) Hatta M.Ö. V. yüzyıla tarihlenen ünlü Pazırık halısının ortasında görülen "dört bulung" imide bu düşüncenin neticesi olabilir. Dolayısıyla Orta Asya, İslam ve hatta aynı dönemleri paylaşan Bizans sanatında sikkelerde kare motifi kullanılmıştır.(Fotoğraf 52, 53, 54), (Çizim 44, 45).

Yıldız Formu

Anadolu Selçuklu sikkeleri içinde örnek aldığımız yıldız motifli tip, yani mühr-ü Süleyman (Örnek 31), aynı dönemler içinde antik sikkelerde görülme mektedir. Özellikle Eyyubilerde, Fatimilerde, Artuklularda, Selçuklularda görülen bir süstür. (Fotoğraf 55, 56)

Çift çizgi arası inci dizisi bordür olarak yapılmış olan bu sikkelerin basım yerleride Dünaysır, Fas, Haleb yöreleri olarak gözlenmiştir. Aynı zamanda Mühp-ü Süleyman adı ile de anılan altı kollu yıldız, yalnız islam dünyasında değil yahudilerce de sevilen ve kullanılan bir motiftir. Dolayısıyla da, yanlış bir kanı ile yahudi amblemi olarak ünlenmiştir.

Altı kollu yıldız, Mezopotamya'da Tunç Devrinde, Hindistan ve İber Yarımadasında Demir Devrinde, süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmak tadır. Yahudilerde altı kollu yıldız motifine Ortaçağ öncesinde rastlanmadığı gibi, helenistik yahudilerde de altı kollu yıldız motifi görülmemiştir. Ortaçağda ibrani el yazmalarında da herhangi bir özellik ifade etmeden kullanılmıştır.(22) Yahudiler arasında özel bir isimle kullanılmasına dair belge 14. Yüzyılda Mahmanidisın torunu tarafından yazılan Sefe-ha Gavul'dadır. Altı kollu yıldız Romalılarda 6. Asırda Bizans muskalında, Bizans ve Ortaçağ kiliselerinde sevilen ve kullanılan bir motif olarak görülür. Daha sonraları yahudilerin siyasi amblemi olmuştur. Ancak Yeniçağa kadar böyle bir sembolizme sahip olmayan altı kollu yıldız, ne Tevrat'da ne İncil'de ne de Kuran'da Mührü Süleyman ismiyle geçmez (23), yalnızca Süleyman Mührü ifadesi, Tirmizi, İbn-i Mace ve Ahmed, İbni Hanbel'in kitaplarında birer defa geçmektedir.(24) Buralar da da mührün şekli hakkında bilgi yoktur.

Altı kollu yıldız, İslam öncesi Türk kültür unsurlarında da önemli bir yere sahiptir. Bahaddin Ögel'e göre 12 hayvanlı Türk Takviminde bir burç sembolü olduğu ifade edilmektedir. Hun ve Uygurlar'da altı kollu yıldız seh palarda süs unsuru olarak kullanılmış, Varahşa Sarayı'nın alçı duvar süsle melerinde ele geçmiştir.(25) (Fotoğraf 57).

Şamanizimde, davulların üzerinde de kullanılan altı kollu yıldız, Eme

vilerde mimaride Kubbetüs Sakra'da, Kasru'l Hayrû'l Garbi'nin pencerelerin de (Fotoğraf 58) 9. Asırda Samarra'da Kayrevan Cami minberinde, ayrıca Abbasi ve Tolunoğulları'nda izlenmektedir. Altı kollu yıldızın en düzgün ve müstakilen kullanılması Fatimiler'de olmuştur. (Fotoğraf 59) Altı kollu yıldız örneklerini, Karahanlı'larda (Çizim 48), Gazneli'lerde Ağra'daki Gazneli Mahmud Camii' nin ahşap kapı kanatlarında, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in bastırdığı paralarda, Anadolu Selçuklu'larında Diyarbakır Ulu Camii, Malatya Ulu Camii kubbesinde (Fotoğraf 60, 61) Anadolu Selçuklu'larda pek çok sanat dalında Artuklu'larda hem mimaride hem de sikkelerde sevilen, bolca kullanılan tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da, ahşap ve tuğ lada da işlenmesine rağmen en güzel örneklerini ve asıl karakterini taş işçili ğinde bulmuştur.

Altı Dilimli Form (Altı Yapraklı Gül Formu)

Anadolu Selçuklu figürlü sikkelerinde görülen bir tipte zincirli bordürlü veya düz çizgilerden meydana gelmiş dilimli daire formudur. (Örnek Dilimlerin uçlarının birleştiği yerde, gülün içinde, üst veya altta, simetrik rumi ve palmet motifi meydana gelmektedir. Bu form aynı dönemlerdeki antik sikkelerde görülmemiştir. Ancak 12.-13. Yüzyıl içinde, özellikle de Eyyubilerde kullanılan bir tiptir. Dımaşık Eyyubilerinde 10 yapraklı, Meyafari Eyyubilerinde ve İlhanlılarda altı yapraklı (Çizim 49), Yemen Eyyubilerinde sekiz yapraklı, Hısn-Keyfa Eyyubilerinde de beş yapraklı bir biçimde görülür. Mısır'da Türk Memluklarının Dokuzuncu Hükümdarı olan Nâsir Nâsir ürdin Muhammedin döneminde, Kudüste bastırdığı sikkelerde de aynı dilimli tip karşımıza çıkmaktadır.(Fotoğraf 62) Tacikistan Türklerinde bu form, değişik süslemelerle birlikte kullanılmıştır.(Çizim 50) Ancak bitiş noktalarında rumi ve palmet motifleri yalnızca Anadolu Selçuklu sikkelerine has bir özellik olarak işlenmiştir. Rumi motifi bitkisel bezemelerde ele alınacağından bu form

içinde sadece söz edilmektedir.

Dört Yapraklı Yonca Formu

Sikkelerde görülen değişik bir tipte tek veya çift bordürlü dört yapraklı yonca formudur. (Örnek 33, 41) Selçuklu döneminin son çeyreğinde bu tip sikke kesimi gözlenmektedir. Teşhirdeki figürlü sikkeler içinde İslam sikkelerin de dört yapraklı yonca formuna, diğer devletlerde rastlanmamıştır. Ancak Tacikistan ve Özbekistan sikkelerinde Yonca formu kullanılmıştır. (Çizim51)

3.6 SIKKELERDEKİ KONULAR

3.6.1 FİGÜRLÜ BEZEMELER

3.6.1.a - İNSAN FİGÜRLERİ

Anadolu Selçuklu sikkelerinin ilk kuruluş yıllarında görülen büst tarzı insan figürleri komşuları Bizans'la ticari antlaşmalar gereği iki ülkenin özelliklerini taşıyan motiflerle kestirdikleri sikkelerdir. Özellikle de I.Mesud döneminde görülen bu sikkelerdeki figür Bizans İmparatoruna aittir. Arka yüzünde ise Selçuklu Sultanın unvanları verilmiştir.(Örnek 1) Ayrıca 12. yüzyılda, Danişmendlilerin Malatya Şubesi (1142-1177) Zulkarneyh'in kestirdiği sikkesinde, Artuklu sikkelerinde, Mengüçlülerde ve Eyyubilerde de bu tarz figürlü sikke görülmektedir.(Fotoğraf 63)

Sikkelerde bulunan insan figürleri yalnızca büst olarak değil, II. Keyhüsrev dönemine kadar ki sürede hüküm süren sultanların sikkelerinde binici figürü tasvir edilmiştir.(Örnek 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 26, 29, 34)

Anadolu Selçuklularında süvari veya savaşçı figürü yalnız sikkelerde değil pek çok sanat dalında yaygın olarak kullanılmıştır. Avlanmak, savaşmak Türklerin en eski geleneklerindendir. At üzerinde süvari figürü ise, Türklerde çok sevilen, kullanılan, kudret ve kuvvet sembolü olarak karşımıza çıkar. Türk kültürünün menşesine inildiği zaman, M.Ö. 5000'li yıllarda bile her türlü malzemede bu figürün kullanıldığı görülür. Orta Asya'nın uçsuz bucak

sız bozkırlarında at koşturan, avlanan süvariler ile "Atlı Kültürü" ortaya çıkmış tır. Öyle ki bugün dahi eşi bulunamayan (ilk Türk halısı) "Pazırık" halısında dahi süvari figürü fevkalade bir biçimde dokunarak gözler önüne serilmiştir. (Fotoğraf 54)

Süvari figürü sikkelerle birlikte her tür malzemede de kullanılmıştır. Erken süvari figürü örneğine Gazne Sarayı'nda mermer kabartma üzerinde (Fotoğraf 64), Konya Alaeddin Sarayı'nın duvar çinilerinde avcı veya süvari figürü (Fotoğraf 65, 66), Afyon Boyalıköy'de bulunmuş 13.Yüzyıla ait bir mezar taşında süvari figürü (Fotoğraf 67), Beyşehir Kubadabad Sarayı alçı kabartmalarında süvari figürü (Fotoğraf 68), Karahanlılara ait bronz aynada (Fotoğraf 69), bugün Topkapı Sarayı'nda bulunan 13. Yüzyıl bronz Artuklu aynasında süvari figürü çeşitli malzemelerdeki örneklerindendir.(Fotoğraf 70)

Görüldüğü gibi süvari figürü, çini, alçı, taş, bronz gibi malzemelerde de sevilen ve de yaygınca kullanılan bir figürdür. Hem saray hem de sivil mimari de görülen bu figürlerin, sikkelere yansıyan taraflarının, hakimiyet, kudret sem bolü olduğu düşünülebilir. Zira sikkeyi kestiren, hakimiyeti eline alan kişidir.

Anadolu Selçuklularının av sahneleri, Orta Asya etkisi ile yapıldığı gözlenmektedir. Bozkır Türklerinin giyim kuşamları tarz olarak bariz bir biçimde görülür.(26)

3.6.1.b. HAYVAN FİGÜRLERİ

At Figürü

Anadolu Selçuklu Figürlü sikkelerinin büyük bir bölümü süvari ile birlikte görülen at ve av hayvanları tasvirleridir. Kuruluş yıllarından sonraki dönem sikkelerinin, hemen hemen hepsinde hayvan figürü görülür.

Anadolu Selçuklu figürlü sikkelerinin büyük bir bölümünü at, av hayvanları ile birlikte savaşçı figürü oluşturur. Kuruluş yıllarından sonraki sikkelerde hemen hemen hepsinde süvariyle birlikte at sembolü görülür. Yıpranmamış sikkelerde, at figürünün çok ince bir teknikle yapıldığını atın uzuvlarının mükemmel bir biçimde ve özenle işlendiği görülür.(Örnek4, 11, 13) At kültürünün menşei Orta Asya'ya M.Ö. 7000 'ne kadar inmektedir. Avrasya hayvan stili adı altında karşımıza çıkan at, insanla birlikte savaşa katılmış, kaderini sahibiyile birlikte paylaşmış, sahibinin ölümüyle birlikte onunla beraber de gömülmüştür. Birçok Türk kavimleri atlarına duydukları sevgi yüzünden adlarını atlarının renklerine göre almışlardır. Karabey (Kara atları olan), Hatta Selçuklu devlet büyüklerinden olan Celalettin Karatay'ın da bu lakabı bu gelenekten gelmektedir.(27)

Hunlara ait yapılan kazıların pek çoğunda bulunan hayvanların için de, at ön planda gelmektedir. Başadır, Berel, Tüekta, Pazırık, Noin Ula gibi kurganlarda, atların ve onlarla ilgili çok zengin koşum malzemelerinin fazlalığı atların bu toplulukların vazgeçilmez bir parçaları olduğunu göstermektedir. Atın bu kadar vazgeçilmez olmasının nedenlerinden biri de, ucsuz bucaksız Orta Asya'nın tabiat şartlarından kaynaklanmaktadır. Sıcak, soğuk, alabildiğine uzanan yaylalar, gökyüzüne tırmanırcasına yüksek dağlar, alabildiğine büyük ormanlar, yani toprağın sınırsızlığı, atı önemli bir faktör olarak öne çıkarmıştır. Orta Asya halkları at çobanı oldukları için de,

tarihçilerce de "Atlı No mand" adını almışlardır. Dolayısıyla da at, Türklerin dünyaya yayılışları ile birlikte belleklerinde taşınmış, yerleşik düzene geçtikleri zaman da her türlü sanatlarında da kendini göstermiştir.

13.Yüzyılda Anadolu Selçuklu sanatlarında bolca kullanılan at, şamanist veya eski Türk Dinleri'ndeki sembollerden de kaynaklanabilir. Şamanizm' de at, Şaman'ı gökyüzüne çıkaran binek hayvanıdır. Aynı zamanda kurban hayvanı olarak ta verilir. Cennete erişme için bir vasıtaadır. Türklerde ise at ölümün mitik bir sembolü olmuştur. Ölüyü dolayısıyla da öbür dünyaya geçirendir.

Atın, ayrıca yas alameti, savaş ve yiğitlik sembolü olarak kuyruklarının bağlanması, kesilmesi önemli gelenektir. Hükümdarlar savaşa çıkacakları zaman atlarının kuyruğunu bağlar, böylece savaşa çıkmaya hazır olduklarını gösterirlerdi. Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Alp Arslan Cuma günü, orduyu toplayarak konuşmasını yapmış, beyaz elbiselerini giymiş, atının kuyruğunu bağlamış, ok ve yayını da eline alarak, savaşa başlamıştır.(30)

At kuyruğunun bağlanması, bir yas ifadesidir. Aynı zamanda Türk destanlarında at kahramanlık, zafer, en sadık dost, sahibini ölümden kurtaran cesur ve kahraman bir hayvandır. Bu düşüncelerle olsa gerek dostluğu, cesareti, kudret ve kuvveti temsil ederler. Hükümdarların, Beylerin, Sultanların en yakın yoldaşı olan atların, beylik ve tahtı da sembolize etmektedir. Politik gücü sembolize ettiğini, Batı Türkistan'da hükümdarların hayvan şeklinde taht üzerinde oturduklarını, bunların içinde at şeklinde olanlarının da mevcudiyetin den bahsedilir.(31)

At ile ilgili olarak, Divanü Lügat-it-Türk'deki açıklamalarda, Kaşgarlı

Mahmud'un atın Türkün kanadı olduğundan bahisle, ata bakan kişinin il başı, il başının da vilayetin başı olduğunu söyler. Dede Korkut hikayelerinde at, sa dakat ve zenginlik timsali olarak gösterilmiştir.(32)

At,Türk ve İslam'da, Budizm'de yedi cevherden biridir. İslamiyette Hz. Peygamber göğsü at üzerinde çıkmış, Hristiyanlarda Aziz Gevargüs at üzerinde tasvir edilmiştir.(Fotoğraf 99)

Türk Resim sanatında görülen at figürü,Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınıp, her tür sanat dalında kendini gösterdiği gibi, aynı yüzyılları paylaşan, Artuklu ve İlhani sikkelerinde de kullanılmıştır.

İslam sanatında görülen hayvan figürleri, Emevi Sanatında saraylarda yoğun bir biçimde karşımıza çıkar. 9.Yüzyılda Abbasilerde, Samarra şehrinde görülür. İspanya'ya kadar uzanan bu figürler Büyük Selçuklularda kendini gösterir. Anadolu Selçuklu'larında sivil mimaride, çinide (Fotoğraf 66, 71), alçıda (Fotoğraf 68), metalde (Fotoğraf 70), taş işçiliğinde (Fotoğraf 67), keramikte (Fotoğraf 72), minyatürde (Fotoğraf 73), el sanatlarında ana unsuru oluşturmuştur.

13.Yüzyılda hüküm süren,diğer devletlerde de atlı figür sikkelerde basılmıştır. Saltukoğullarında, Moğollarda (Çizim 52), Bizansta (Fotoğraf 74) Orta Asya'da (Fotoğraf 75) atlı figür sikkelerde kudret, kuvvet ve hakimiyet sembolü olarak basılmıştır.

Aslan Figürü

Aslan figürü de, at figürü gibi çok yaygın olarak kullanılan bir hayvan motifidir. Bazen tek, bazen de çift aslan olarak görülür. Selçuklular'da özellikle II. Keyhüsrev'in dönemindeki sikkelerde şir-i hurşid motifi olarak kullanılan bu motif (Örnek 24, 25, 30) İslamiyetten önce İran'da görülür. Bu motif Hüsrev ile Şirin'in temsil edildiği bir semboldür. Şirin güneşle, Hüsrev de aslanla tasvir edilir. Alim E. Drouin ve Herzfeld, bunu astrolojik olarak, güneşin şems, aslanın da esed burcuyla ilgili olduğunu izah eder.(33)

Esed yani aslan burcu çok etkili olması nedeniyle, Bur-cı Şir adını da alır. Ay, aslan burcunun üzerine geldiği zaman, savaşmak tılsım yazmak, düşmanın üzerine gitmek şeklinde yorumlanır.

Güneş ise birkaç adla anılmaktadır. Hurşid, mihr, hur gibi isimlerle. Güneş yedi gezegen içinde 4. sıradadır. Yani merkezdekidir. Işığı bütün yıldızların ışığını görünmez yapar. Güneşle tabiat hayat bulur. Güneş, yuvarlak insan yüzü, çevresinde de saçtığı sarı ışıklarıyla tasvir edilir. Şems'le ilgili olanlar zeki, güçlü, ince duygulu sanatçı taraflarıyla tanınırlar.³⁴ Güneş ayrıca gökyüzünü temsil eder. Mısır'dan başlayarak bütün mitogyalarda gök cisimleri tanrılaştırılmıştır. Bunları içinde en önemlileri ise güneş ve aydır.

Güneşle birlikte sembolize edilen aslan figürü (Fotoğraf 76) ise, Selçuklularda yaygın bir şekilde hanlarda (Fotoğraf 77, 78, 79, 80), camilerde (Fotoğraf 81, 82), kalelerde (Fotoğraf 83, 84), şifhanelerde (Fotoğraf 85), kumaşlarda (Fotoğraf 86), çinilerde (Fotoğraf 87), el

yazmalarında (Fotoğraf 88, 89) gerek mücadele sahnelerinde gerekse çörtlen şeklinde, tek aslan başı olarak kullanılmıştır. İncir Han'da görülen şir-i hurşid motifi güneşin ve gücün timsali olarak taçkapıya konmuştur. Anadolu halk rivayetlerinde aslan ağzından su içilmesi şifa addolunur, bu sebeple de çörtlenbaşları olarak bu kadar çok kullanılması, bu rivayetle izah edilmektedir.

Aslan Şamanda ve Dede Korkut Hikayelerinde "ana" dır. Bu etkilerle Selçuklu sanatının her materyalinde çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Mezar taşlarında aslanın görülmesi, bektaşilikte aslanın Hz. Ali olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Tokat bölgesi özellikle bektaşiliğin yoğun olarak yaşandığı bir bölge olması dolayısıyla, aslan mezar taşları burada fazlaca görülür.(35)

Aslan mücadele sahnelerinin, büyük bir ihtimalle Güneşin (arşanın), Taurus (Boğa) burcuna girmesi ile Nevruz yani baharın başlaması olayının sembolize edildiğine inanılır.(36)

Şamanizmde ölünün gökyüzüne aslanla çıktığı inancı dolayısıyla da, mezar ve türbelerde aslan figürünün kullanıldığı da düşünülebilir. Bütün bu inanışların ışığında, yalnızca astrolojik öykülerin dışında, Keyhüsrev'in sikke lerinde görülmesinin ayrı bir öyküsü de söylenmektedir. Sultanın Gürcü Prensesi Tamara'ya olan büyük aşkı sebebiyle kendisinin aslan, Tamara'nın da dünyasını aydınlatan Güneş olduğu rivayetidir ki, Malatyalı Tarihçi Ebul Fa raç, Tarihçi Cenabi, Hammer, Galib Bey, Yakup Arlin Paşa da aynı görüşü dile getirmişlerdir.(37)

Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev, hem sikkelerde, hem de İncir Han'da gördüğümüz, Şir-i Hurşid motifini arma olarak kullanmıştır. Ayrıca aslanın ifade ettiği mana çok görkemli olduğundan, Selçuklularda aslanlı isimler de çok kullanılmıştır. Alparslan, Kılıç Arslan gibi.

Selçuklu sanatında bolca kullanılan aslanlı figürlere karşılık sikkelerde yalnızca Keyhüsrev döneminde bu motif kullanılmıştır. Ancak Selçuklularla aynı dönemler içinde hüküm süren, Mısır Eyyubileri'nden Nasır Salah el-din de (1174-1193) bakır bir sikkesinde aslan motifi görülür. Moğol ve İlhanlı sikkelerinde de Şir-i Hurşid motifi basılmıştır. (Fotoğraf 90, 91) Aslan motifini sikkelerinde kullanan devletlerden biri de Artuklular'dır. Nasir al-Din Mahmud (1200-1222) Hısn Kayfa'da bastırdığı 1218 tarihli sikkesinin üzerinde, aslan üzerinde avcı figürü yer almaktadır. Mardin Artukluları'ndan Shams al-Din Salih geç tarihli sikkesi üzerinde de (14.yüzyıl) bu gelenek devam ettirilerek Şir-i Hurşid motifi basılmıştır.

Selçuklu sikkelerinde görülen at ve aslanın dışında, avlanma sahnelelerinde (Örnek 6, 10, 17) cinsini belirleyemediğimiz, atın önünde avlanan bir hayvan da görülür. Sikkelerin üstlerinin yıpranmaları ve silinmeleri bu hayvanların cinslerini tespit etmemize imkan vermemektedir. Örnek 17 de biraz daha belirgin olarak görülen ince uzun vücutlu, uzun kuyruklu, hayvanın kaplan veya panter olabileceği düşünülmektedir.

3.6.1. FANTASTİK FİGÜRLER

İslamda ve Anadolu Selçukluları'nda, her türlü sanat dalında mimari de, el sanatlarında, ahşapta, çinide, minyatürlerde, madeni eşyalarda, figürlü

ve yazılı sikkelerde fantastik dediğimiz figürler çokça kullanılmıştır. Bu fantastik figürler, hakimiyet, mevki, koruyucu, tılsım, nazar, uğur gibi manevi değerler taşırlar. 12. ve 13.yüzyıllar özellikle astrolojik konulara aşırı duyarlılığın gös terildiği bir devredir. Dolayısıyla da el yazmalarında, mimaride, el sanatların da, sembolik figürler melekler, yıldızlar, ejderler stilize veya naturalist biçimde çokça kullanılmıştır.

Selçuklu figürlü sikkelerinde, gördüğümüz fantastik figürler içinde bulunan güneş sembolü, aslan figürü konusunda verildiği için burada ayrıca bahis edilmeyecektir. Selçuklu sikkelerinde ele alınacak sembolik figürlerden en önemlilerinden birisi de, Selçuklu taş işçiliğinde de çokça kullanılan melek figürleridir.

Melek Figürü

Artuklu sikkelerinin ana motifi olan melek figürleri, Selçuklu sikkelerinde kompozisyonu tamamlayıcı nitelikte görülmektedir. (Örnek 8) Sikkenin yıpranması dolayısıyla melek figürünün ince detayları tesbit edilememektedir. Selçuklu sanatında melek figürleri çok fazla ilgi görmemiştir. Örneklerin sayılı olduğu melek figürünün en ünlü örneği, Konya Kalesi'inde bulunan iki kanatlı melek figürüdür.(Fotoğraf 92) Bugün Konya Taş Eserler Müzesi'nde bulunan bu figürler Konya Şehir kapılarının girişinde taçkapının iki yanını süslemektedir.(38) Diğer bir örneğimizde Antalya-Burdur yolundaki Susuz Han'ın taçkapısını süslemektedir. (Fotoğraf 93) Her iki örnekte de melekler halesizdir.

Büyük Selçukluların Abbasi ve Gazneli'lerden almış oldukları mimari

süslemelerinin, geliştirilerek Anadolu'da kullanılması sonucu, Türk sanatında etkiler belirgin bir biçimde görülür. Dolayısıyla da Gazne sanatında görülen figürler Anadolu'da çeşitli sanatlarda kendini gösterir. Özellikle de İran Bölgesi el sanatlarında çok sıkça kullanılan melek tasviri, (Fotoğraf 97), Kubadabad Sarayı'nda çinilerde görülmemekle birlikte alçı pano üzerinde (Fotoğraf 98) kendini gösterir. Bugün Adana Müzesi'nde bulunan Aziz Gevargüs'ün arkası nda bulunan melek, aynı yüzyıllar içinde, Bizans sanatında bolca kullanılan bir sembol (Fotoğraf 100) dür. Anadolu Selçuklu sikkelerinde kullanımını az sayıda gördüğümüz melek figürleri, Artuklular'da hem sikkelerde (Fotoğraf 94, 95) hem de maden ve diğer sanatlarda çokça kullanılmıştır. El yazmalarında (Fotoğraf 96) melekler gök kubbeyi çağrıştırmaktadır.(39)

Göklerin halkını oluşturan meleklerin cinsleri belirgin olmamakla birlikte, iyi huy ve güzellik, uğur için kullanılır bir semboldür. İşlevlerine göre çeşitli isimler alan melekler yalnız İslamda değil, Hristiyan sanatında da çok fazla işlenmiştir. Özellikle müjdeci, haberci, mutluluk getiren Cebrail görüntülenir. Melek figürlerinin, sikkelerde hükümdarın hakimiyetini müjdeleyen, koruyan bir nitelikte kullanıldığını savunulmaktadır.(40)

3.7.BİTKİSEL MOTİFLER

Rumi Motifi

Anadolu Selçuklu sikkelerinde, yazı aralıklarında tepeliklerde, zemini doldurma tarzında veya kompozisyonu tamamlayıcı nitelikte, bitkisel motifler, yani rumi ve palmet motifleri kullanılmıştır. (Örnekler 5, 12, 13, 16, 19, 21, 22, 35, 36, 38, 40, 41) Özellikle de (Örnek 35, 36, 40) altı dilimli formda görülen rumi motifleri kompozisyonun bitişini tamamlamaktadırlar. Simetrik olarak görülen rumiler, iki yana açılan uçları tombulca bir virgülü andıran yuvarlaktan oluşur. Bazen bu motifin uçları çatallı, bazen de gövdeden çatallar şeklinde dilimlenir. Zaman zaman da uçların gövdede birleştiği yerde düğümler meydana gelir.(Çizim 53, 54) Anadolu Selçuklularının sikkelerinde bolca kullanılan bitkisel bezemeler, diğer İslam ve Türk devletlerinin sikkelerinde pek görülmemektedir. Dönemi paylaştığı Türk Memlûklularından I.Baybars'a ait Dirhem'de ve Artuklular'da, (Fotoğraf 110), Moğol ve İlhanlı sikkelerinde (Çizim 55, 56) rumi motifi kullanılmıştır.

Rumi kelimesi 16.yüzyılın ortalarında tezyinat türünü ifade etmek üzere ortaya çıkmış bir kelimedir. Rumi motifi Anadolu Selçukluları'ndan önce, Karahanlı, Abbasi, Emevi, Endülüs ve Fatimiler'de de yer almıştır. Süslemenin en zengin örneklerinin görüldüğü dönem ise Anadolu Selçukluları devridir. Bitkisel bezemelerin, hayat ağaçlarının, palmetlerin, rumilerin, başlı başına ana motif veya süsleyici zemin doldurma tarzında, taş işçiliğinde, çinilerde, maden işçiliğinde, seramikte, ahşapta, kumaşta yani her sanat dalında en zengin biçimde işlendiği altın çağdır.

Rumi motifinin kökeninin Orta Asya hayvan üslubundan kaynaklandığı kıvrık dalların bitkiden çok stilize hayvan biçiminde görüldüğü konusunda, J. Strzowski görüşünü belirtmiştir.(41)

Aynı görüşü C. Esad Arseven de paylaşarak, " Zoomorfik Figürler" so mutlaşarak, bitkisel karakter kazandığını, karşımıza bitkisel süslemeler olarak çıktığını söylemektedir.(42)

Orta Asya hayvan stiline, kıvrık S biçimli kuyruklarının 13.Yüzyıldan itibaren Anadolu Selçuklularında hayvansı karektedinden uzaklaşarak bitkisel karakter kazandığı söylenebilir. (Fotoğraf 112) Orta Asya kurganlarından çıkan malzemelerde görülen stilize hayvan figürleri abartılı kuyruk ve kıvrımları (Çizim 57) Selçuklu sanatında bitkisel temalarından ayrılarak, hemen her sanat dalında sevilerek uygulanmıştır İncip Han'ın kapısında yer alan taş panodaki motiflerin ejder rumi arası bir süsleme olduğu görülür.(Çizim 58)

Palmet Motifi

Bitkisel motifler içinde palmet motifi de sikkelerimizde görülmekte dir. (Örnek 5, 12) Diğer devletlerin sikkelerinde rastlamadığımız palmet motifinin (Çizim 59, 60) kaynağı Mısır Sanatı olarak gösterilir. Mısırdan, Mezepo tamya ve Anadolu'ya, Hitit ve Fenike'ye geçen palmet motifi Yunan sanatın da da görülür.(43)

Ancak Orta Asya Kurganlarında çıkarılan keçelerde, ahşap malzeme

lerde palmet motifleri (Fotoğraf 112), Türklerin bu motifi Orta Asya'dan aldığı kanaatini ortaya koymaktadır.(44) Palmet motifinin hayat ağacı ile inkişafı, İslam Türk sanatında varlığını hurma ağacı olarak sürdürür.

Şaman inançlarında ,dünyanın merkezi olduğu kabul edilen hayat ağacı aynı zamanda, şamanın gökyüzüne çıkışında merdiven vazifesi de görmektedir.(45) (Fotoğraf 113)

"Eğri Kesim" Orta Asya İskit hayvan stiline stilize palmet ve rumi motifi olarak, bütün sanat dallarında kullanımı ayrı bir sanat dalı olarak kabul edilen sikke süslemelerinde de karşımıza çıkması kaçınılmazdır.(Çizim 57)

3.8. GEOMETRİK MOTİFLER

Yıldızlar

Figürlü ve yazılı sikkelerde, yazı aralarında ve figürlerin arkalarında üst veya alt kısımlarda, beşli, altılı ve daha çok kollu yıldızlar dekoratif anlam da kullanılmıştır. Selçuklu sanatında mükemmelliğe erişmiş olan geometrik düzenlemeler meydana getiren kompozisyon yıldızları söz konusu edilme mektedir. Münferid mahiyetteki bu yıldızlar hemen hemen bütün sikkelerde süsleme veya yazı aralarında bölme unsuru olarak kullanılmıştır.(Örnek 4, 5, 6, 7, 9, 19, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 40)

Bu yıldızlar tip olarak, uçları çatallı (Örnek 11, Çizim 61) bombeli, rozet biçimlidirler.(Örnek 22, 33, 34, 37)

Aynı dönemi paylaşan diğer İslam ülkelerin sikkelerinde yazı aralarında veya tepelik olarak görülmeyen yıldız motifleri İlhanlı ve Moğol sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır. (Çizim 62) Artuklu sikkelerinde de süsleme motifi olarak gördüğümüz (Fotoğraf 101) yıldız, Beylikler döneminde de devam etmiştir. (Fotoğraf 102) 13.Yüzyıllarda Orta Asya'daki sikkelerde de bu tür süsleme unsuru olarak yıldız motifi kullanılmıştır.(Çizim 63)

Selçuklularda münferid süsleme yıldız motifleri, hem mimaride, hem de tekstilde de kendini gösterir.(Fotoğraf 103, 104, 105)

Sikkelerimizde görülen bombeli, üçlü rozet biçimi yıldızlarda (Örnek 22, 34, 37) sıkça kullanılan sevilen bir motiftir.

Selçuklu sanatında Kubadabad çinileri içleri motiflerle bezeli yıldız formları kullanılmıştır.

Selçuklularda hem geometrik düzenden doğan yıldızlar, hem de münferid olarak kullanılan süs unsuru yıldızların gelişi güzel kullanılmadığı düşünülebilir. Türklerde yıldız önemli bilgilerden biridir. Geceleri yön tayin etmede yıldızın rolü çok önemliydi. Yıldız biliminin iyi bilinmesi yönleri tayin etmede, sıcak soğuk havaların belirlenmesinde gene yıldızlar öne çıkardı. Hatta Yakut Türkleri'nin mitologyasında anlatılan Şamanın havaya fırlattığı gezegenlerin yıldız olma (46) hikayelerinin yanı sıra Zuhal yıldızı, Jüpiter yıldızı, Mars yıldızı, Utarit yıldızı da en çok tanınan konuşulan yıldızlardır. Dolayısıyla yıldızlara duyulan sevgi ve inanış, gökyüzü alemi, sonsuzluk gibi kavramların süslemede rol oynadığı tahmin edilmektedir.(47)

Anadolu Selçuklu sikkelerinde çok fazla olmamakla beraber, geometrik motiflerde kullanılmıştır.(Örnek 14, 17) Sikkelerde özellikle kullanılan "geçme" dediğimiz birbirine halkalanan kapalı formlardan meydana gelen tek birer birimden oluşan süsler veya Türklerde mutluluk sembolü, (saadet düğümü) olan motif kullanılmıştır.(48) Bu bezeme Orta Asya sikkelerinde görüldüğü gibi (Çizim 66), Moğol ve İlhanlı sikkelerinde (Çizim 67) Beyliklerin hemen hepsinin sikkelerinde, Saruhanoğulları, Aydınoğulları (Fotoğraf 114, 115), Germiyanogulları (Fotoğraf 116), İnanaçoğulları (Fotoğraf 117), Mengüçükoğulları (Fotoğraf 118), Menteşeoğulları, Eşrefoğulları (Fotoğraf 119), İsfendiyaroğulları (Fotoğraf 120), Karamanoğulları (Fotoğraf 121), Artukoğulları (Çizim 68) geçme veya saadet

düğümü motifi kullanılmıştır. Ancak teşhirdeki sikkelerde, diğer İslam devletlerinin sikkelerinde saadet düğümü görülememiştir.

Arapçadaki "ukde" (düğüm) adı verilen saadet düğümü yani geometrik şekiller her kültürde, dekorasyonun temel öğelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.(49) İslam sanatının çok zengin ve de ilgi çekici konuları arasında bulunan bu şekiller, Türklerden önce de Anadolu'da ve yakın komşularının sanat dallarında belirli üsluplar içinde kullanılıyordu. Kuzey Afrika'da, Mısır'da, İran'da, Suriye'de değişik üsluplarda kullanılan bu süsleme, Emevilerde, Abbasilerde, Grek ve Bizans örneklerinde de görülmüştür. Anadolu'da II. Yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu kullanımlar mimaride, pencere şebekelerinde, minber ve bazı diğer mimari alanlarda olmuştur.(50) Esas geometrik süslemelerin süreklilik kazanması, yaygın kullanımı, Karahanlı ve Büyük Selçuklularla gelişme göstermiştir. 11.-12. Yüzyıllardan itibaren de Horasan, İran bölgelerinden başlayarak Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya girmiştir. Anadolu'nun erken devirlerinden beri görülen, geometrik süslemeler 13. yüzyıllarda en muhteşem dönemine ulaşmıştır. Anadolu'ya Türklerin eliyle gelen bu kompozisyonlar, 13. Yüzyılda çığrını tamamlamıştır.

Taş süslemede (Fotoğraf 122, 123, 124, 125, 126, 127), keramikte (Fotoğraf 128), çinilerde (Fotoğraf 129), madende (Fotoğraf 130), ahşapta (Fotoğraf 131), tuğlada, kırık çizgiler veya natüralist bitki formları içerisinde bu motifler izlenmektedir. Geometrik motifler İslam düşünce tarzında, "Tanrı-insan" birliğinden kaynaklanan, sonsuzluğa giden kompozisyon olarak nitelen dirilse de, yalnızca bu düşünceden kaynaklanmadığı açıktır. 13. Yüzyılda İslam felsefe ve sanatında natüralist akımın etkisi ile figürsüz süsleme eğilimi yoğunluk kazanmış olmasına rağmen, sebebin tamamıyla bundan kaynaklan dığı da söylenemez.

Ortaçağın karakteristik özelliği olan mistik hava bütün sanat dallarında ayı mana ve düzen içinde, sonsuzluğa giden, kainatın ahengini, düzenini ve ritmini göstermektedir.(51) Dolayısıyla da geometrik düzenlemeler, bunu göstermenin bir yolu olarak düşünülebilir. Platon, Croce ve Nietzsche de geometrik formların açıklamalarını psikolojik olarak yorumlamaktadırlar.(52)

Anadolu Selçuklu sanatında görülen her öge, sikkelere aynen yansımış olduğundan, geçmeler, saadet düşümleri de, diğer unsurlarla aynı mana içinde sikkelerde bütünlüğü sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

3.9 YAZI MOTİFİ

Yazı, figürlü, figürsüz bütün sikkelerde mutlaka bulunmak zorundadır. Yazılarda, sikkeyi bastıran hükümdarın adı, unvanı, mensup olduğu devleti, basıldığı yeri ve tarihi, motiflerden de o dönemin düşünce tarzı öğrenilir.

Söz ve düşüncelerin harflerle ifadesi olan yazı, yani arapça hat, Türklerin İslamiyeti kabul ettikleri 10. yüzyıla kadar Uygur alfabesiydi. İslamiyetle birlikte Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Ancak yazı da süslemelerle, sanat haline gelmiştir. Arap alfabesi M.Ö. 568 tarihlerinde metin olarak görülür, yazının karakterinden bu yazı şeklinin de eski Suriye yazısından alındığını, gösterir.(53)

İslamiyetin kabulü üzerine Arap alfabesi, ilk defa Irak'ın Kufe şehrinde kullanıldığından, adı "Kufi yazı" olmuştur. Peygamberin mensup olduğu Ku reyş kabilesinde yazı yazmayı bilen çok az kişi bulunmaktaydı.(54) Yazı palmiye yapraklarından yapılmış olan bir cins parşömen kağıdına yazılırdı. Daha sonraları kufi yazısından Sülüs ve Nesih yazı çeşitleri tekamül etmiş, yazının asıl mükemmel hale getirilmesi ise, Abbasi Halifesi Elmüsta'sımın kölesi, Camaledin Yakut tarafından olmuştur.(55) (Fotoğraf 132, 133)

Sikkelerde kullanılan, Kufi yazı düz çizgiler ve köşelerden oluşur. Bu yazı çok az değişikliklere uğrayarak yakın zamanlara kadar kullanılmıştır. Ancak devletle re göre bazı şive farklılıkları gösterir. Anadolu Selçukluları sikkelerin de, abidelerinde, hatta ilk Osmanlı sikkelerinde de sıkça görülen Kufi yazı daha sonraları dekoratif amaçlı kullanılmaya başlanmıştır.

İkinci olarak kullanılan, yuvarlak ve eğri kesimli Sülüs yazı çeşidi ise hicretin 4. yılından itibaren ortaya çıkmış, diğer yazı çeşitleri de ufak değişikliklerle bu yazıdan meydana gelmiştir.(Fotoğraf 134, 135)

Celi Sülüs, Nesih Yazı, Muhakkak, Rika, Tevki, Talik, Celi Talik Divani Yazı, Celi Divani, Siyakat, Rik'a, İcaze, Gubari gibi yazı çeşitleri olmakla beraber, sikkelerde umumiyetle, Kufi ve Sülüs kullanılmıştır.

Selçuklu sikkelerinde diğer bir yazı da, komşuları olan gayrimüslümlerle birlikte kestirdikleri sikkelerde kullandıkları Latince ve Ermenice yazılardır.(Örnek 17, 26)

Dönemi paylaştıkları komşuları Eyyubiler'de, El-Kamil Muhammed'in Kahire basımlı (1251) dinarın da Muhakkak tarzı yazı ile kestirilmiştir. (Fotoğraf 42)

Taş işçiliğinde, ahşapta, keramikte, el yazmalarında madende hem süsleme açısından hem de işlevleri açısından en mükemmel hale gelmiş olan yazı, Anadolu Selçukluları'nın ana unsurlarından biri durumuna ulaşmıştır. (Fotoğraf 136, 137, 138, 139, 140)

3.10 NESNELİ MOTİFLER

Anadolu Selçukluları'nın Hristiyan komşuları ile birlikte kestirdikleri sikkelerinde, bir yüzünde Hristiyan motifler diğer yüzünde ise, İslami yazılar ve motifler yer alır.(Fotoğraf 1, 18, 23, 26, 29)

Hristiyan sikkelerinde diğer bütün sanat dallarında görülen haç, İsa'yı temsil eden bir monogramdır.(Fotoğraf 106, 107) Selçuklularda görülen bu çift taraflı sikkeler Beylikler dönemlerinde de tedavüldedir. Mengüçükoğulları (Fotoğraf 108), Artukoğulları (Fotoğraf 109) Bizans tarzı sikke kestiren devletlerdendir.

Silahlar

Anadolu Selçuklu sikkelerinde insan, hayvan ve yazı unsurlarının dışın da, çok az sayıda süs unsuru bulunmaktadır. Süvari motifinin yer aldığı konularda mutlaka silahlar da bulunmaktadır. Süvariler ellerinde ok-yay veya alem adı verilen alem-silah taşımaktadır. Sikkelerde işlenen silahlar yalnızca bir işlevsel yönden silah değil, Türk toplumunun adet ve görenekleri açısından da önemli bir yer tutar. Türklerin silaha olan ilgilerinin kökü ilk çağlara kadar da yanır. Zira Türk devletleri daima hareket halinde, olması, fetih politikası, Türk Milli kültürü ile Askeri Kültürünün Ordu-Millet uyumu bunu meydana getirmek tedir. Türk geleneklerinde kutsal bir yeri olan silah, insanın ayrılmaz bir parçasıdır. Silah "At, avrat, pusad verilmez, terkedilmez", (56) sözünde de görüldüğü gibi insanla birlikte nitelendirilmek tedir.

Ferdin yaşadığı ortamı güvenli kılan silahlar, ok, mızrak, balta, bıçak ve diğer silahlar olarak karşımıza çıkar. İslamiyetten önce de Türklerde silahın bir sanat halinde kullanıldığını gösteren pek çok belge mevcuttur. Orta Asya Karayūs ve Sūliek'te kaya üzerlerine çizilmiş resimlerde sūvariler ve okçular resmedilmiştir.(57) (Çizim 69, 70)

Altaylarda, II. Pazırık kurganından çıkarılmış malzemelerin içinde kalkan, yay resimleri bulunmuştur. Eski Türklerde yemin törenlerinde ise, yeminler silahlar üzerine yapılırdı. Bu silahlar, ok-yay, hançer, kılıç ve diğer silahlardı.(58)

Ok-Yay

Sikkelerimizin içinde (Örnek 33) bulunan IV. Kılıç Arslan'a ait altın sikkede, yonca motifi formu içinde görülen sūvari, yani Suttan, elinde ok ve yayını tutmaktadır.

Türkçe bir kelime olan ok, 7 ile 10 mm. çapında olup, önceleri kamıştan, daha sonraları da daha dayanıklı olan çam, gürgen, kayın ağaçlarından yapılmış, ucunda "Temren" adı verilen paralayıcı kısmı bulunan bir alettir. Temren fildişi veya demirden yapılmaktadır.(59) Oku bulunduğu yerden fırlatmaya yarayan arapça "Kavs" adı verilen, iki ucu kirişle bağlı yay şeklinde ağaç da yay adını alır. Eski çağlardan beri kullanılan ok-yay 16.

Yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş, etkinliği ve taşınması çok kolay olan bir silahtır. Anadolu Selçuklu sanatlarında kullanılan (Fotoğraf 68) taşta ve madende (Çizim 71) işlenmiş bir motiftir.

Ayrıca bugün dünyada mevcut Türk Topluluklarında oymak ve obalar da , yerleştikleri mahallerde, silah adlarına çok sık rastlanmaktadır. Altay Türklerinde Ağır, Ağırbaş Ak Oymaklarında, Çin Türklerinin Devletşah, İran Türklerinde Kaçır, Kazan Türklerinde Kızılayak, Kökim, Koyunlu oymakların da Ok adını taşıyan obalar, Balkan Türklerinde Baltalı, Suriye Türklerinde Ok ve Oktamgalı oymakları bulunmaktadır. Silahlarının adını oymak ve tamgalarına alma geleneği Oğuz destanlarına kadar dayanmaktadır. Bugün Anadolu 'da Kılıçlı, Oklu, Hançerli gibi mahalle adlarına rastlanmaktadır.(60)

Alem-Silah

Anadolu Selçuklularının sikkelerinde, ok-yayın dışında, diğer bir silah türü daha bulunmaktadır. Bunlar değişik biçimlerde alemlerdir. Alem sözcüğü Arapçada, yol gösteren, bayrak, işaret anlamına gelmektedir. Silah-alemler mızrağın değiştirilmiş şeklidir.(61)

Alemler silah olarak görev yaptıkları gibi, birlik ve beraberliğin simgesi olarak, liderlerin etrafında toplanılması özellikleri dolayısıyla da, manevi güç ve mukkaddes sayılırlar. Anadolu Selçuklu sikkelerinde tespit edebildiğimiz alemler, düz (Fotoğraf 141), üç çatallı (Örnek 11, 12, 13, 14, 15) ve lale (Örnek 18, 23, 26, 29) biçimlidir.(Çizim 72) Düz olanlar (Örnek,3, 4, 6, 7, 8, 9, 10), bir baş yani temren, bir de gövde yani saptan meydana gelir. Ahşap veya demir sapa takılan temrenler, kişilere göre ya altından veya kaplama altından ya da demirden olurlar. Mızrak gibi olan temrenlerin gövde ile birleştikleri yere bayrak asılması Türk tarihinde, kökü eskilere dayanan bir gelenektir. Alemler mızrak türünde bir tür silahtır.

Sikkelerde görülen üç çatalı alemler de, oldukça sık kullanılan bir motiftir. Lale biçimli alemlerde sikkelerde görülmesine rağmen Selçuklu sanatlarında tespit edilmemiştir.

Alemlerin birlik ve beraberliğin simgesi olması, manevi güç ve kutsal sayılması vasıfları nedeniyle, sikkeyi kestiren hükümdarı veya sultanı temsil ettiğini, yalnızca avlanma fonksiyonu olarak kullanılmadığını da ortaya koymaktadır.

Alemlerin dışında süvarili sikkelerde, yıpranma nedeniyle tespit edilemeyen silahlar da bulunmaktadır. Ancak uzun bir sopa gibi görülen bu motifler hakkında yorum yapamamaktayız.(Örnek 7, 8, 10, 17)

Alem tarzı silahlara Romalılar ve Bizanslılarda da rastlıyoruz. Onlar da bu tarz alemler, Mars ve Minerva'nın sembolü olmuştur.(62) (Fotoğraf 142) Bizansla müşterek kesilen (Örnek 1) sikkede I. Alexios'un elinde labarum tutmaktadır ki bu da Bizans Sanatında İsa'nın monogramı bulunan bir sancak alemi olarak betimlenir.

Yusuf Has Hacib, XI. Yüzyılda yazmış olduğu Kutadgu Bilig'te iyi bir komutanın niteliklerini, az asker ile çok silah olarak tarif ederken, Kaşgarlı Mahmut Divan-u Lügat't -Türk (1072) eserinde "Silah hazırlansa tay bulunur, silah unutulsa tutsak olunur" tabiriyle de, silahın Türkler için nedenli önemli olduğunu gözler önüne serer.(63)

3.11. KARIŞIK MOTİFLER

Anadolu Selçuklu sikkelerinin figürlü olan örneklerinde, konular tek motif olarak seçilmemiştir. Yazı ile birlikte, insan biçimleri, hayvan biçimleri, bitkisel motifler konunun içinde birlikte yer almaktadır. Yazılı sikkelerde bile hemen hemen hepsinde yıldız ve bitkisel motifler bulunmaktadır. Bunlar ya yazıları ayırıcı görevi görmekte ya da süsleme unsuru olarak kullanılmaktadırlar.

Örnek olarak aldığımız kırkbir adet sikkenin 39 tanesinde karışık motifler vardır. Yalnızca iki adet sikke yazı motifli olarak tek bir konu olarak ke silmiştir. Sikkelerdeki karışık motiflerde hayvan ve insan figürleri, silahlar, yıldızlar birlikte kullanılarak son derecede güzel kompozisyonlar yaratılmıştır.

Sikkelerdeki konular içinde hem hakimiyeti simgeleyen motifler, hem de günlük hayattan alınan sahneler bulunmaktadır. Avlanan hükümdar tasvi riyle birlikte melek figürleri, yıldızlar, hep beraber verilmektedir.

Anadolu'da 12. ve 13. Yüzyıllarda eser vermiş otuzun üzerinde sanatçı tespit edilmesine rağmen, sikkelere imza konulmamış olmasından dolayı bu resimleri kimlerin yaptığı bilinmemektedir. Ancak paralellik yaşadığı diğer sanat dallarının ustalarının bu kompozisyonları yarattığı düşünülebilir.

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devletinin kuruluşundan, sona erişine kadar geçen sürede, kazılarda bulunan ve teşhire sunulan sikkelere göre, Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah'ın, I. Kılıç Arslan'ın ve Şehinşah'ın sikkelerine rastlanmamıştır. Ancak, Osman Turan, Şehinşah adına hutbe okutturulup, sikke bastırıldığını söylemektedir. Ancak yazılı kaynaklarda henüz bir belge bulunamamıştır.

Anadolu Selçuklularına ait ilk sikke I. Mesud'a aittir. İlk dönem sikkeleri olarak nitelendirdiğimiz bu sikkeler, Bizansla müşterek kestirilen sikkelerdir. İlk dinar ve dirhem sikkeler, II. Kılıç Arslan döneminde kestirilmiştir. Sikke kestiren Selçuklu Sultanları, I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alaeddin Keykubad, (Müşterek) III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Cimri, II. Sultan Mesud ve III. Alaeddin Keykubad'dır.

Ayrıca II. Kılıç Arslan'ın oğulları olan, Melikşah, Kayserşah, Tuğrul Şah, Süleyman Şahlar da melik olarak sikke kestirmişlerdir.

Anadolu Selçuklularının döneminde, Anadolu Doğu ile Batı arasında ticari ve kültürel faaliyetlerin en yoğun yaşandığı bir merkez durumuna gelmiştir. Milletler arası pazarlar kurulmuş, ticaret en üst seviyelere çıkmıştır. Özellikle de Alaeddin Keykubad dönemi, refah seviyesinin en üst düzeylere çıkması, para sirkülasyonunu da artırmış, bu da darphanelerin çoğalmasına neden olmuştur. Anadolu Selçuklularında 22'si mahal, 23 yerel olarak toplam 45 darphane faaliyete geçmiştir. Ticaret yolları üzerinde madenlere yakın yerlerde, liman ticareti sebebiyle liman şehirlerinde, komşuları gayrimüslimlerle müşterek sikkeler için, Kikya'da, Sis'te diğer Müslüman devletlerle birlikte, Cizre, Musul, Şam, Halep'te darphaneler devreye girmiştir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde üç cins maden görülmektedir. Bunlar; bakır (Fels), gümüş (Dirhem), Altın (Dinar) dır.

İlk dönem sikkeleri, bakır kestirilmiş, refah seviyesi artıkça gümüş ve altın kullanılmıştır. İlk dönem sikkeleriyle, refah seviyesinin arttığı dönemler deki sikkelerin ayarlarında da artış görülmüştür. Ancak kazılarda fazla altın sikkeler bulunmamıştır. Sebebi altın sikkelerin az kestirilmiş olmasından kaynaklanmadığı, Moğol istilası sırasında bütün altın malzemeler ile birlikte, altın sikkelerinde götürülmüş olmasındandır. İlk dönemlerde çok sayıda kestirilen bakır sikkeler, II. Alaeddin döneminden itibaren hemen hemen hiç kestirilmemiştir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinin boyutları 23 mm.-28 mm. arasında değişmektedir, ağırlıkları ise ortalama 3-4 gr. dır. Ancak bakır olarak Süleyman Şah ile Kayser Şahın sikkeleri, altın olarak da Cimri'nin sikkeleri 7 gramın üzerinde bastırılmıştır. Hatta Cimri'nin sikkeleri için çift Dinar ta biri kullanılmıştır.

Sikkeler, devletin kontrolü altındaki darphanelerde dövme tekniği ile kestirilmiştir. Dövme tekniğinde bütün işlemler el ile yapılmıştır. Bu durum XVII. Yüzyılda Avrupa'da darp makinesinin icadına kadar devam etmiştir.

Sikkelerin kestirilmesinde ikinci bir usul de dökme tekniği olmasına rağmen, bu teknik çok az olmak üzere, Roma'da ve Çin'de büyük boydaki sikkeler için uygulanmıştır. Darp tekniği M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır.

Sikkelerin üzerlerine basılan yazı ve süsleme biçimi en önemli özelliklerinden birini oluşturur. Diğer bazı sanat dallarında olduğu gibi, resmeden sanatkarın, sikkelere imzasını koymaması yüzünden bunların kimin tarafından tasarlandığı, hangi sanat atölyelerinde üretildiği, hakkında bilgi sahibi, o

lamıyoruz. Sikkelerde gözlenen kompozisyon formları daire, kare, gül yaprağı, yıldız, yonca şekillerinden oluşturulmuştur. Başka sanat dallarındaki süsleme özellikleri, sikkelerde de devam etmektedir. Umumiyetle 13. Yüzyıl örneklerinde, diğer devletlerin de sikkelerinde zaman zaman gözlenen figürlü süslemeler vardır. Selçuklularda ve Artuklularda figür çokça kullanılmıştır. Kompozisyonlar, yani sikkenin figürünün veya yazısının yer aldığı kompozisyon biçimleri, tek daire, iki veya üçlü daire olabildiği gibi, inci dizisi şeklinde yan yana o turtulmuş dairelerden meydana gelen, bir bordürden meydana gelmektedir. Böylece ya açık ya kapalı kompozisyon biçimlerinin çeşitlemeleri uygulanmıştır. Bordürle kuşatılmayan örneklerde açık, bordürle kuşatılan örneklerde kapalı kompozisyonlara yönelik fark edilmektedir. İnci dizisi bordürler ve düz daireler en yaygın biçimlerdir. Az sayıda olmakla birlikte kare, yıldız, altı dilimli gül yaprağı ve yonca biçimleri de sikkelerde kompozisyon formu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler, diğerlerinden formlarındaki plastik özelliklerle ayırt edilmektedir.

Selçukluların her sanat dalında çokça kullandıkları hayvan, fantastik figürler ve bitkisel motifler sikkelerde aynen karşımıza çıkmaktadır.

Bizans ve diğer gayrimüslim komşuları ile kestirdikleri sikkelerde, Büst biçimin de veya elinde küre ve asa tutan imparator resimleri ile birlikte, umumiyetle Selçuklu Sultanlarını simgeleyen süvari figürü görülür. İnsan ve hayvan figürlü sikkeler, Alaeddin Keykubad dönemine kadar en fazla işlenen konular arasındadır. Daha sonraları pek fazla işlenmemiştir. Elinde alem-silah veya ok-yay tutan bazen de avlanan bu figürlerde, manevi güç ve mukaddes birliği sembolize eden Sultanın kendisi gösterilmiştir.

Sikkelerin arasında II. Gıyaseddin Keyhusrev'in sikkelerinde, dönemindeki diğer sanat dallarında, arma olarak kullandığı Şir-i Hurşid motifi yer alır. Karısına duyduğu sevgiyi dile getirdiği şeklinde yorumlanan, kendisinin aslan, karısının da onun üzerine doğan güneş simgesi, esasında İslamiyet

'ten önce İran'da da görülür. Ancak hem güneş, hem de aslan Selçuklularda, Şamanizm'de ve Dede Korkut hikayelerinde çeşitli inançlar için kullanılmıştır. Selçuklularda bu motifin görülmesi II. Gıyaseddin dönemindedir. Moğol ve İlhanlı, Artuklu Mısır Eyyubileri'nin sikkelerinde de bu motif biçimi karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde, insan ve hayvan figürlerinden başka melek figürleri de kompozisyonları tamamlayan veya süsleyen mahiyette görülür. Her dinde görülen melek figürü, Selçukluların bütün sanat dallarında kullanılmıştır. Haberci, müjdecî, koruyucu inançlarla, sikkelerde de hükümdarı koruyan, hakimiyetini müjdeleyen bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır.

Sikkelerde bitkisel motifler çok az sayıda süs mahiyetinde yazı aralarında veya tepeliklerde rumî ve palmet şeklinde kullanılmıştır.

Selçuklu sanatında altın çağını yaşayan yıldızlar ise geometrik motifler arasında dikkat çekmektedir. Bunlar, geçmeler biçiminde olmayıp, tek yıldızlar olarak, hem süs hem de yazı aralıklarında ayırıcı özellikte bolca kullanılmıştır. Orta Asya'dan itibaren bütün, İslam sikkelerinde de görülen yıldızlar, Moğol ve İlhanlı sikkeleriyle Artuklulara paralellik gösterir.

Bu yıldızlar, bazen uçları bombeli rozet biçiminde, bazen de uçları çatallı olarak bulunurlar. Şamanizm'de, yıldızlar çok fonksiyonlu olarak düşünüldüğünden hem sevilmiş, hem de inanışları dolayısıyla her sanat dalında olduğu gibi sikkelerde de yer aldığı görülmüştür. Anadolu Selçuklu sikkelerinde çok fazla olmamakla birlikte geometrik figürler de bulunmaktadır. Türkler de, saadet düğümü adı verilen motif ile birbirine geçme halkaların meydana getirdiği düğümler sikke kompozisyonu içinde kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu sanatında görülen her öge, sikkelere de aynen yansımış, aynı mana ve inançlarla sikkelerde bütünlüğü sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Yazı, figürlü veya figürsüz bütün sikkelerde mutlaka bulunur. Yazılarda, sikkeyi bastıran hükümdar, dönemi, devleti, basıldığı yer alır. Bu da önemli bir yazılı vesika niteliği taşımaktadır

Sikkelerde görülen yazı, 10.Yüzyıla kadar Uygurca olup İslamiyet'le birlikte Arapça olarak kullanılmaya başlamıştır. Yazı çeşidi ise Kufi şehrinde kullanıldığı için bu ismi alan köşeli Kufi yazısıdır. Bu yazı çeşidi yakın zamanlara kadar kullanılmıştır. İlk Osmanlı sikkelerinde de kullanılan Kufi, daha sonra dekoratif amaçlı olarak devam etmiştir.

Kufinin dışında, Hicretin 4. yılından itibaren ortaya çıkan Sülüs yazı çeşidi de görülmüştür. Zaman zaman İslam ülkelerinde sülüs yazı çeşidinin farklı biçimleri olan, Mukakkak da kullanılmıştır.

Selçuklu sikkelerinde kullanılan bir yazı çeşidi de, Hristiyan komşuları ile birlikte kestirdikleri sikkelerinde, Ermenice ve Latince yazılardır.

Selçukluların, Hristiyan komşuları ile birlikte kestirdikleri sikkelerde yer alan haç, İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize etmesi sebebiyle Hristiyanlarda hemen hemen her sanat dalında görülmektedir.

Selçukluların Hristiyan komşuları ile birlikte kestirdikleri ve ortak kullandıkları bu nitelikteki sikkeler, Ortaçağ'da karşılıklı geçen parayı ortaya koyması açısından ilginçtir ve günümüzün Euro sistemini çağrıştırmaktadır.

Sikkelerde, süvarilerin elinde av silahları bulunmaktadır ki, bunlar da, ok-yay veya alem-silahlardır. Ok-Yay ile görülen tek örnek IV. Kılıç Arslan'a aittir.

Alemler de, düz, üç çatalı ve lale biçimli olmak üzere üç tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Sikkelerde resmedilen hükümdar mutlaka silahıyla gösterilmek zorundadır. Zira Türklerde silah, yani alem-silahlar, manevi gücü, birlik beraberliği sembolize etmeleri bakımından avlanmanın dışında sembolik bir önem de kazanmaktadır. Yemin törenleri dahi silah üzerine yapılmaktadır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde, görülen figürler ister insan ister hayvan veya bitki ve de diğer motifler olsun, dönemin diğer sanat dallarında görülen öğelerin bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Yani 13. Yüzyılın tipik bir süsleme parçasıdır. Ustalarını ve sanatçıları bilemediğimiz Selçuklu ekolünün sanatçıları, taşta, mimaride, çinide, ahşapta ve hatta teks tilde işledikleri konuları sikkelerde de devam ettirmişlerdir. Bu atölyelerin repertuarları çok zengin süsleme içermektedir. Her sanat dalı bol figürlüdür. Orta Asya kökenli hayvan figürleri, Türklerle taşınmış, Gazne, Eyyubi, İran, Selçuk, İlhanlı, Moğol devri, sanatlarında, el sanatlarında inançların yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde görülen öğeleri daha iyi anlayabilmek için Ortaçağın inanç ve düşünce sistemini anlamak lazımdır. Bu dönemlerde meydana gelen el yazması kitaplarda, minyatürlerde, yazılı kaynaklarda, astrolojik konuların, sihirlerin, büyülerin, nazarların, burçların, gezegenlerin, manevi duyguların bütün sanat dallarına damgalarını vurduklarını izleriz. Eski çağlardan beri gelen astrolojik konulara ilgi, Anadolu Selçuklular döneminde maddi dünyaya hakimiyetin üstünde, kainatın ahengini yakalama en üst düzeyine ulaşmıştır.

Eski çağlardan beri insanların yoğun ilgi odağı olan hayvan ve insan figürü, astrolojik burçlar ve gezegenler, 12. yüzyıldan itibaren Selçuklularda, Artuklularda ve diğer medeniyetlerde, her türlü malzemede kullanılmıştır. Babillerde başlayan bu ilgi, Yunan, Roma, Mısır, Hint ve Çinlilerin ana

konularından birini oluşturmuştur. Ortaçağ bilgilerinin de bu konulara aşırı duyarlılığı sebebiyle de 12. ve 13. yüzyıllardaki el yazmalarında, resimlerde, edebi eserlerde, büyü, astrolojik resimler, melekler, ejderler, mücadele sahneleri, atlılar, hayvanlar, konu olarak bütün eserlere damgalarını vurmuşlardır.

Bu süslemelerde her ne kadar geç Antik ve Bizans etkileri görülse de, Orta Asya'dan gelen Türklerin inanç ve sanatlarını İslami etkileri de alarak Anadolu topraklarında yeni sentezlere ulaşmaları, Avrasya sivilizasyonunun belleklerini taşıyarak Anadolu'da canlandırılmasında, Şamanizm'in tesirlerini bulmak mümkündür. Bu tesirlerin neticesinde de bütün etkileşimleri özümseyen özgün bir resim anlayışı ortaya çıkmıştır.

Nasir-i Khusrevi'nin teskeresinin birinci bölümü, bütün Ortaçağ İslam aleminin, büyü, sihir, astrolojik konularla uğraştığını gösteren resimlerle anlatılmıştır. Keza, El Cezeri'nin Otomato kitabı da bu konuları içeren anlatımlarla doludur.

Her devletin sanat dallarından birisini oluşturan sikkeleri de, bütün bu tesirleri, değişik öyküleri aynı anlamda taşımaktadır.

NOTLAR

1. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeleri Kataloğu, Cilt 1., İstanbul, 1970, XXXIII.
2. Nezihi, AYKUT, Cimrinin Sikkeleri, Belleten, Cilt 11., Ankara, 1988, 475.
3. Nezihi, AYKUT, a.g.m., 483.
4. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, a.g.e. L.
5. Nezihi, AYKUT, a.g.m., 481.
6. Nezihi, AYKUT, a.g.m., 482.
7. Nezihi, AYKUT, a.g.m., 482.
8. Nezihi, AYKUT, a.g.m., 482.
9. Tuncay, AYKUT, Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, 29.
10. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, a.g.e. XXXIII.
11. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, a.g.e. LIV.
12. Oğuz, TEKİN, Antik Numizmatik ve Anadolu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992, 22.
13. Şevket, PAMUK, Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, 11.
14. Oğuz, TEKİN, a.g.e. 97.
15. Şevket, PAMUK, a.g.e. 11.
16. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, a.g.e. XXXII.
17. İbrahim ve Cevriye, ARTUK, a.g.e. XXXIII.
18. Oğuz, TEKİN, a.g.e. 26.
19. Fuat, TEKÇE, Pazırık, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, 96.
20. Fuat, TEKÇE, a.g.e. 97.
21. Fuat, TEKÇE, a.g.e. 96.
22. Nusret, ÇAM, Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız, Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, 208.

23. Nusret, ÇAM, a.g.m. 208.
24. Nusret, ÇAM, a.g.m. 210.
25. Nusret, ÇAM, a.g.m. 211.
26. Özden, SÜSLÜ, Tasvirlerine Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1989, 182.
27. Nejat, DİYARBEKİRLİ, Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1972, 38.
28. Nejat, DİYARBEKİRLİ, a.g.e. 38.
29. Bahaddin, ÖGEL, Türk Mitolojisi, Cilt 11, Ankara, 1993, 271.
30. Osman, TURAN, a.g.e. 29.
31. Yaşar, ÇORUHLU, Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi, Türk Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1985, 162.
32. Yaşar, ÇORUHLU, a.g.m. 185.
33. Behzat, BUTAK, XI., XII., XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları, İstanbul, 1947, 134.
34. Metin, AND, Minyatürlerde Osmanlı-İslam Mitologyası, Akbank, İstanbul, 1998, 345.
35. Gönül, ÖNEY, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme El Sanatları, İş Bankası Yayını, Ankara, 1975, 39.
36. Gönül, ÖNEY, a.g.e. 39.
37. Behzat, BUTAK, a.g.e. 136.
38. Selçuk, MÜLAYİM, Değişimin Tanıkları, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 1999, 142.
39. Özden, SÜSLÜ, Bir Taş Üzerine Düşünceler, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, İzmir, 1884, 177.
40. William, SPENGLER, Figural Bronze Coins And Their Iconography, USA, 1992, 28.
41. Selçuk, MÜLAYİM, a.g.e. 69.
42. Selçuk, MÜLAYİM, a.g.e. 169.

43. Alev, KURU, Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme, Belleten, 230, Ankara, 1997, 39.
44. Yıldız, DEMİRİZ, Osmanlı Mimarisinde Süsleme, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1979, 27.
45. Alev, KURU, a.g.m. 39.
46. Bahaddin, ÖGEL, a.g.e. 205.
47. Selçuk, MÜLAYİM, Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Ankara, 1982, 11.
48. A. Hulusi, KÖKER, Gevher Nesibe Şifahanesi'ndeki Türk Tıp Amblemi Yılanlar ve Sağlık, Kayseri, 1991, 60.
49. Selçuk, MÜLAYİM, a.g.e. Değişimin Tanıkları, 172.
50. Selçuk, MÜLAYİM, a.g.e. Geometrik Süslemeler, 11.
51. Semra, ÖGEL, Anadolu Selçuklularının Taş Tenziyatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, 153.
52. Selçuk, MÜLAYİM, a.g.e. Değişimin Tanıkları, 173.
53. Cenap, YAZANSOY, Sabancı Hat Koleksiyonu, Akbank, İstanbul, 1985, 10.
54. Cenap, YAZANSOY, a.g.e. 10.
55. Cenap, YAZANSOY, a.g.e. 10.
56. Nejat, ERALP, Türk Toplumunda Silah Kavramı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, 2.
57. Nejat, ERALP, a.g.e. 11.
58. Nejat, ERALP, a.g.e. 12-13.
59. Nejat, ERALP, a.g.e. 80.
60. Nejat, ERALP, a.g.e. 14.
61. Hülya – Turgay, TEZCAN, Türk Sancak Alemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, 4.
62. Erdem, SARGON, Balta Dünyanın En Eski Alet ve Silahı, Sanat Tarihi Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, İstanbul, 1987, 354.
63. Nejat, ERALP, a.g.e. 14.

FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER

Fotoğraf: 42

Fotoğraf: 43

Fotoğraf: 44

Fotoğraf:45

Fotoğraf : 46

Fotoğraf : 47

Fotoğraf : 48

Fotoğraf: 49

Fotoğraf : 50

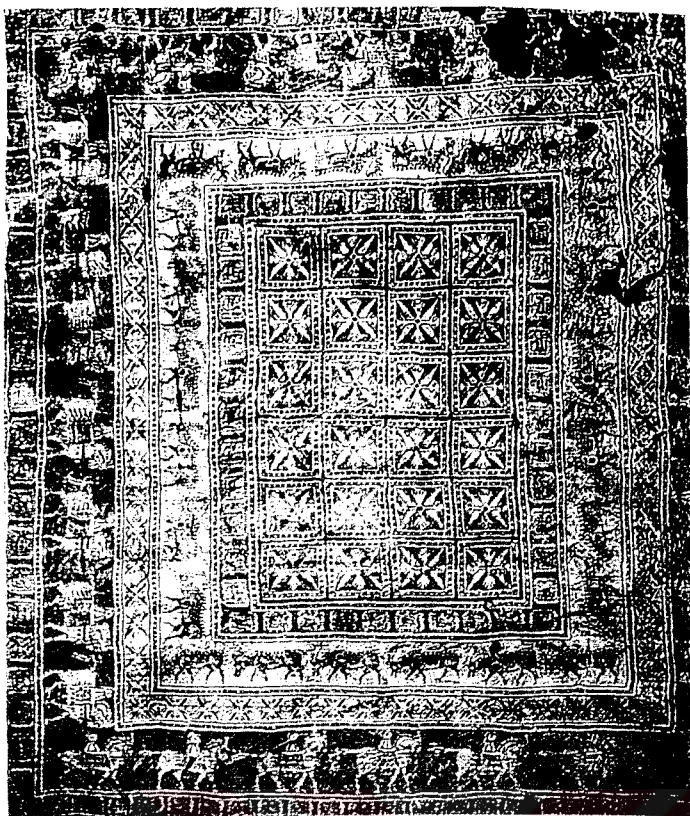
Fotoğraf : 51

Fotoğraf : 52

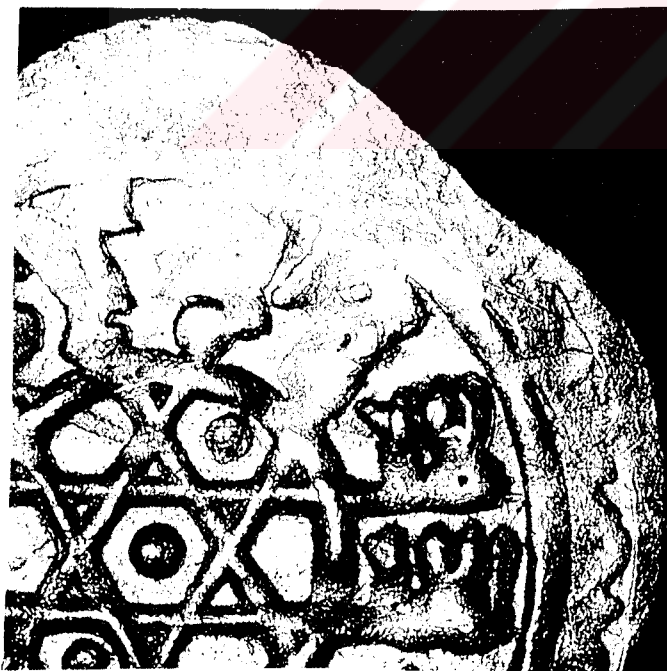
Fotoğraf : 53

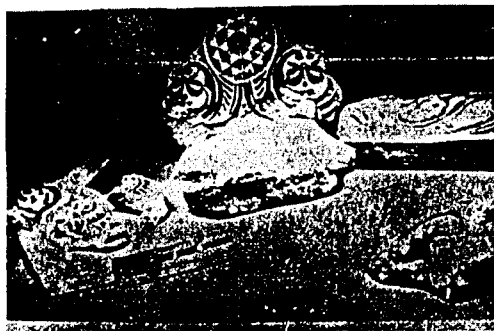
Fotoğraf : 54

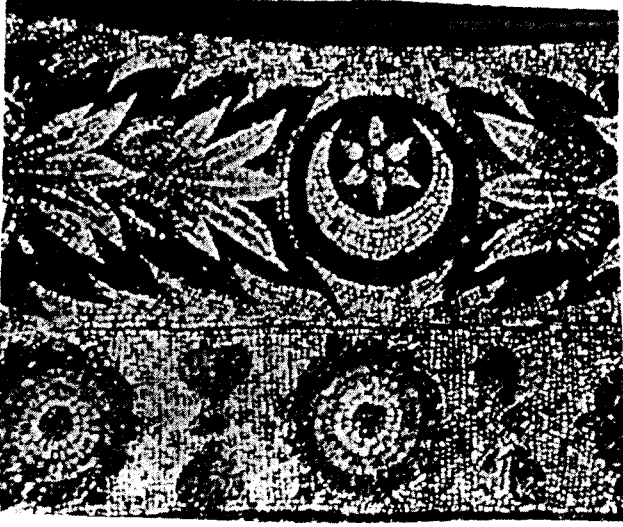
Fotoğraf : 55

Fotoğraf : 56

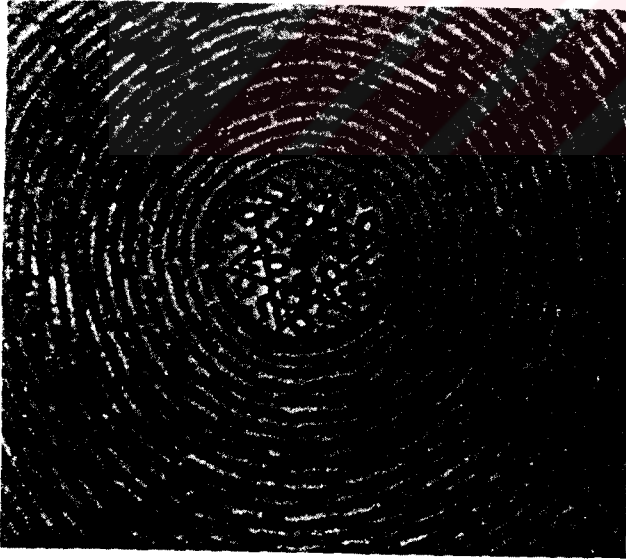
Fotoğraf : 57

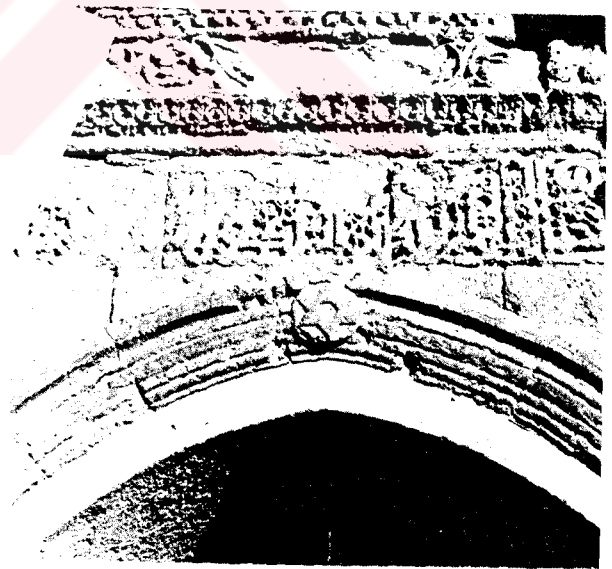
Fotoğraf : 58

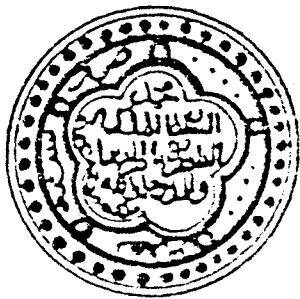
Fotoğraf : 59

Fotoğraf : 60

Fotoğraf : 61

Fotoğraf : 62

Fotoğraf : 63

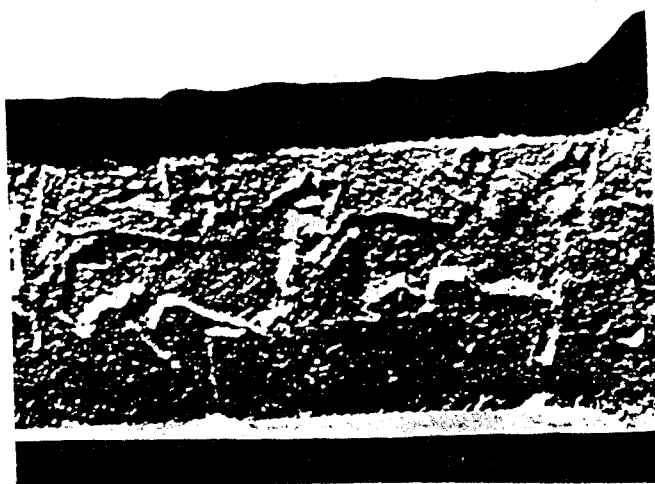
Fotoğraf : 64

Fotoğraf : 65

Fotoğraf : 66

Fotoğraf : 67

Fotoğraf : 68

Fotoğraf : 69

Fotoğraf : 70

Fotoğraf : 71

Fotoğraf : 72

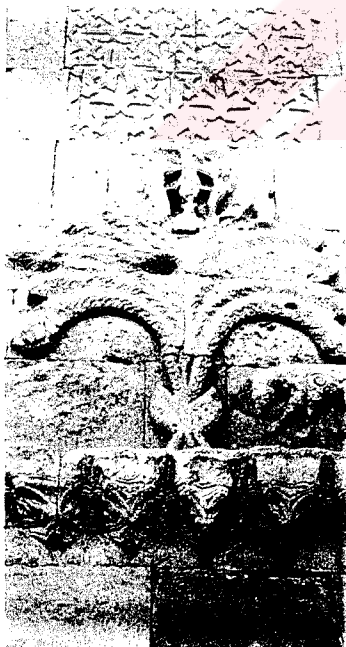
Fotoğraf : 73

Fotoğraf : 74

Fotoğraf : 75

Fotoğraf : 76

Fotoğraf : 77

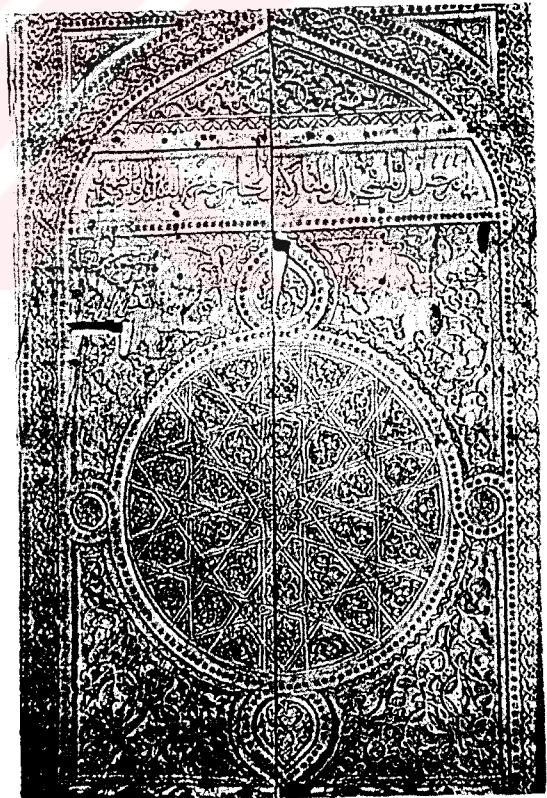
Fotoğraf : 78

Fotoğraf : 79

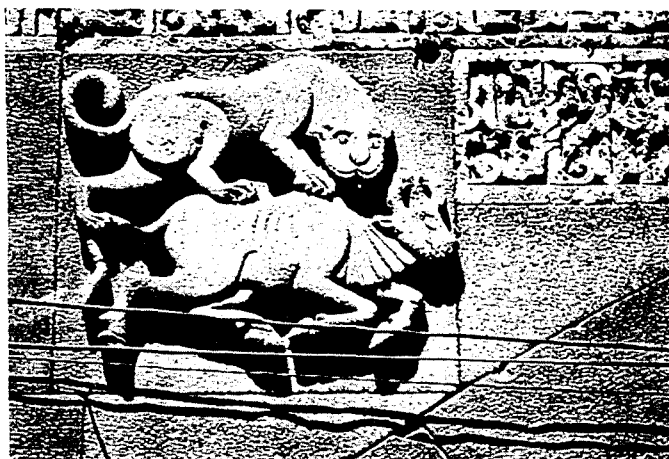
Fotoğraf : 80

Fotoğraf : 81

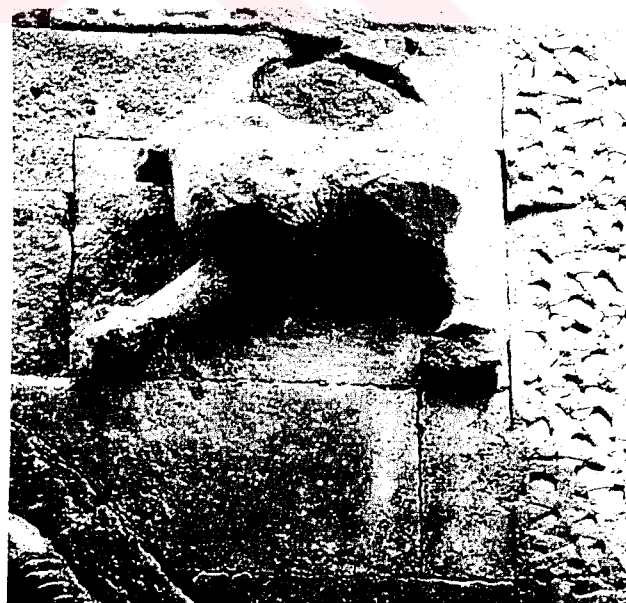
Fotoğraf : 82

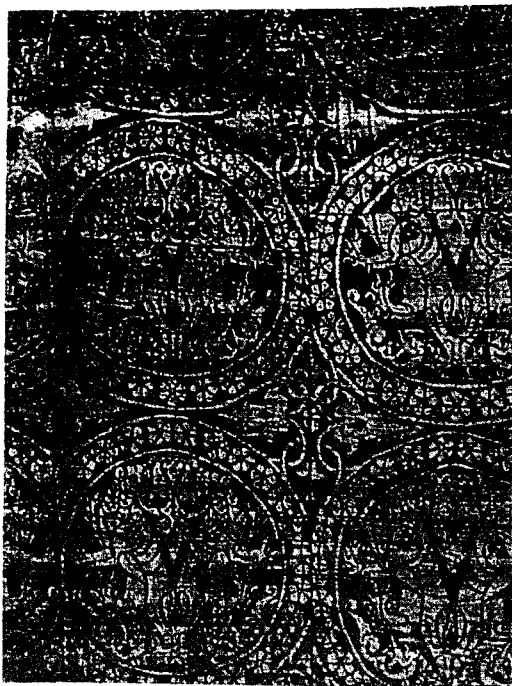
Fotoğraf : 83

Fotoğraf : 84

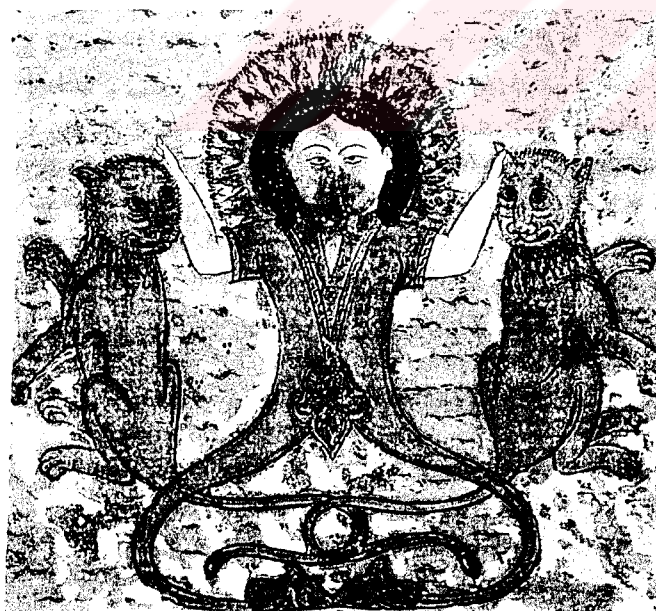
Fotoğraf : 85

Fotoğraf : 86

Fotoğraf : 87

Fotoğraf : 88

Fotoğraf : 89

Fotoğraf : 90

Fotoğraf : 91

Fotoğraf : 92

Fotoğraf : 93

Fotoğraf : 94

Fotoğraf : 95

Fotoğraf : 96

Fotoğraf : 97

Fotoğraf : 98

Fotoğraf : 99

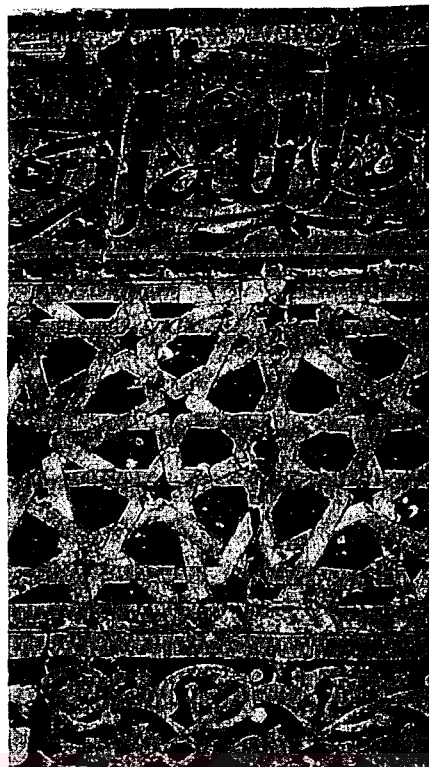
Fotoğraf : 100

Fotoğraf : 101

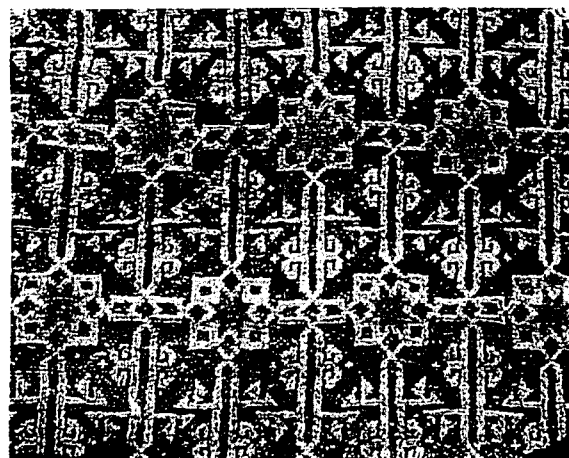
Fotoğraf : 102

Fotoğraf : 103

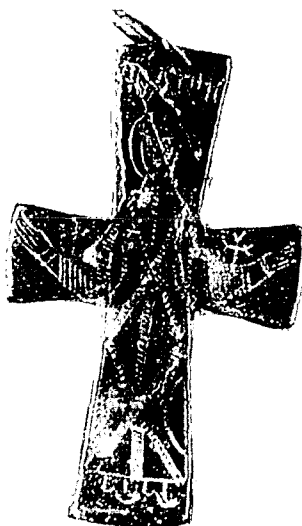
Fotoğraf : 104

Fotoğraf : 105

Fotoğraf : 106

Fotoğraf : 107

Ön

Fotoğraf : 108

Fotoğraf : 109 Arka

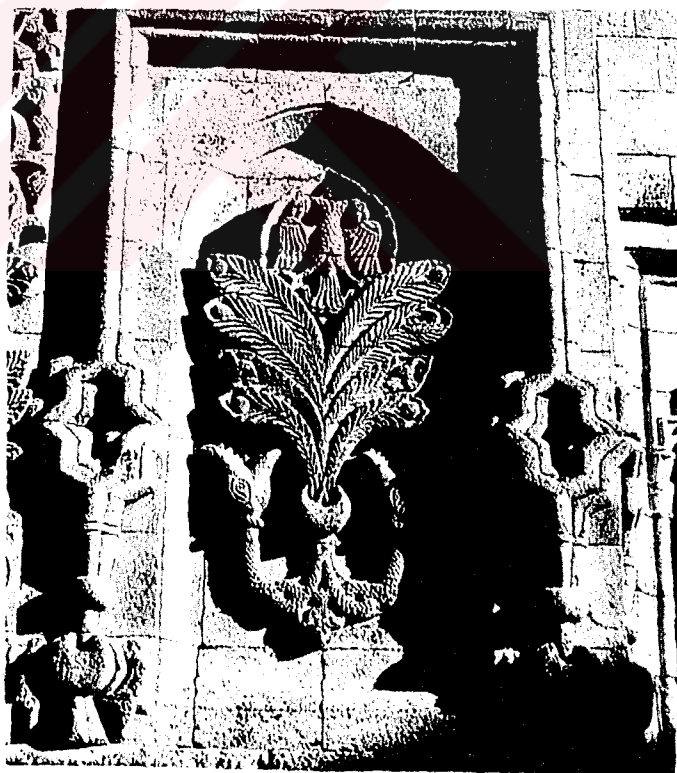
Fotoğraf : 110

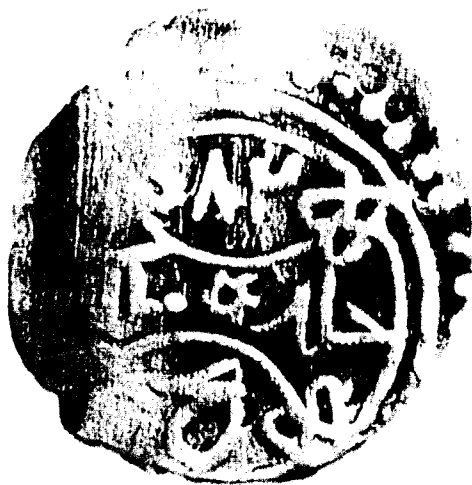
Fotoğraf : 111

Fotoğraf : 112

Fotoğraf : 113

Fotoğraf : 114

Fotoğraf : 115

Fotoğraf : 116

Fotoğraf : 117

Fotograf : 118

Fotograf : 119

Fotograf : 120

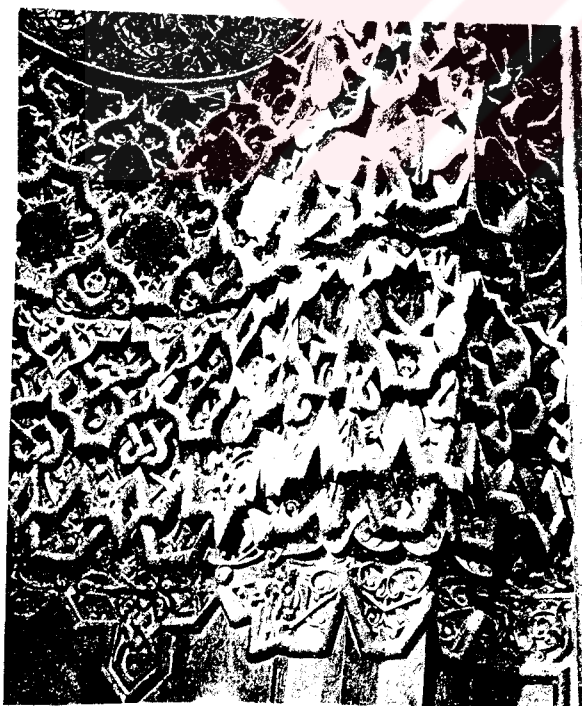
Fotograf : 121

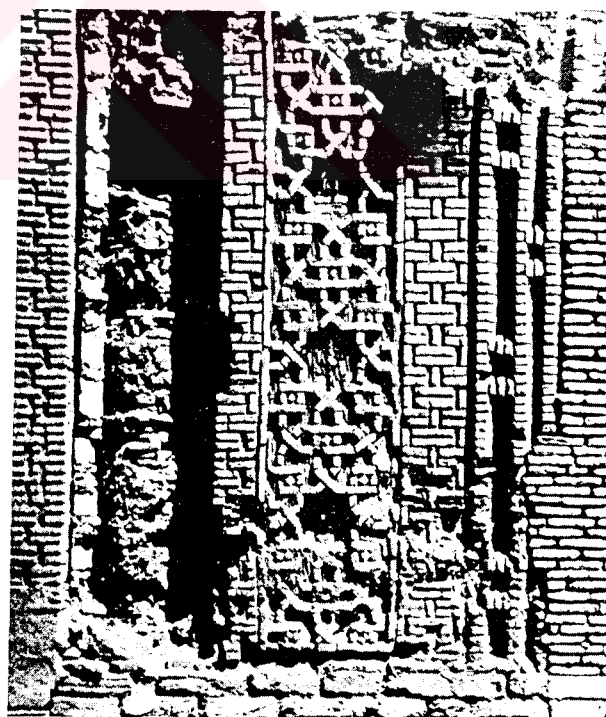
Fotoğraf : 122

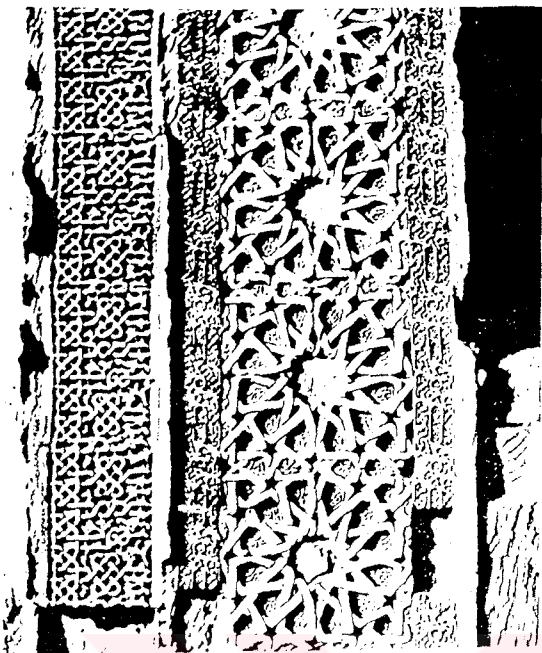
Fotoğraf : 123

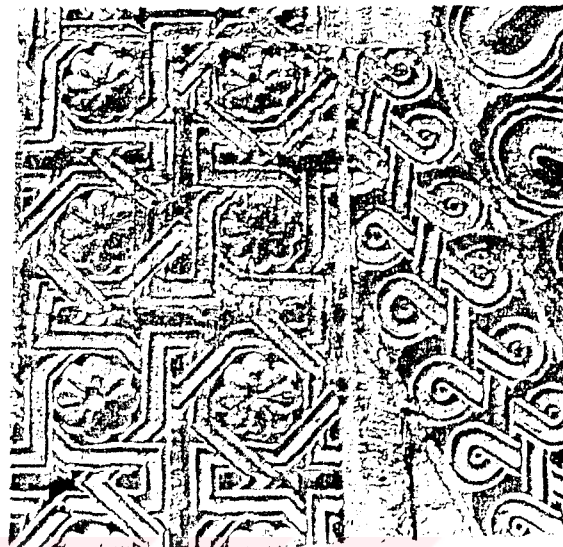
Fotoğraf : 124

Fotoğraf : 125

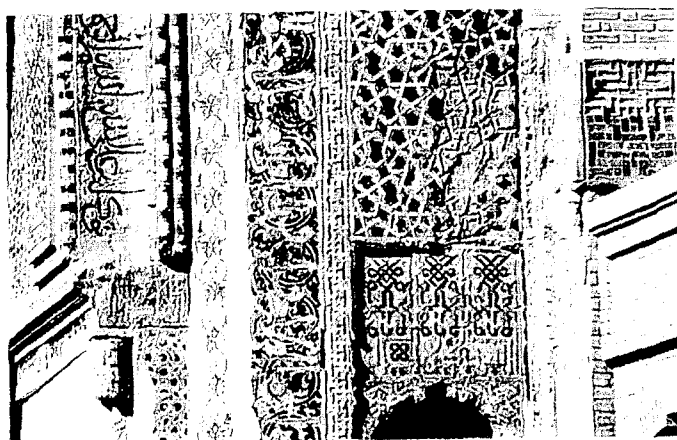
Fotoğraf : 126

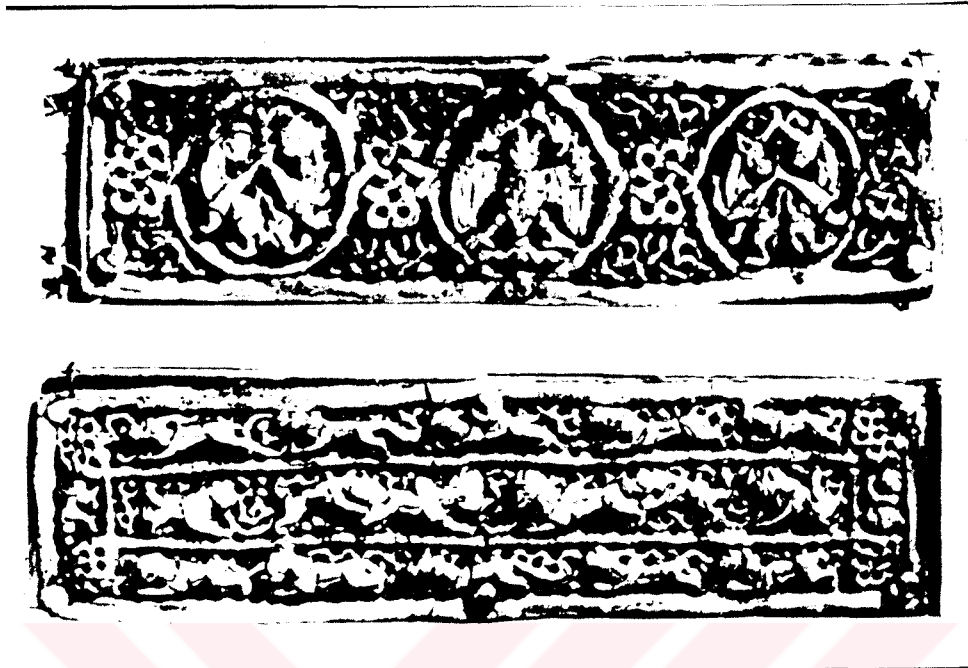
Fotoğraf : 127

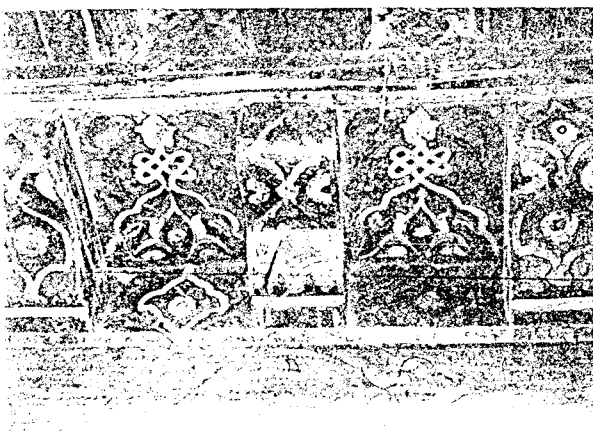
Fotoğraf : 128

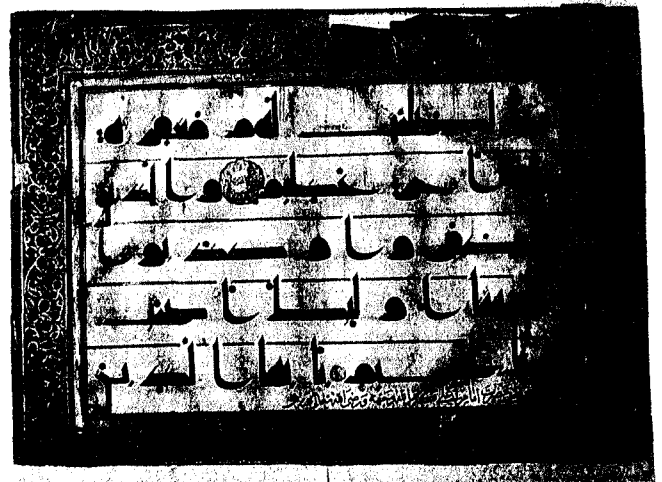
Fotoğraf : 129

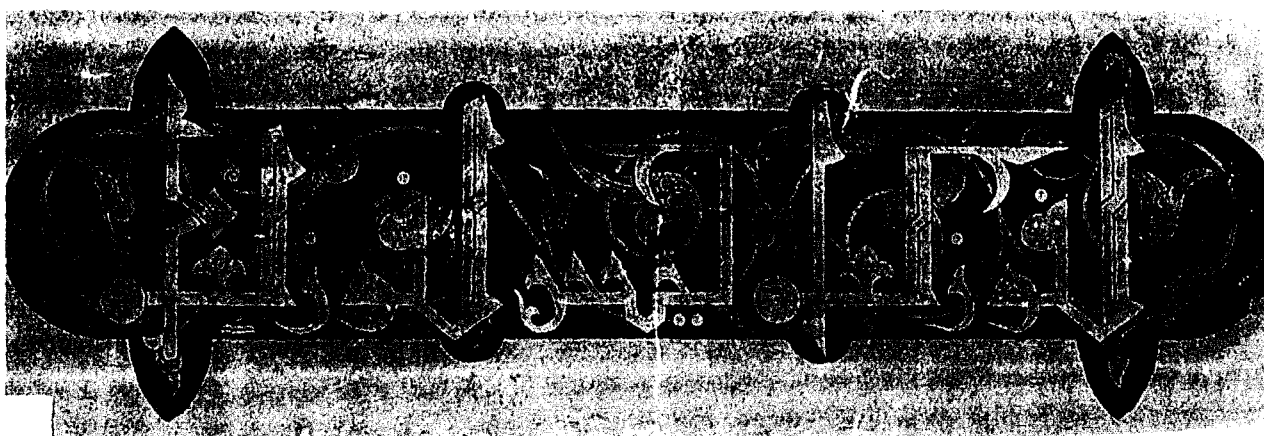
Fotoğraf : 130

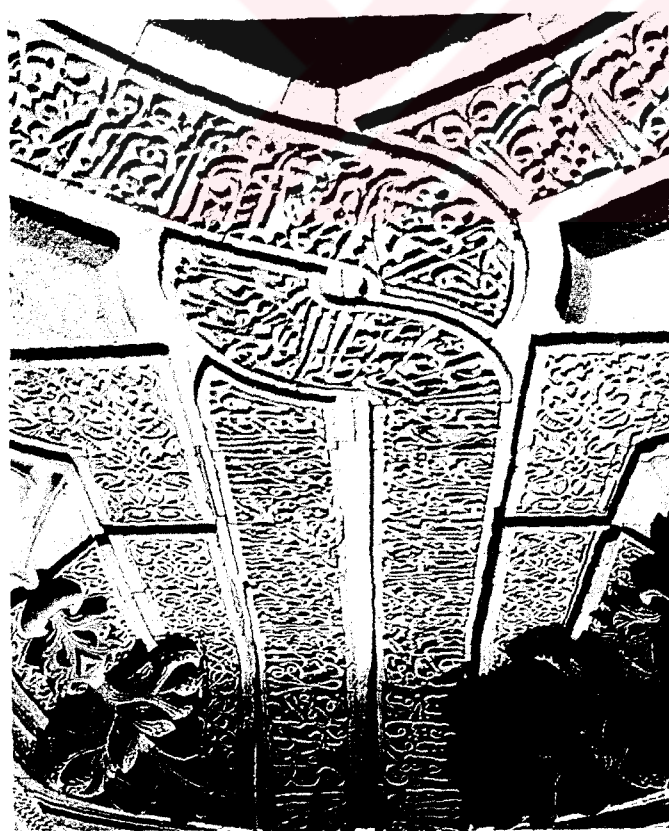
Fotoğraf : 131

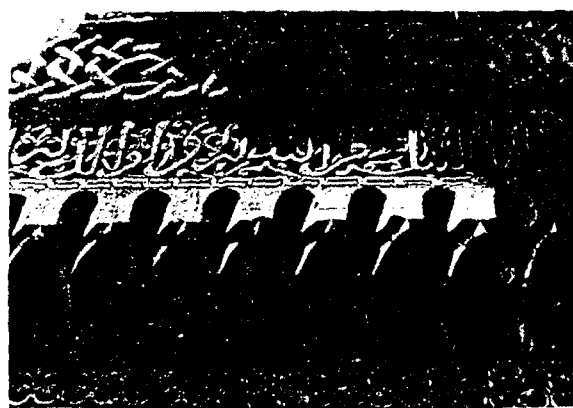
Fotoğraf : 122

Fotograf : 133

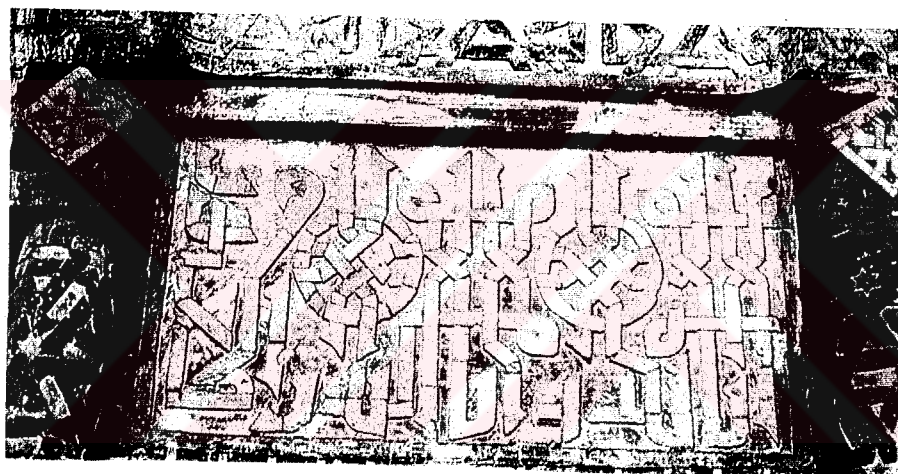
Fotograf : 134

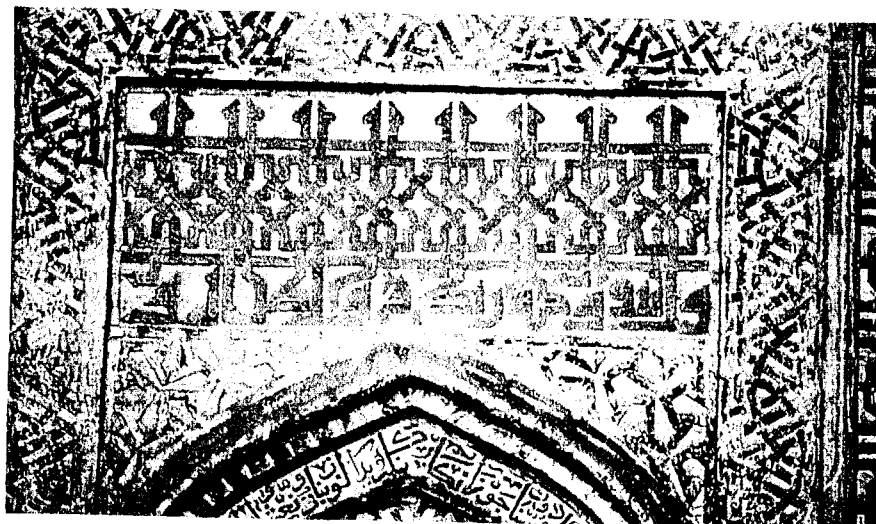
Fotograf : 135

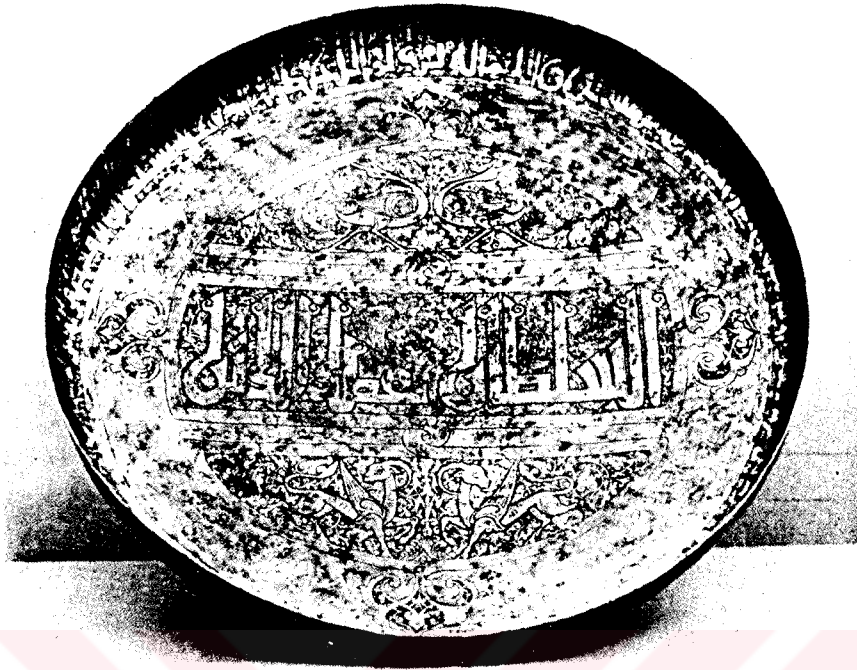
Fotoğraf : 136

Fotoğraf : 137

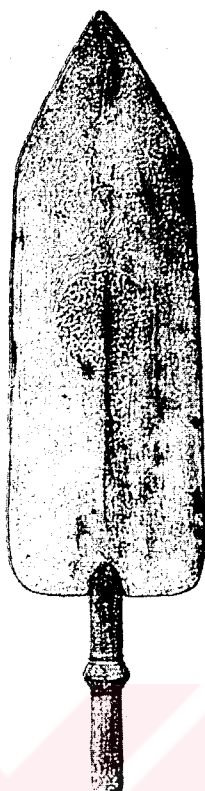
Fotoğraf : 138

Fotoğraf : 139

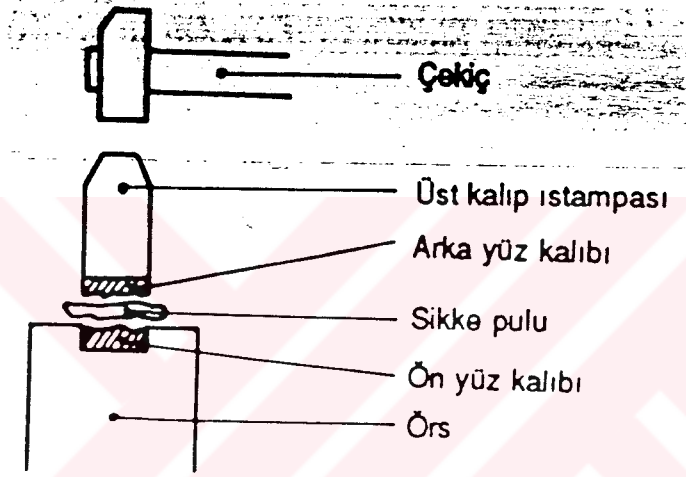
Fotoğraf : 140

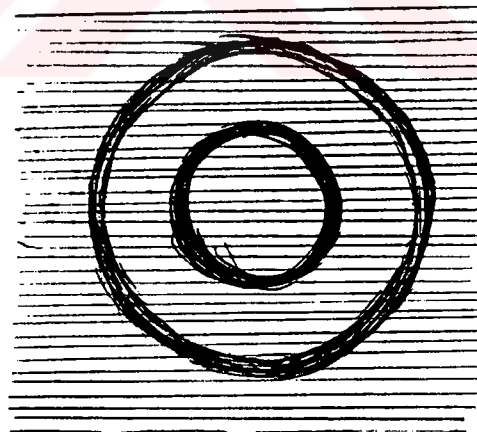
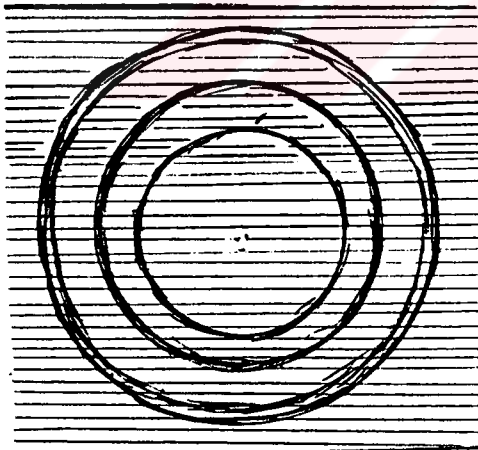
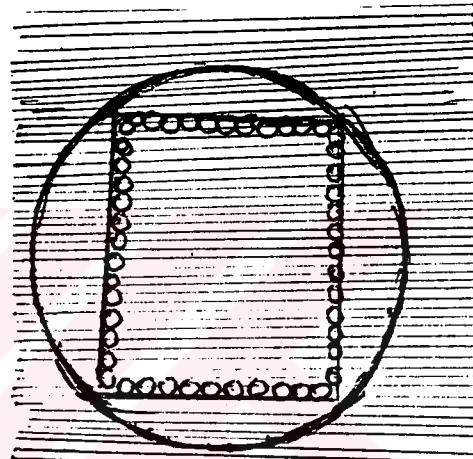
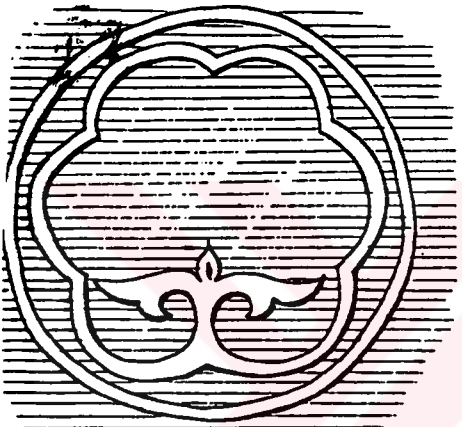
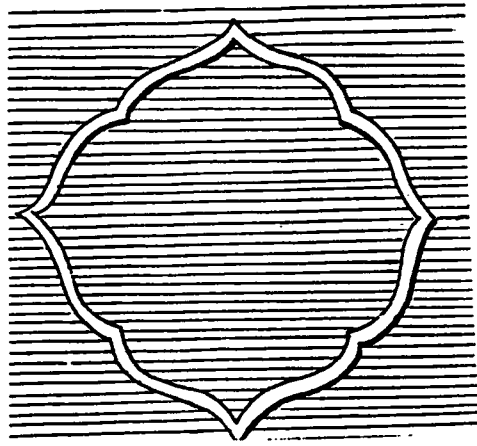
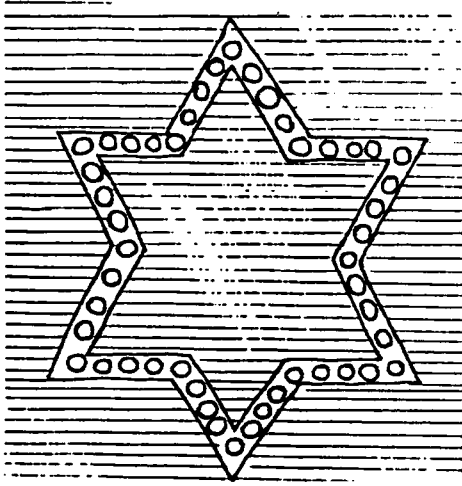
Fotoğraf : 141

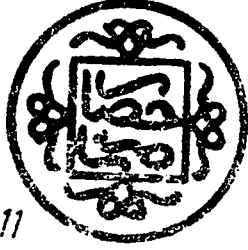
Fotoğraf : 142

Çizim : 42

Çizim:43

11

Çizim: 45

Çizim: 44

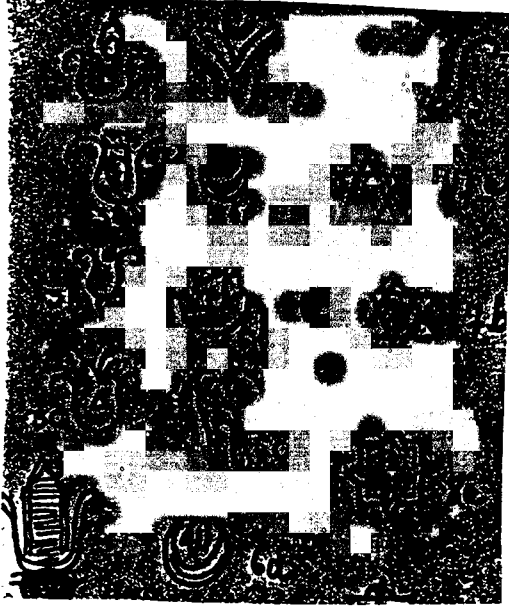

Çizim: 46

6

Çizim: 47

Çizim: 48

Çizim: 49

Çizim: 50

Çizim: 51

Çizim: 52

Çizim: 53

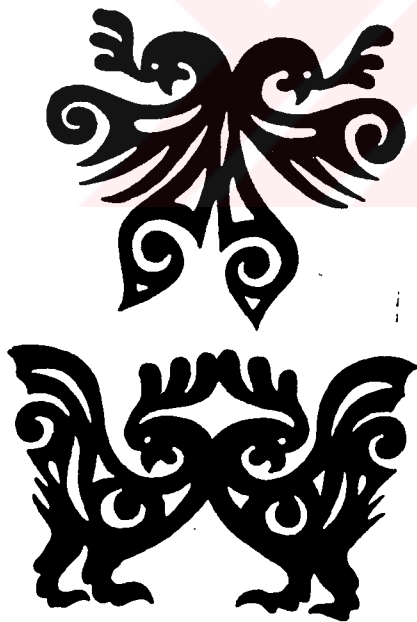
Çizim: 54

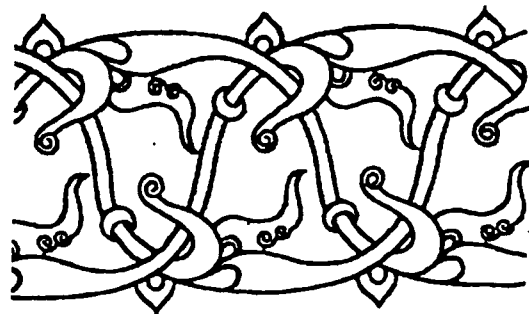
Çizim:55

Çizim: 56

Çizim: 57

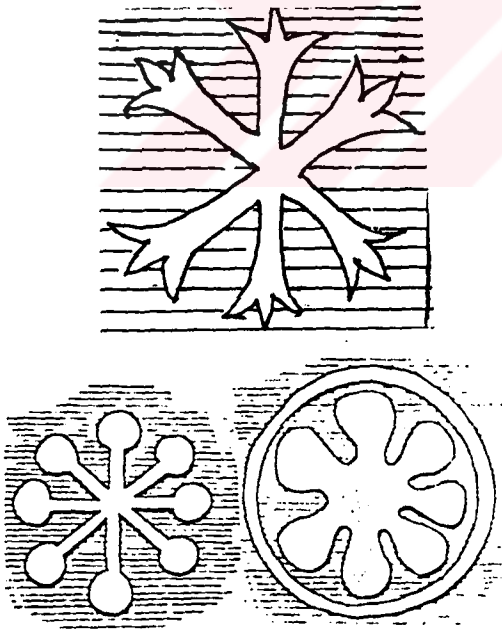

Çizim: 58

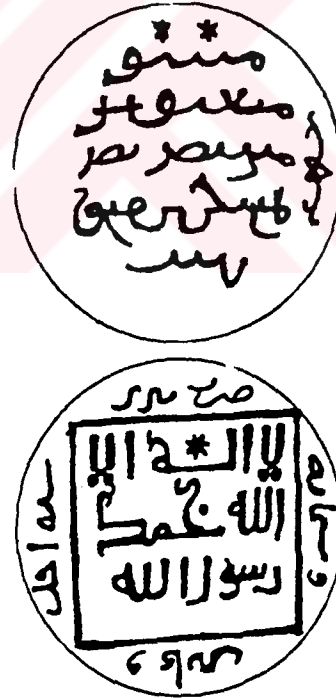

Çizim:59

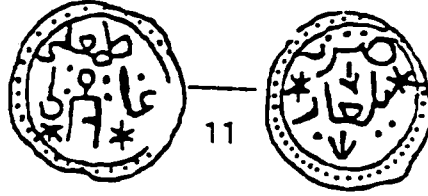
Çizim:60

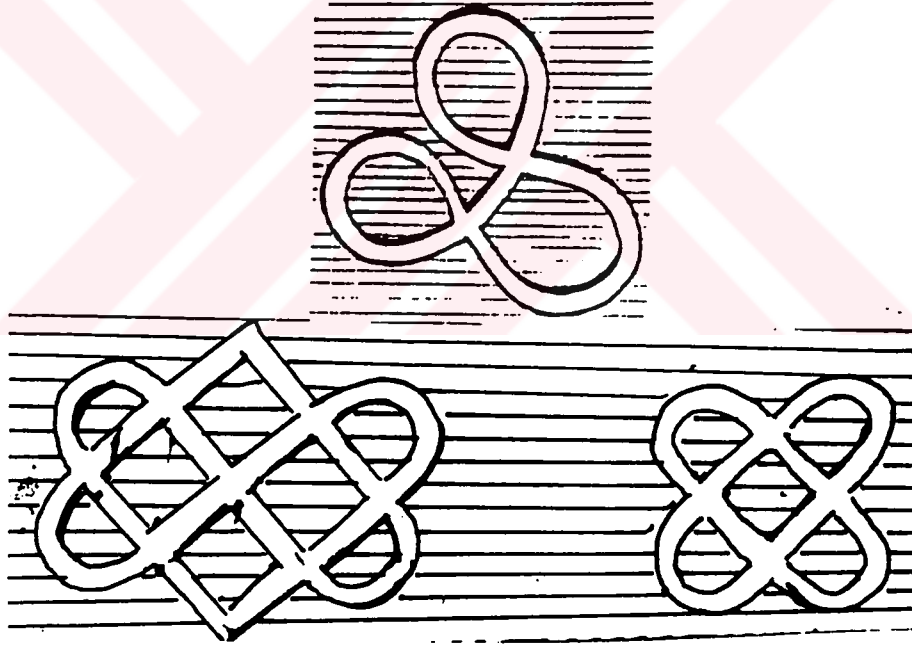
Çizim:61

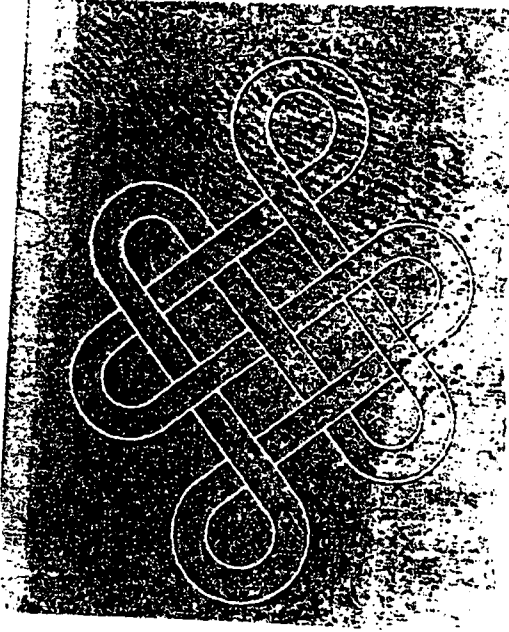
Çizim:62

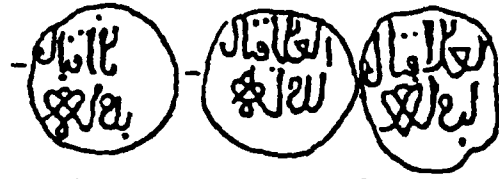
Çizim:63

Çizim:64

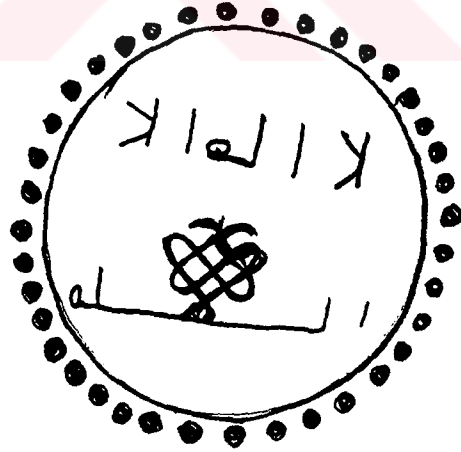
Çizim:65

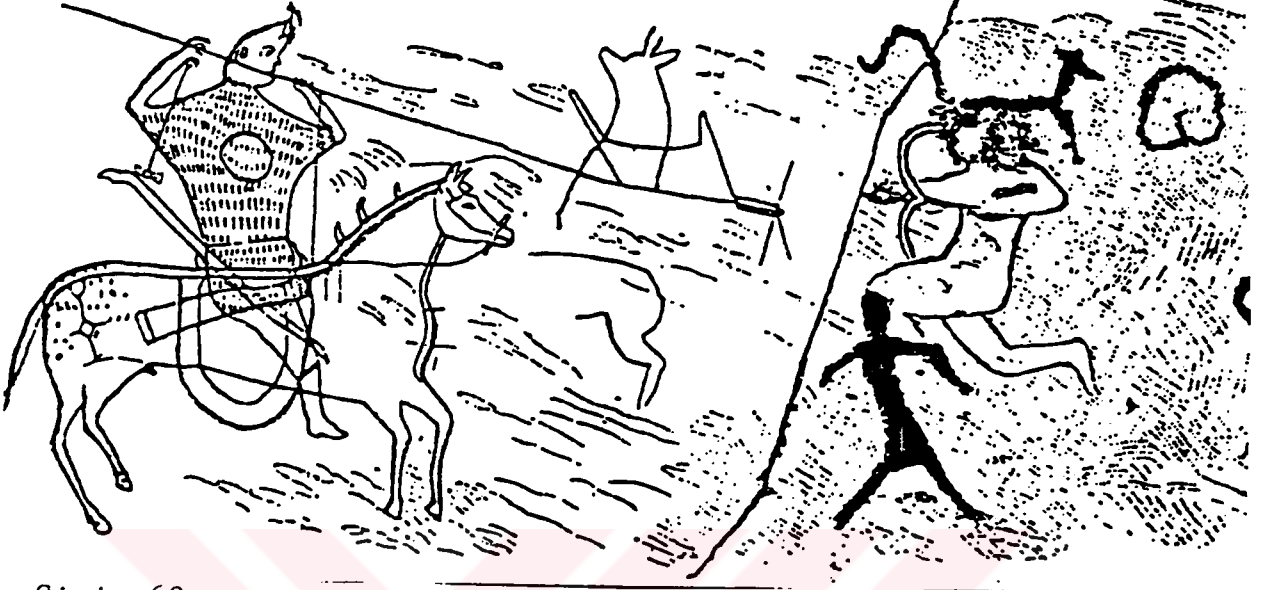
Çizim:66

Çizim:67

Çizim:68

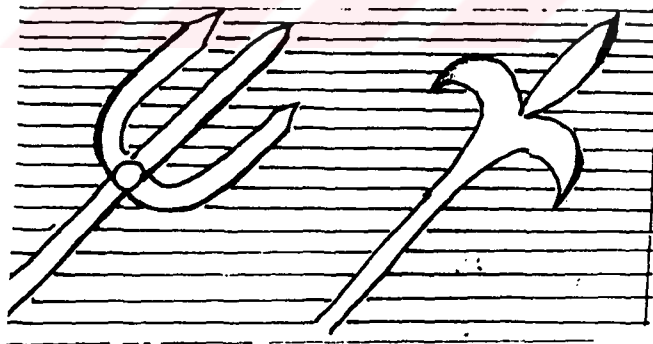
Çizim:69

Çizim:70

Çizim:71

Çizim:72

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkısaı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Belleten XIII./51, Ankara, 1949.

AKSOY, Şule. "Anadolu'da İslam Yazı Sanatı", Anadolu Yazıları, Akbank Yayınları, İstanbul.

ALPTEKİN, Coşkun. "Selçuklu Paraları", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1971.

AND, Metin. "Osmanlı Tasvir Sanatında Burçlar ve Gezegenler", Antik Dekor Dergisi, 32, İstanbul, 1995.

"Minyatürlerde Osmanlı İslam Mitologyası", Akbank Yayınları, İstanbul, 1998.

ARTUK, İbrahim ve Cevriye. "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katalogu", Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

"Artukoğulları Sikkeleri", Sümer Kitapevi, İstanbul, 1993.

ARTUK, İbrahim. "Ahlat Emiri Bektimurun Sikkesi", Tarih Dergisi, Sayı 25, İstanbul, 1950.

"Bazı Önemli Sikkeler", VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II., Ankara, 1970.

"Erzurum Meliki Muglis el-Din Tuğrul ve Oğlu Cihanşah Adına Basılan Sikkeler", IX. Tarih Kongresi, Ankara, 1981.

"II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

ARTUK, Cevriye. "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Cimri Adına Kesilen Sikkeler", Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

"Numusmatik İlmi, Çalışanları, Faydaları ve Numismat Koleksiyoncuları", V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminer Bildirileri, Konya, 1995.

ASLANAPA, Oktay. "Türk Sanatı", Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.

AYKUT, Nezihi. "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş'un (Cimri'nin) Sikkeleri". Belleten C.LII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

AYKUT, Tuncay. "Moğol ve İlhanlı Para Tarihi", Ak Akçe, Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu, İstanbul, 1992.

BARIŞTA, H. Örcün. "Turkish Handicrafts", Expo '85 Yayınları, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1985.

"Türk El Sanatları", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

"Selçuklu Ahşap İşçiliğinden Bazı Örnekler ve Tanınmamış Birkaç Parça Üzerine", I. ve II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1993.

"Bakü'deki Bazı Mimari Eserlerde Selçuklu İzleri", VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1996.

BAYAT, Ali Haydar. "Sivas ve Divriği Darüşşifası'ndaki İnsan Figürleri", IV.

Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminer Bildirileri, Konya, 1994.

BAYKARA, Tuncer. " I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- ehir", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

BEZER, Gülay Ongun. "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği;  ubukoęulları", Belleten 230, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

BUTAK, Behzad. " XI., XII., XIII., Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

BİB , İbni. "El Evamir l-Alai'ye Fi'l-Umuri'l-Alai'ye (Selçukname) I., II.", T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Hazırlayan, Nursel  zt rk, Ankara, 1996.

C N, Halil. "IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerini A ı  Konuşması", Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmalar Merkezi, Konya, 1994.

 AM, Nusret. "Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Muhr-i Süleyman)", Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, 1993.

 AYIRDAG, Mehmet. "I. Alaeddin Keykubad Sikkeleri", Alanya Kültür Sanat Seminerleri, Alsev, Alanya, 1996.

 ET N, Nihad M. "Akl m-ı Sitte", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Sayı 2, İstanbul, 1989.

"Hat", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Sayı 2 İstanbul, 1989.

"Arap", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Sayı 3, İstanbul, 1991.

ÇORUHLU, Yaşar. "İslamiyet'ten Önceki Türk Sanatında Hayvan Mücadele Sahneleri", Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1993.

"Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi", Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi, Sayı 98, İstanbul, 1995.

"Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi", Seyran Yayınları, İstanbul, 1995.

"Selçuklu Sanatında Görülen Kuyruğu Dügümlü At Tasvirlerinin İkonografik ve İkonolojik Mahiyeti", Prof. Dr. Emin Bilgiç Armağanı, IV. Milli Selçuklu Kültür Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya , 1996.

ÇORUHLU, Tülin. "Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askeri Müzeden Örnekler)", Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1993.

DEĞERTEKİN, Halil. "Diyarbakır Surları", Kültür ve Sanat, İş Bankası Yayınları, Sayı 28, Ankara, 1995.

DEMİRİZ, Yıldız. "Osmanlı Mimarisinde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)", Kültür Bakanlığı, Yayınları, İstanbul, 1979.

DERMAN, M. Uğur. "Vakıf Eserlerinde Hat Restorasyonu", VII. Vakıf Haftası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1989.

DİYARBEKİRLİ, Nejad. "Hun Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1972.

EDHEM, İ. Galib. "Monnaies Turcomanes", Constantinople, Mihran Imprimeur, 1894.

ERALP, T. Nejat. "Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Siahlar", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih

Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1993.

ERDEM, Sargon. "Balta Dünyanın En Eski Alet ve Silahı", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, İstanbul, 1987.

"Anadolunun Selçuklu Çehresi", Türkiyemiz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 19, İstanbul, 1989.

ERGİNSOY, Ülker. "İslam Maden Sanatının Gelişmesi, Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar", Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.

ERKİLETLİOĞLU, Halit. "Sultan I. Alaeddin Keykubad Adına Matbu Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler", Selçuklu Dergisi, Konya, 1988.

ERTUĞRUL, Özkan. "Anadolu Kültüründe Burçlar", Türkiyemiz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 60, İstanbul, 1990.

ERSOY, Ayla. "Türk Tezhip Sanatı", Akyayınları, İstanbul, 1988.

GALİB, İsmail. "Takvim-i Meskukat-ı Selçukkiye", Ankara, 1971.

GÜLER, Oğuz. "Anadolu Selçuklu Hükümdarlarının Tasvirli Sikkeleri ve Kayseri Selçuklu Darphanesi", Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri, 1991.

GÜNÜÇ, Fevzi. "Selçuklu Devri Ahşap İşleme Dolap", Kültür ve Sanat, İş Bankası Yayını, Sayı 31, Ankara, 1996.

GÜR, Selçuk. "Antik Sikkeler", İstanbul, 1976.

HATEMİ, H. Hüsrev. "Bizim İlginç Ortaçağımız, Selçuklular", Türkiye'miz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 61, İstanbul, 1990.

HOFMAN, Hayden Jurgen. "XII. Ve XIII.Yüzyıllarda Türkmenlerin Bronz Paraları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Çeviren: Aydın Ayhan, Sayı 100, İstanbul, 1995.

İNAL, Güner. "Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)", Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1995.

İSTANBUL Araştırma Merkezi. "Türkler Anadolu'da", Ziraat Bankası Kültür Hizmeti, İstanbul, 1996.

KERAMETLİ, Can. "Asya'dan Anadolu'ya Türk Çini ve Seramik Sanatı", Türkiye'miz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 9, İstanbul, 1973.

"Anadolu Selçuklu Devri Duvar Çinileri", Türkiye'miz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 10, İstanbul, 1973.

KOCA, Salim. "Türkiye Selçuklu Devletinde Hükümdarların Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri", III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1993.

KÖKER, Ahmet Hulusi. "Gevher Nesibe Şifaiyesi'ndeki Türk Tıp Amblemi Yılanlar ve Sağlık", Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi, Kayseri, 1991.

KÖYMEN, Mehmet Altay. "Selçuklu Devri Türk Tarihi", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

KURU, Alev (Çakmakoğlu). "Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme", Belleten C. LXI., Sayı 230, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

MÜLAYİM, Selçuk. "Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)", Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982.

"Türk Sanatının Erken Devri", Sanat Tarihi Araştırmalar Dergisi, Sayı 3, İstanbul, 1988.

"Rumi Motifinin Zoomorfik Kökeni Hakkında", Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültür Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1989.

"Erken Devir Türk Sanatı Araştırmaları", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1989.

"Selçuklu Geometrik Süslemeleri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1990.

"Selçuklu Süsleme Sanatı Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet", Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri, 1991.

"Konya Taş Eserleri Müzesindeki 883 ve 884 Envanter Numaralı Melek Figürleri", VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Prof. Dr. Emin Bilgiç_Armağanı, Konya, 1996.

"Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Unsurlar", Antalya Selçuklu Sempozyumu, Antalya, 1996.

"Değişimin Tanıkları, Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi", Kaktüs Yayınları, İstanbul, 1999.

OTTO-DORN, Katherina. "Saljuq-Byzantine Relations", Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1989.

ÖGEL, Bahaeddin. "Türk Kültür Tarihi", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
"Türk Mitolojisi" C.I.-II., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

ÖGEL, Semra. "Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966.

"Ortaçağ Çerçevesinde Anadolu Selçuklu Sanatı", Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

"Anadolu Selçuklu Sanatı Ortamı", IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

"Anadolu Selçuklu Çehresi", Akbank Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖNDER, Mehmet. "Selçuklu Devri Kubadabad Sarayı Çini Süslemeleri", Türkiyemiz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 6, İstanbul, 1972-1989.

"Konya'da Selçuklu Devri Alaiyye Dar'uş-şifası Yerinde Yeni Bulunan Ejder Sembolü", Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara,

ÖNEY, Gönül. "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları", İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978.

"1978-1979 Samsat Kazısı, 12. Ve 13. Yüzyıl Seramik ve Cam Buluntuları", IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

"Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuklu Saray Süslemelerine Akisleri", Arkeoloji Sanat Dergisi III., Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984.

"Anadolu Selçuklu Mimarısında Avcı Kuşlar,Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

SAYAR, M. Mustafa. "İ.Ö. YY.-İ.S.YY. Anadolu Yazıları", Akbank Yayını, İstanbul, 1980.

SPENGLER, William FandWayne G. SAYLES." Turkoman Figural Bronze Join And Their Iconography",Lodi Visconsin Clio's Cabinet, 1992.

SÖNMEZ, Zeki. "Başlangıcından 16.Yüzyıla Kadar, Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar", Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

SÖZEN, Metin."Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Sanatı", Anadolu Bankası Kültür Yayını, İstanbul, 1983.

SÜMER, Faruk. "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnaloğulları Beğliği", I. Ve II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminer Bildirileri, Konya, 1993.

SÜSLÜ, Özden. "Figürlü Bir Taş Üzerine Düşünceler", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı III, İzmir, 1984.

"Tasvirlerine Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri", Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1989.

ŞEVKET, Pamuk. "Ak Akçe Moğol ve İlhanlı Sikkeleri", Yapı Kredi

Koleksiyonları, İstanbul, 1992.

TATAPÇKAR, Aapxeoarnr,. "NHCTNTYT NCTOPNN AHT", KA3 Ahb, 1998.

TEKÇE, Fuat. "Pazırık, Altaylar'da Bir Halının Öyküsü", Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.

TEKİN, Oğuz. "Aes Rude'den Denarius'a Roma Sikkeleri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, İstanbul, 1988.

"Antik Numismatik ve Anadolu" (Arkaik ve Klasik Çağlar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

TEZCAN, Hülya veTurgay. "Türk Sancak Alemleri", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1992.

TURAN, Osman. "Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

"Selçuklular Zamanında Türkiye", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

VURAL, Filiz. "Anadoluda Hayvan Sembolleri", Türkiyemiz, Akbank Kültür Yayını, Sayı 81, İstanbul, 1997.

YAZANSOY, Cenap-KARAHAN, Abdülkadir. "Sabancı Hat Koleksiyonu Akbank Yayınları, İstanbul, 1985.

YAPI ve Kredi Bankası. "Doğu-Batı Arası Bir Gök Kusağı", İstanbul, 1994.

"Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar", İstanbul, 1994.

"Kudret ve Huner I.", İstanbul, 1994.

"Akdeniz'in Mor Bin Yılı", İstanbul, 1999.

YAŞAR, Yücel-SEVİM, Ali. "Türkiye Tarihi", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

YILDIZ, Hakkı Dursun. "Anadolu'nun Türk Tarihi (Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar)", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi III., Görsel Yayınları, İstanbul, 1982.

YILMAZ, Yaşar. "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Gelişimi", Müze Dergisi, Konya, 1984.

ÖZET

Anadolu Selçukluları'nın kuruluşundan, sona erişine kadar geçen süre de, şu ana kadar kazılarda bulunmuş ve teşhir edilmiş 14 sultanın sikkesi bilinenmektedir. Anadolu Selçuklularının kurucusu I. Süleymanşah ile I. Kılıç Arslan ve Şehinşah'ın henüz daha sikkelerine rastlanmamıştır. Tarihçi Osman Turan tarihi belgelerde Şehinşah adına sikke bastırıldığını söylemektedir. İlk bulunmuş sikke I. Mesud'a ait olup, bunlar komşuları Hristiyanlarla kestirdikleri müşterek sikkelerdir. Ve bu sikkeler bakır sikkelerdir. İlk Dinar ve Dirhem sikkeler II. Kılıç Arslan dönemine aittir.

Anadolu Selçuklularının ilk kuruluş dönemlerinde bakır sikkeler kesilmiş, daha sonra ekonomik hayatın ve refah seviyesinin artması ile Dirhem ve Dinar sikkeler kestirilmiştir. Bu sikkeler o kadar değerli olmuştur ki, Beylikler döneminde devlet sınırları dışına çıkışları yasaklanmıştır.

Dinar sikkeler Moğol istilası sırasında, ganimet olarak yurt dışına götürüldükleri için bugüne kadar çok az sayıda Dinar sikke kazılarda bulunmuştur.

Sikkeler dövme tekniği ile devletin kontrolü altında kestirilmiştir. Anadolu Selçuklularda 22 mahal, 23 de yerel olmak üzere 45 darphane faaliyete geçmiştir.

Sikkelerde kompozisyonlar daire, inci dizisi bordür, yıldız, yonca, altı dilimli gül yaprağı ve sade olmak üzere düzenlenmiştir.

Anadolu Selçuklu sikkeleri çok bol figürlüdür. İnsan hayvan, fantastik, bitkisel, nesnel ve yazı motiflidir. İlk dönemlerdeki sikkelerde at üzerinde süvari olarak resmedilmiş Sultan figürlerine karşılık daha sonraki dönemlerde sadece yazı motifi görülür. Yalnızca II. Gıyaseddin Keyhüsrev Şir-i Hurşid motifini kullanmıştır. Konular Ortaçağın inanç ve düşüncelerini aksettirmektedir.

Sikkelerde görülen her öge, diğer sanat dallarındaki öğelerle paralellik gösterir. Bu figürlerde, Orta Asya, Şamanizm, İslam, geç Antik ve Bizans etkilerinin görülmesine rağmen bütün bu etkileşimlerin özümленerek kendilerine has özgün resim anlayışı ile ortaya çıktığı izlenmektedir.

SUMMARY

Through from the foundation of Seljuk Rum's till end of the fall, 14 coins known which are found from excavations and exhibited Suleyman-sah I. the founder, Kiliç Arslan the I., and Şehinşah's coins is not known yet. Osman Turan the historian writes that coin minted for Şehinşah's name.

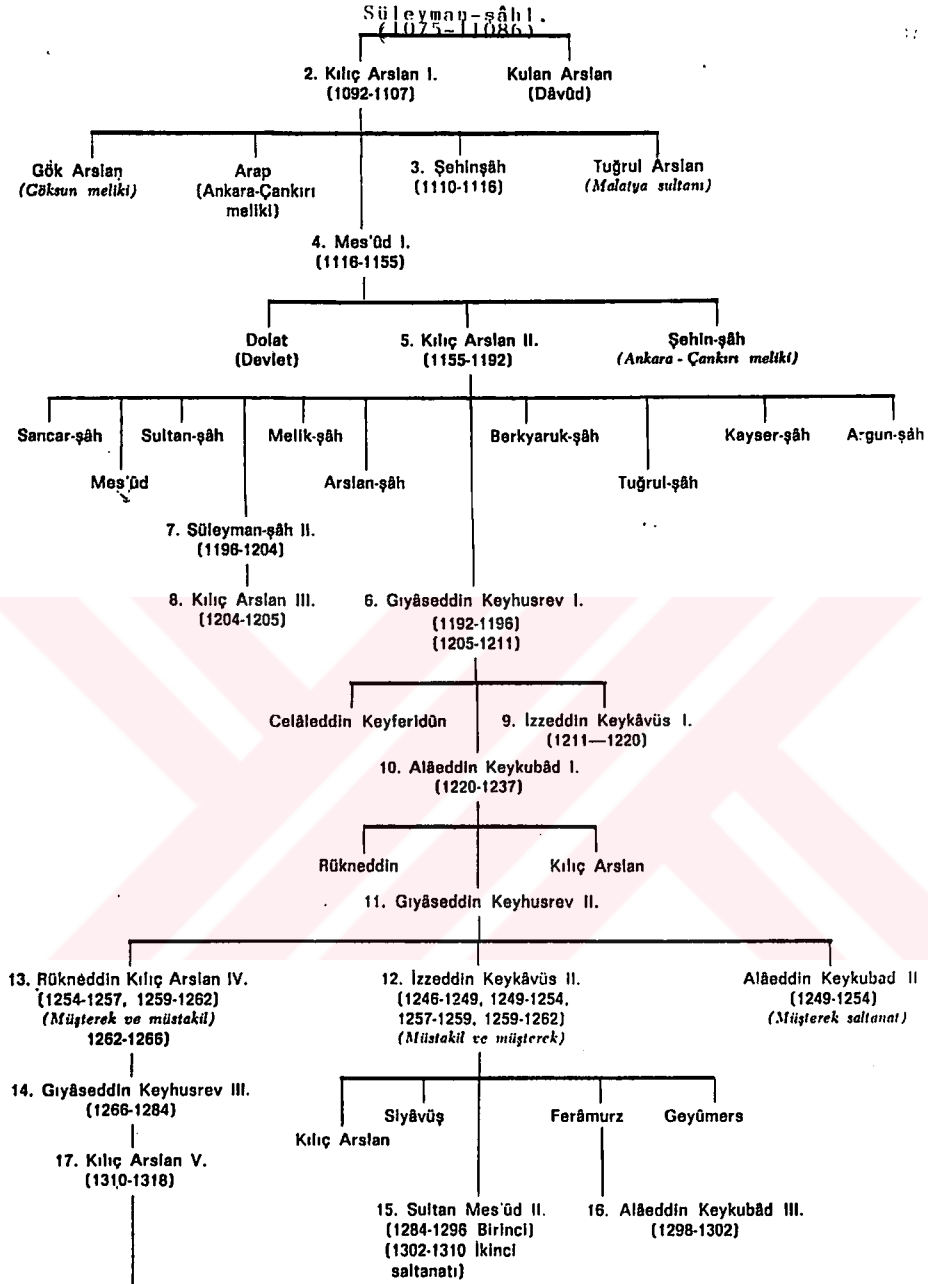
First coin was minted to the name of Mesud the first, which are two-sided Christian-Muslim version, those which are copper. First Dinar and Dirhem coins belong to the period of Kiliç Arslan II. In the period of foundation coins were copper, than according to the wealth Dirhem and Dinar minted. These are so valuable because of forbidden to use out of boundaries of the state. Dinars are taken out of the state in the Mogul occupation period that's why they are so rare.

Coins were striking under the control of the state 22 type of Seljuk coins were court controlled and 23 types are local sum up 45 mint were active.

Compositions on coins are circular, string of pearls, star, rosettes, rose leaves and more simples. Figural themes are quite often. Human, animal, fantastic, floral and script are other themes. In the first period Sultans are on horse, in the later years scripts are more often. For Giyaseddin the II. Sun-Lion emblem is used. The subjects reflect the beliefs and ideas of the Medieval.

Each element on the coins is seen on the other artistic fields. Through these figures, Middle Asian, Shamanism, Islam, Late Antic and Byzantine reflections are seen, but these influences are assimilated in a special style of the period.

Melik Alâeddin (ölümü 1365)
(Alâeddin bin Süleyman-şâh bin
Melik Rûkneddin bin Sultan
Gıyâseddin bin Alâeddin Keykubâd)

Tablo, Osman Turan'ın
Selçuklular Zamanında Tür
kiye Kitabından alınmıştır.

* İsimlerin başındaki rakamlar saltanat sırası, sonundaki Roma rakamları aynı adı taşıyan sultanların sırası ve parantez içindeki tarihler de hükümdarların saltanat müddetlerini gösterir.